

4. GRAVENE

Det regnes for en heder for kvinnene å sørge og for mennene å minnes.

Tacitus *Germania* 27

INNLEDNING

Vanligvis oppfatter vi en grav som et minne over en avdød. Ikke alle fikk et synlig minnesmerke; de fleste døde har ikke etterlatt spor som vi kan observere. I alle kulturer er overgangen fra liv til død omgitt av et mangfold av forestillinger. De religiøse spesialister har tenkt ut intrikate historier og visst å utnytte reidselen for det ukjente. Mye er skrevet om menneskenes grubling over dødens mysterier. Omfattende ritualer er knyttet til denne overgangsfasen; det kan ta måneder fra kremasjonen til levningene er plassert i graven (jf. van Gennep 1999:103 ff.). Det vi finner ved utgravninger, er sporene etter det siste ritualer. Eller kanskje ble det også utført ritualer i etterkant av de sporene vi finner. Vi kan iallfall regne med at arkeologens funn bare reflekterer en brøkdel av de fortidige handlinger.

Hva forventer vi å finne? Hva tolker vi som grav? I en grav forventer vi først og fremst å finne rester av den døde, og vi forventer gjenstander som har fulgt med den døde i graven, for eksempel deler av drakten og/eller andre gjenstander som gjerne omtales som gravgaver. Dessuten forventes en form for gravgjemme, det vil si noe som omgir den avdøde, samt oftest en markering av graven.

Men slik er det jo ikke alltid. En ubrent begravelse vil sjelden ha bevarte rester av den avdøde. Hvilke gjenstander som ble lagt i graven, har sammenheng med den mening som ble tilskrevet dem. Ofte er det få eller ingen gjenstander i gravene. Mange graver er uten synlig gravgjemme og uten synlige spor etter avdøde. Er de da graver?

I noen sammenhenger vil jeg referere til Tacitus' beskrivelse av germanernes samfunn fra det 1. århundre e.Kr., en ofte benyttet og omdiskutert kilde. Det manes til forsiktighet; ta ham ikke for bokstavelig. Samtidig blir han hyllet som en av verdenshistoriens største historikere i sin tid, både når det gjelder beskrivelser og kunnskap, og når det gjelder språklig utforming, jf. forordet til T. Width i oversettelsen av *Germania* (1997). Som enhver historiker er Tacitus ikke nøytral, han er preget av sin tid, og verket har politiske og

ideologiske undertoner. Det moralpolitiske formål skinner igjennom når han sammenlikner germanernes dyder med forfallet i det romerske borgerskap (jf. Hedeager og Tvarnø 2001:38 ff.). I det arkeologiske materialet er det forhold man kan kjenne igjen, men han har også feilaktige oppfatninger. *Germanere* var en fellesbetegnelse for folkegrupper som holdt til øst for Rhinen og Limes (grensen). Dem imellom var det selvfølgelig stor variasjon, og de fleste opplysninger hadde han trolig om de gruppene som bodde nærmest grensen, i det nåværende Tyskland. Samtidig har han sikkert innhentet kunnskap fra krigsfanger så vel som leiesoldater, som kan ha kommet fra Norden. Om man ikke kan overføre beskrivelsen av germanerne til Ringerike, tror jeg at Tacitus kan være en bedre kilde enn mange andre for inspirasjon til tolkning av det arkeologiske materiale, med mange forbehold (jf. Gundersen 2010).

I de følgende kapitler vil jeg presentere gravene og deres innhold. Jeg går kronologisk til verks og behandler først flatmarksgravene og deretter hauggravene.

Den detaljerte presentasjonen av funnmaterialet fra gravene på Veien har som mål å vise grunnlaget for datering av funnene. Kronologien er viktig for å kunne se graver og hus i sammenheng. Dessuten viser gjennomgangen at gravene kan grupperes ut fra sammensetningen av oldsaker og andre trekk ved gravskikken, noe som kan bidra til tolkning av samfunnsforhold. Det kan fremstå mønstre som kan tolkes i forhold til status og roller, kjønn og alder. Særlig vil jeg undersøke forholdet mellom det maskuline og feminine. Dette er tradisjonelle tema innenfor forskning med gravmateriale som utgangspunkt. I de senere år har det vært en fornyet interesse for studiet av gravskikk, hvor grav og gravfunn betraktes som rituelle levninger med et symbolsk innhold (Wangen 2009:43 ff.).

I kapittel 8 er alle funnene presentert i kataloger i tabellform. Her gis en kort beskrivelse og referanser til litteratur hvor gjenstandene er behandlet og datert. Her er også foto av alle gravfunnene og rekonstruksjon av en del gravhauger som bygger på Ryghs beskrivelser.

4.1. FLATMARKSGRAVFELT MED URNEGRAVER

*Likbålet slukket de først med funklende vin som de helte
ut hvor flammen var nådd, og asken falt sammen i dynger.
Gråtende sanket de så de blekede ben av den milde
trofaste venn i en gullskål, og da den var dekket med fettlag,
satte de den i hans telt, innhyllet i fineste linduk.*

Illiaden, 23. sang, 250–254

Likbål har flammet ved Tyrifjorden i mer enn 1500 år. Flere enn 60 generasjoner har samlet opp de hvite beina fra bålrestene. Neppe ble bålet slukket med vin, og heller ikke ble beina lagt i en gullskål. Mens *Illiadens* krigere felte mektige eiker med skarpslepne kobberøkser, ble bålene ved Tyrifjorden bygget av furu. Gråt gjorde de vel, som de greske helter da den slagne Patroklos ble lagt på bålet etter kampene ved Troja, omtrent da de første likbålene lyste i den nordiske natten. Men over Patroklos' bein ble det reist haug: «Kretsrund risset de gravhaugens tomt ... og dynget opp jorden om graven.»

Ved overgangen til yngre bronsealder slo branngravskikken igjennom i Norden. Det var slutt på å bygge haug eller røys; de døde ble brent og knoklene lagt i en grop i bakken.

Ofte ligger gropene samlet i større felt. Fordi de vanligvis ikke har en (for oss) synlig markering, er disse gravene i faglitteraturen omtalt som «flatmarksgraver». Som det vil fremgå nedenfor, er det ikke uvanlig med en helle eller stein over gropen (se Nybruget 1978:128 f.). Gravene med en slik markering har trolig vært synlige, iallfall en tid. Beholdere for de brente beina kan for eksempel være et leirkar eller et tre- eller barkekar og blir gjerne omtalt som «urnegrav». Fordi det er få eller ingen gjenstander i gravene, er gravskikken ofte beskrevet som uanselig, puritansk og nøktern med en kollektiv karakter (for eksempel Hagen 1983:275 f.).

Som det fremgår nedenfor, er det mange eksempler på at store gravhaugfelt har en forhistorie i form av flatmarksgraver, som trekker etableringen av gravplassen tilbake til førromersk jernalder, og i flere tilfeller også til yngre bronsealder. Mye tyder på at graver i grop samlet i store felt er bakgrunnen for mange av de store hauggravfeltene på steder som er valgt ut fra sin strategiske beliggenhet i forhold til ferdseil, og som er gunstige for jordbruk. En slik sammenheng er tydelig på Veien. Andre eksempler er store gravhaugfelt i Østfold og Vestfold som blir presentert senere i kapitlet.

Under og utenfor hauggravfeltet på Veien ligger et eldre flatmarksgravfelt. På grunnlag av beskrivelsene i Oluf Ryghs innberetninger (1871, 1876) har jeg

tolket innholdet i gravhaugene. Flere hauger synes å inneholde flere graver, og jeg har tolket åtte (muligens ni) anlegg som flatmarksgraver *eldre* enn haugene. Ved utgravningene i 1983–2000 utenfor gravhaugfeltet ble det avdekket 23 flatmarksgraver. Til sammen er det kjent 31 flatmarksgraver i området.

Jeg vil først beskrive flatmarksgravene fra Veien og undersøke hva som karakteriserer gravene og om det kan påvises mønstre, for eksempel markering av kjønn eller alder. Deretter vil jeg sammenlikne dem med andre flatmarksgraver på Østlandet og i Sverige. Dette er ingen totalgjennomgang, men et utvalg av publiserte graver, som muligens vil kunne synliggjøre mønstre og kontaktretninger.

Flatmarksgraver fra Oluf Ryghs utgravninger

Fra utgravningen i 1870 ble de brente beina i haugene bare beskrevet (beliggenhet i haugen og mengde, dvs. liten/stor hop osv.) og ikke samlet inn. Et unntak er et brent fragment fra haug 60 (bestemt som «kanskje menneske»). I 1875 samlet han inn bein fra en del av haugene.

Beinmaterialet er analysert av Pirjo Lahtiperä ved Bergen museum, unntatt én av samlingene, som er bestemt av Per Holck ved Universitetet i Oslo. At beinsamlingene og analysen hadde de opprinnelige haugnummer, mens haugene har fått nye nummer i den trykte katalogen (jf. kap. 3.2 og 4.2.1), gjorde det nødvendig med gransking av den håndskrevne museums katalogen. Denne gjennomgangen avklarte de fleste beinas kontekst, jf. tabellene over analysen av brente bein (vedlegg a til kapitlet).

Rygh beskriver «hull» med brente bein, eventuelt også med kull, av og til med knust leirkar, flere ganger med tetningskitt til trekar, ofte *dekket av en kampestein*, gjerne med flat underside. Én gang oppgir han mål på en kampestein, som da er omkring 1 m (haug 17/1875). Disse gravene må ha vært synlige før haugen over ble bygget.

Jeg vurderer en tolkning som «flatmarksgrav» som sikker der graven er beskrevet som et *hull*. Når det

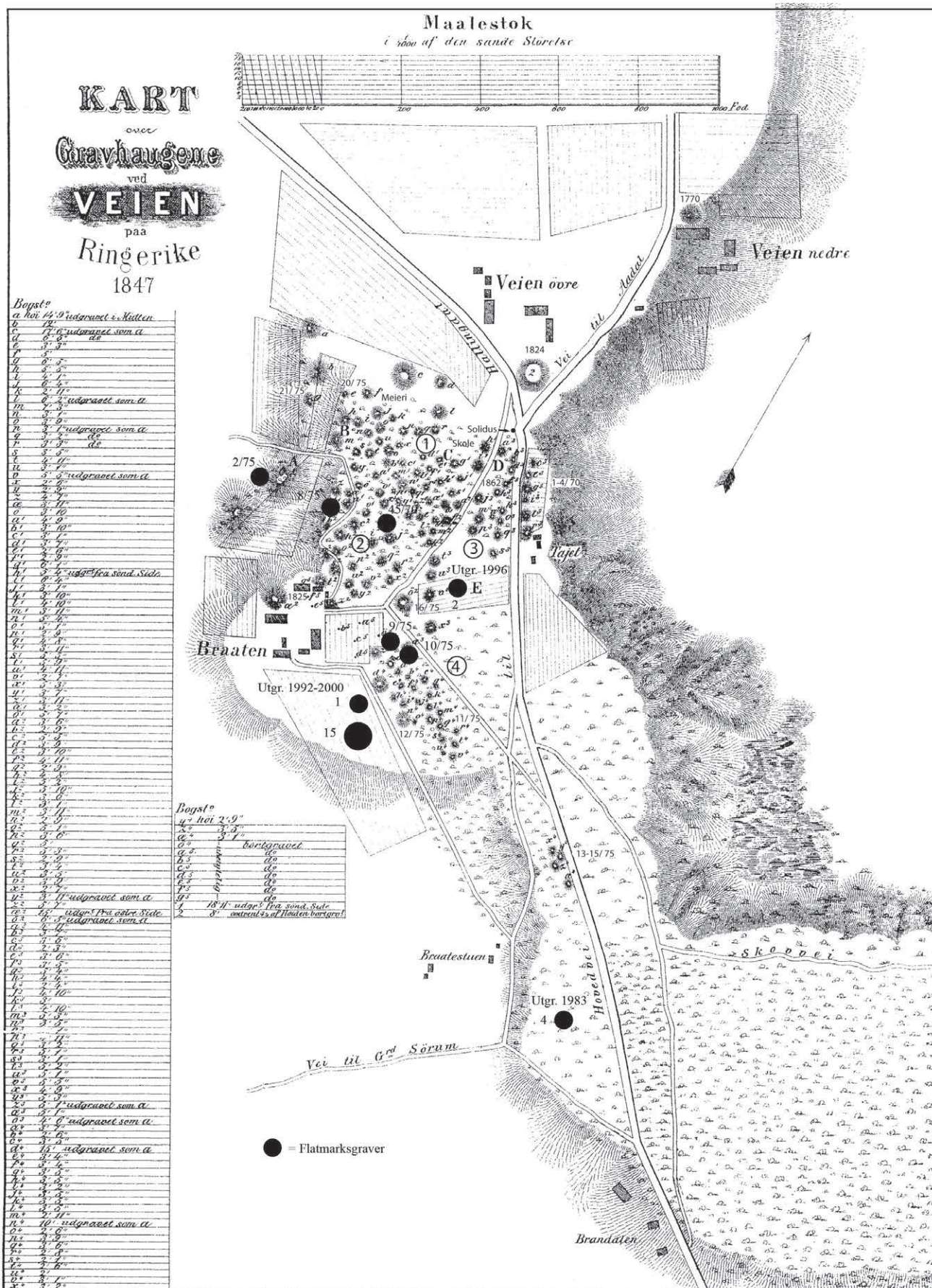


Fig. 4.1. Kart fra 1847 påført flatmarksgraver, dels under haugene gravet av O. Rygh, dels undersøkt i 1983 og perioden 1992-2000.
 Fig. 4.1. Map from 1847 with flat graves marked

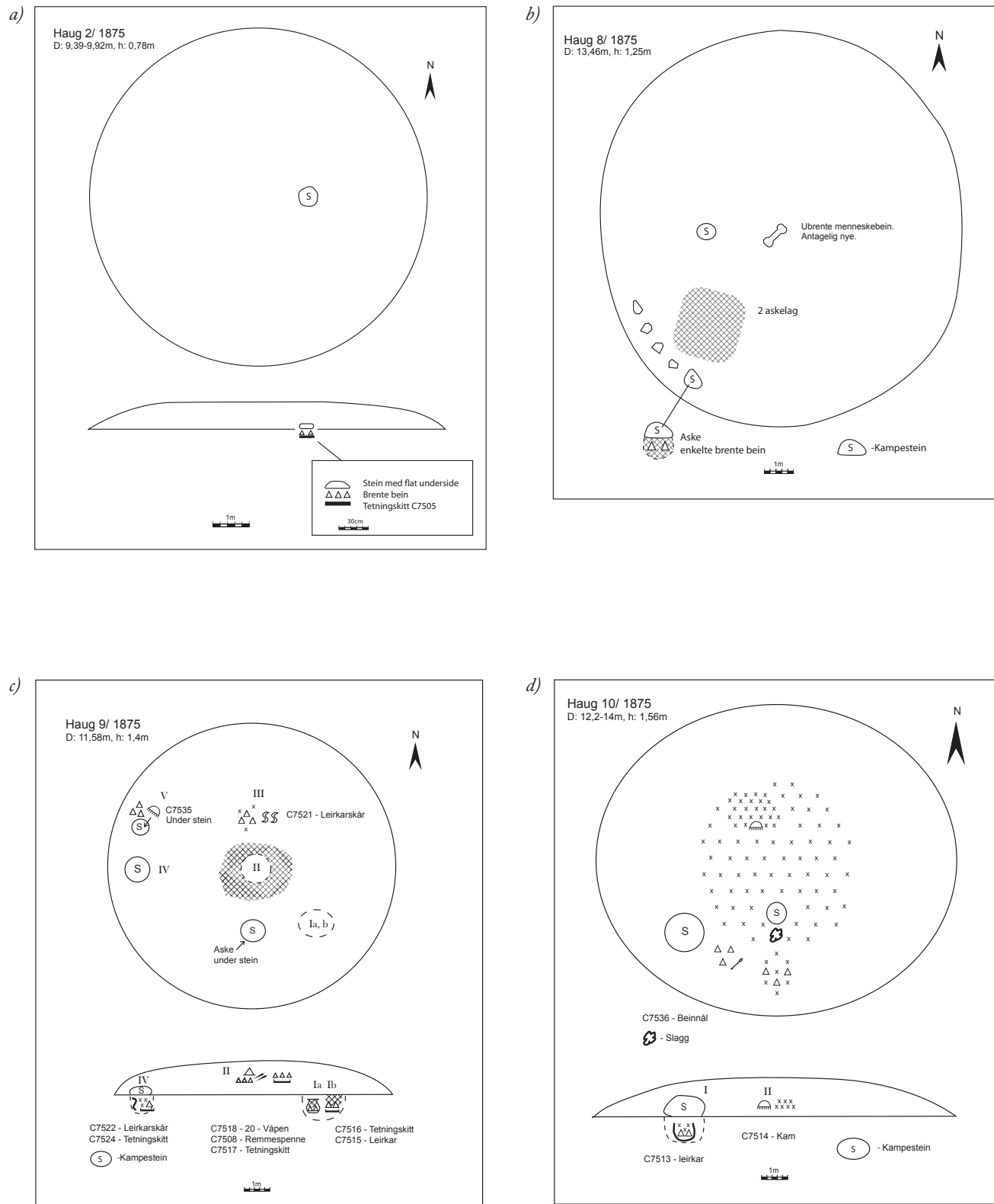
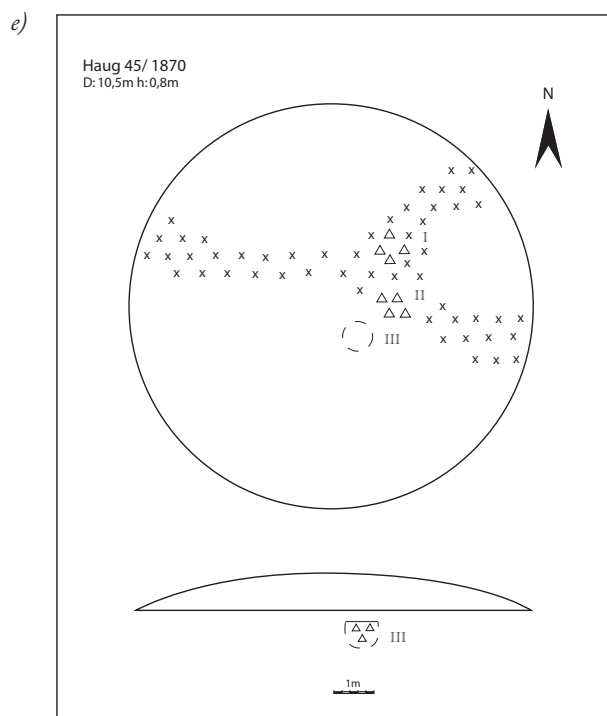


Fig. 4.2. a–e. Tegning av gravhauger utgravd av Oluf Rygh med flatmarksgraver under: a) haug nr. 2, b) haug nr. 8, c) haug nr. 9, d) haug nr.10, alle fra 1875, e) haug nr. 45 fra 1870. Tegningene er min tolkning av hans beskrivelser.

Fig. 4.2. a–e. Drawings of grave mounds excavated by Oluf Rygh which show flat graves under the mound. The drawings are my interpretation based on the descriptions by Oluf Rygh.



beskrives at en større *kampestein* ligger på bunnen og dekker *trekarkitt* og en stor samling brente bein eller skår av et *leirkar* fylt med brente bein (haug 2/1875, haug 10/1875), må disse nødvendigvis være gravd ned under steinen. Noe usikker er beskrivelsen av grav V i haug 9/1875, hvor en middelsstor kampestein dekker en betydelig samling brente bein (935 g) og del av en kam. Her er ikke nevnt nedgraving og ingen beskrivelse av kar, verken leirkar eller trekar, så dette *kan* være en grav på bunnen av haugen som tilhører denne.

Nedenfor følger Ryghs beskrivelse av de haugene hvor jeg har tolket noen av anleggene som flatmarksgraver eldre enn haugene de er dekket av. Flere av haugene inneholder også andre graver som ikke beskrives i denne sammenhengen. I parentes er angitt analysen av beinsamlingene, der de er samlet inn. Beskrivelsen er Ryghs, men språket er delvis normalisert. Beskrivelsen som er grunnlaget for tolkning som flatmarksgrav, er understreket.

1870

Haug 45

- ... en trejde meget stor beinhop i et hull 1 fot under bunnen, 2 fot SØ for sentrum (bein ikke samlet inn).

1875

Haug 2

- 4 fot Ø for midten på bunnen, en stor samling brente bein, hvoriblant noen rester av trekarkitt like under en stein som var flat på undersiden. Steinen har største mål omkring 0,3 m, 0,15 cm tykk. Beinsamlingens vekt: 552 g (kvinne, voksen, 25–30 år). Tetningskitt: C7505.

Haug 8

- i sørvestre del av haugen, langt ute, lå på bunnen en rekke større stein i en bue, bruddstein av måtelig størrelse, enkelte kampesteiner. Under en av de største var et hull fylt med aske hvori enkelte brente beinstumper. Beinas vekt: 6 g (voksen, 20–40 år). Ikke C-nr.

Haug 9

- **Ia, Ib** (2 flatmarksgraver): 10 fot SØ for midten et stort hull i bunnen fylt med umåtelige mengder kull, hvoriblant fantes brente bein og stykker av en tykk og grov leirurne. Dessuten tetningskitt til trekar. Urne og trekar må være satt ned i hullet ved siden av hverandre, begge fylt med brente bein. Beinsamlingens vekt til sammen: 752 g (2 voksne, 20–30 år, en mulig mann). 1a, leirkarskår: C7515, 1b, tetningskitt: C7516.
- **Grav IV** (2 flatmarksgraver): I utkanten mot V på bunnen en stor kampestein, to fot under den en mektig hop kull med biter av leirkar (grovt), tett ved denne kullhop en stor hop brente bein med stykker av kitt til trekar. Beinsamlingens vekt til sammen: 1259 g (2 voksne, 20–30 år, en kvinne). Leirkarskår: C7522, tetningskitt: C7524.
- **Grav V.3** fot N for denne hop en middelsstor kampestein som dekket nok en betydelig samling brente bein med del av kam (*gravnen er usikker flatmarksgrav og kan tilhøre gravhaugen*). Beinsamlingens vekt: 935 g (2 voksne, 20–30 år, mulig 2 menn). Kam: C7535.

Haug 10

- 14 fot VSV for midten på bunnen en større kampestein med flat underside og under denne stykker av grov leirurne fylt med brente bein. Beinas vekt: 184 g (voksen, 30–35, år, bjørn, phalanx). Leirkarskår: C7513.

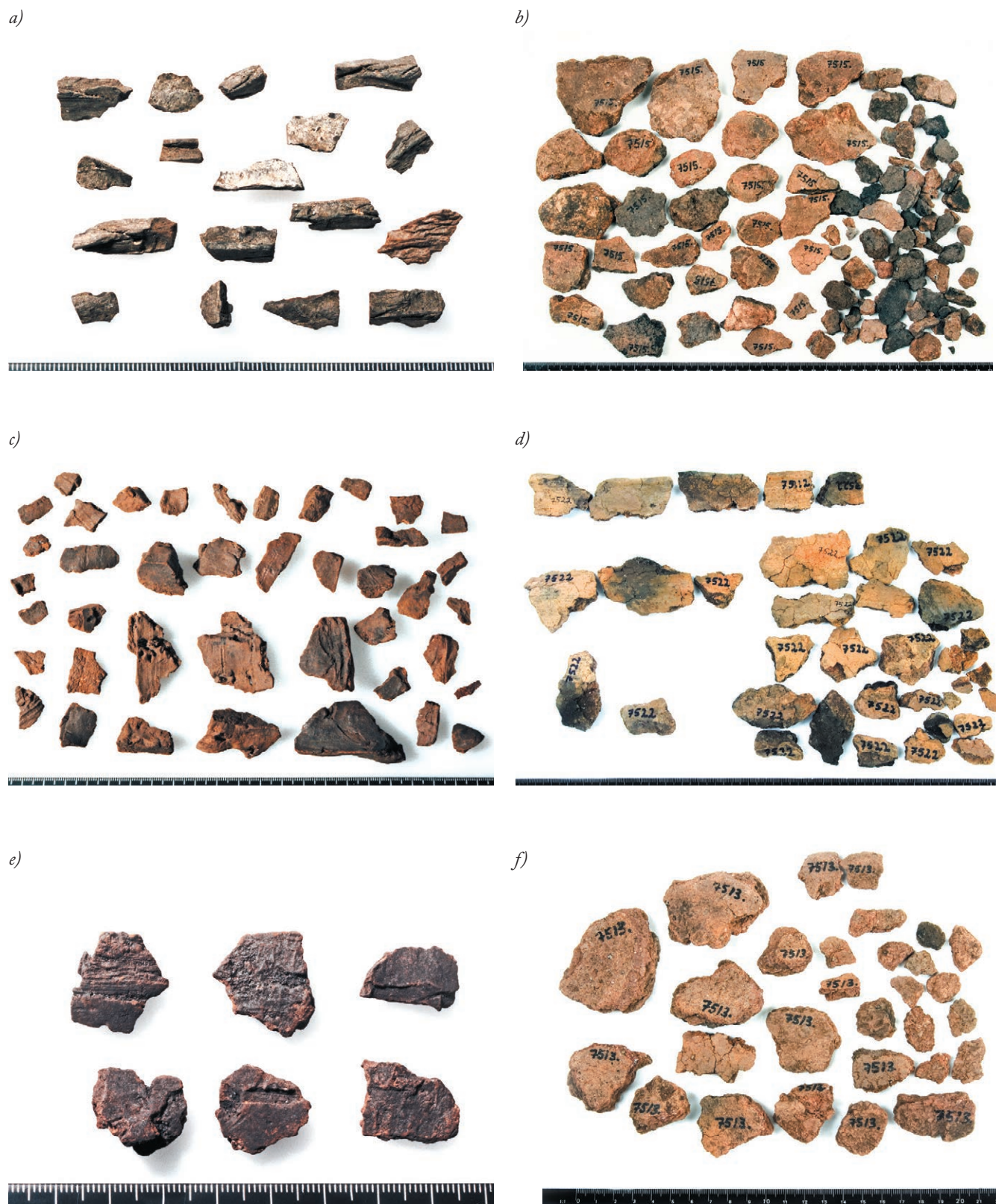


Fig. 4.3. a-f. Funn fra flatmarksgraver fra Oluf Ryghs utgravninger i 1875. a) Tetningskitt, C7505, haug 2/1875. b) Leirkarskår, C7515, haug 9/1875, grav Ia. c) Tetningskitt, C7516, haug 9/1875, grav 1b. d) Leirkarskår, C7522, haug 9/1875, grav IV. e) Tetningskitt C7524, haug 9/1875, grav IV. f) Leirkarskår, C7513, Haug 10/1875, grav I. Alle funn fra utgravningen 1875. (Foto KHM)

Fig. 4.3. a-f. Finds from flat graves excavated by Oluf Rygh in 1875. a) Pieces of birch tar, b) potsherds, c) pieces of birch tar, d) potsherds, e) pieces of birch tar, f) potsherds



Fig. 4.4. Plan over utgravningsfeltet med langhusene. Langhus, kokegrop og flatmarksgraver er markert. I tillegg til gravene på plantegningen var det en grav i vest og to graver på parkeringsplassen i nord.

Flatmarksgravene har nr. og bestemmelse av bein (K = kvinne, M = mann, v = voksen, u = ungdom, b = barn, g = gammel)

Fig. 4.4. Plan of the excavation site. Longhouses, cooking pits and flat graves are marked. The flat graves have numbers and osteological analysis (M = male, K = female, v = grown up, u = youth, b = child, g = old)

Et interessant forhold er at det i to av haugene, haug 2/1875 og haug 8/1875, ikke var spor av andre graver enn flatmarksgraven. Spesielt når det gjelder haug 2/1875, kan man sette spørsmålsteget ved sammenhengen mellom grav i grop og haug. Her var det en grop på bunnen hvor det var satt ned et tre- eller barkekar, med mer enn ½ kg brente bein, dekket av en stein av beskjedne dimensjoner, nærmest en mindre helle. Selve graven har de trekk som karakteriserer en flatmarksgrav, men den er dekket av en haug, hvor det ikke er spor etter andre graver. Kanskje er dette et eksempel på en gravskikk som representerer *en overgangsform mellom flatmarksgrav og hauggrav*. En datering av tetningskitt i graven i haug 2/1875 ville ha vært interessant, selv om resultatet ikke nødvendigvis ville gi et sikkert svar. I haug 8/1875 var det en grop med noen få brente bein under en stein som lå i en steinrekke i utkanten av haugen. Sammenhengen mellom haug og grav i grop er her usikker.

Utgravning 1983 (C36223)

I 1983 ble det foretatt en utgravning i forbindelse med nedlegging av en kommunal vannledning fra fv. 170 gjennom et skogholt mot sørvest og mot gården Brandalen hvor den svinger mot vest og går gjennom dyrket mark (rapport ved Eva Schaller og Sheila Coulson 1983). Skogholtet ligger på samme sandrygg som det store gravfeltet, grøften går lengst øst på ryggen og passerer to enkeltliggende gravhauger. Disse er ikke avmerket på kartet fra 1847, men på dagens innmålte kart. Nord for de to gravhaugene ble det avdekket flere groper. Tre av disse tolker jeg ut fra beskrivelsene som flatmarksgraver: **grav 1** ca. 10 m sørvest for veien inneholdt ca. 675 g rensede brente bein, **grop 8** ca. 900 g urensede brente bein og **grop 9** ca. 100 g urensede brente bein. I alle gropene var det leirkarskår av grovt uornert gods. Beina er analysert, og C14-dateringene viser førromersk jernalder. Disse flatmarksgravene og de to gravhaugene tolker jeg som tilhørende hovedfeltet lenger vest. Det ligger tre små hauger i mellomområdet. Det er mulig at gravhauger er fjernet i forbindelse med den omfattende utbygging av boliger og skole på denne ryggen.

Utgravning 1992–2000

I forbindelse med formidlingsgraving med skoleelever, og senere forskningsgraving, i perioden 1992–2000 ble det ved maskinell flateavdekking av åkerjord påvist og undersøkt 20 flatmarksgraver. Atten av disse lå sør for den østre del av hauggravfeltet, og to lå nord for midtre del (på parkeringsplassen). De er tidligere

presentert i en artikkel (Gustafson 2002); se også tabeller og figur i dette kapittel. Som det fremgår, var det både rensede og urensede bein i gropene; i flere var det rester av tetningskitt, som viser at beina har ligget i et organisk kar, og i mange var det skår av leirkar i øvre del av graven.

Leirkarskår fra to av gravene (nr. 78 fra tidlig førromersk jernalder og nr. 545 fra sen del av perioden) er analysert. Leiren som var benyttet, hadde ulik kvalitet, men ikke mer enn at den kan skrive seg fra samme leirtekt, men på ulikt dyp. Begge er magret med knust glimmerkvartsitt, og begge er brent i åpen ild ved ca. 700 grader, noe som tyder på identiske håndverkstradisjoner (Hulthén 1999).

Hva karakteriserer flatmarksgravene på Veien?

Det er altså påvist 8 eller 9 flatmarksgraver fra Ryghs graving, 3 fra 1983 og 20 fra perioden 1992–2000, til sammen 31 sikre flatmarksgraver. Tjuesju av disse er C14-datert. Tre dateringer ligger innenfor yngre bronsealder, de øvrige i førromersk jernalder. De tre yngste krysser Kr.f. De aller fleste dateringer er på furu, noen få på løvtrær, og tre er datert på brente bein. Noen dateringer er foretatt på tetningskitt (bjørketjære), som kan gi litt for gamle dateringer, 100–200 år. Problemet er diskutert i Gustafson 2002. Foreløpig er det ingen sikker forklaring på dette forholdet.

Beskrivelsen av flatmarksgravene har en vesentlig feilkilde, at de fleste, 20 stykker, er funnet under åkerjord og altså er delvis ødelagt av pløying over mange hundre år. Intakte flatmarksgraver er de som er funnet under gravhauger ved O. Ryghs utgravning, og antagelig de som ble funnet i skogen ved grøftegraving i 1983.

Felles for flatmarksgravene med unntak av én er fravær av oldsaker. I grav 540 lå en *La Tène*-spenne. Som tidligere nevnt er et mulig unntak den usikre flatmarksgraven V fra haug 9, hvor brente bein og en del av en kam lå under en kampestein, uten at det antydes grop eller kar. Dette kan derfor være en grav på bunnen av haugen og tilhøre denne. En «flatmarksgrav» må ikke nødvendigvis være nedgravd, men det synes å være den vanligste gravtypen på Østlandet (Nybruget 1978, jf. også eksemplene nedenfor). Det er atypisk at en grav i en haug er dekket av en stein hvis det ikke er for å dekke en grop, men det er også atypisk at en flatmarksgrav inneholder en kam datert til eldre romertid. Flere av C14-dateringene fra de yngre undersøkelsene ligger riktignok omkring Kr.f., slik at flatmarksgravskikken kan ha fortsatt inn i romertid, noe det er flere eksempler på i området rundt Oslofjorden.

VEIEN. FLATMARKSGRAVER. C14-DATERINGER

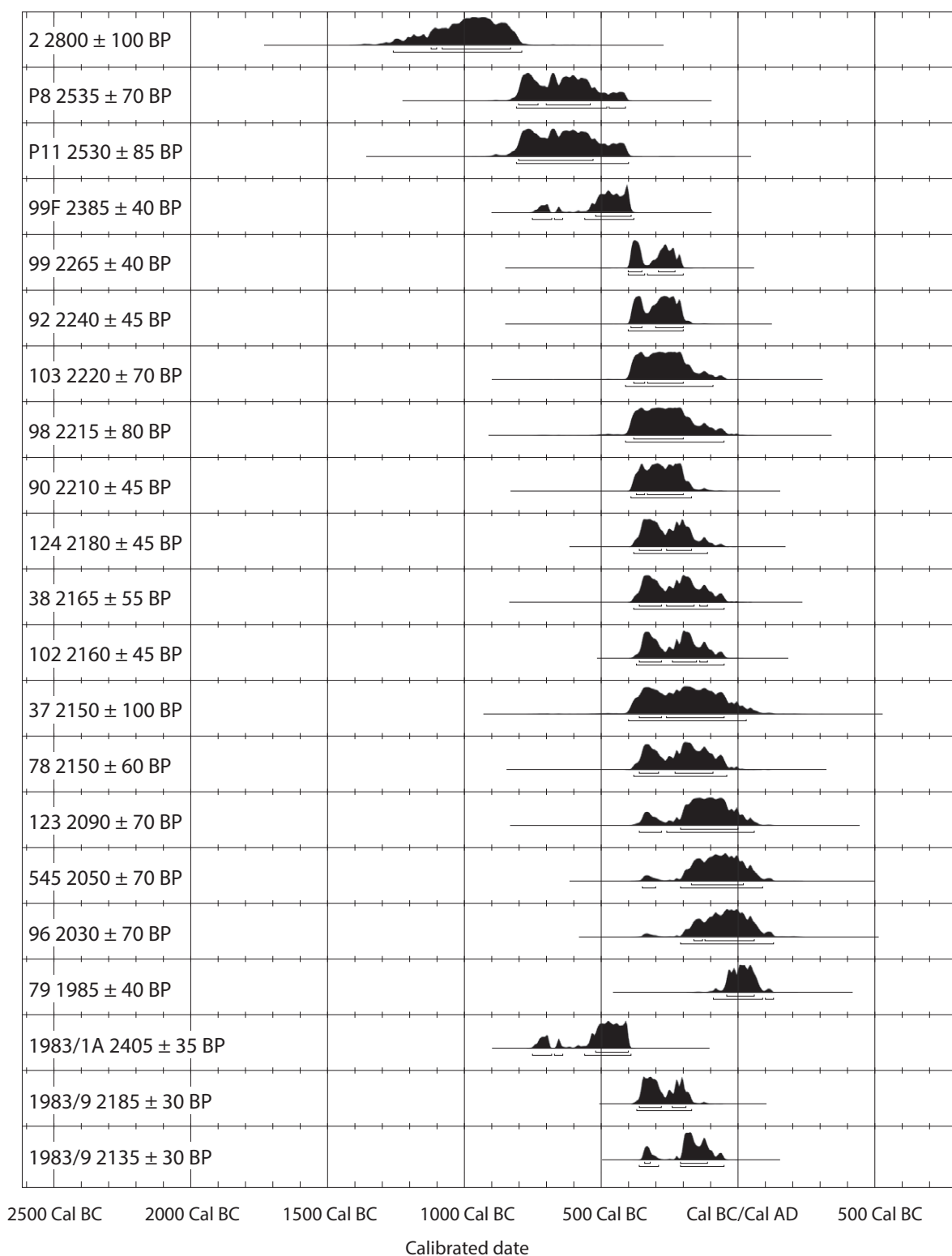


Fig. 4.5. Diagram over C14-dateringer av flatmarksgraver. De tre nederste er fra utgravning av grøft i 1983 (Schaller og Coulson), de øvrige fra utgravningene i 1992–2000, P = fra parkeringsplassen nord for gravfeltet, de øvrige fra åkerundersøkelsen sør for feltet.
Fig. 4.5. Diagram with carbon-14 dates from flat graves.

I flere av gravene var det varierende mengde *leirkarskår*. I gravene fra undersøkelsene i 1992–2000 lå disse alltid i øvre del av graven og representerte derfor ikke et leirkar som gravgjemme. Jeg tolker dem som rester av kar som er knust i forbindelse med begravelsesritualene, hvor noen skår ble lagt i graven med en symbolsk betydning (*pars pro toto*; jf. Wangen 2009:134 f.). De kan oppfattes som en form for «gravgave». Også gravene fra 1983 inneholdt leirkarskår, men det fremgår klart at det ikke dreier seg om hele kar (de er gjennomgått i magasinet av forf.). De aller fleste skårene er av grovmagret gods og svært fragmenterte.

Leirkarskårene fra Ryghs utgraving fra gropene jeg har tolket som flatmarksgraver, er oftest av ham antatt å være satt ned som hele kar. Disse er grovt magret og så fragmenterte at det ikke er mulig å sette dem sammen, og Ryghs tolkning er derfor usikker. I grav 1a i haug 9/1875 er det funnet mer enn 1 kg skår; muligens har dette vært et helt kar. I grav IV, haug 9/1875, var det bare 30 skår, 207 g, men det var nok til at Erik Hinsch kunne rekonstruere profilen og plassere karet i førromersk jernalder (1953, fig. 11, nr. 13). Et helt kar har det neppe vært. Haug 10/1875, grav I, inneholdt ca. 20 skår, 218 g; det er sannsynlig at heller ikke dette har utgjort et helt kar. Det er derfor trolig at leirkarskårene er fra kar som

er knust i forbindelse med begravelsesritualet, hvor deler av karet eller karene er lagt i graven, slik det er påvist i flatmarksgravene som ble gravd ut i perioden 1983–2000. Det er altså ingen sikre belegg for at leirkar er benyttet som gravurne i førromersk jernalder her, en praksis som er velkjent fra andre områder, og som det er eksempler på i de yngre gravene fra romertid og folkevandringstid i gravhaugene på Veien.

Felles for en del av gravene er funn av *tetningskitt*, som viser at beina i flere tilfeller har ligget i et kar av organisk materiale. Der det har vært mulig å måle karetets diameter, har den vært 16 cm og 22 cm. Dette er altså *den eneste sikre form for gravurne* fra flatmarksgraver i området.

Under haug 9/1875 er det to «dobbelgrav», grav 1a og 1b i ett hull og grav IV med to graver i et annet hull. Begge «dobbelgrav» synes å bestå av én grav med tetningskitt og én med leirkarskår. Ved utgravningen ble ikke beinsamlingene skilt, men den osteologiske analysen viser at det er to individer i hver «dobbelgrav». Beina er alle av voksne individer. I grav 1a/1b var det muligens en mann, i grav IV var det en kvinne, men det er ikke mulig å vite fra hvilken av gravene. Det er usikkert om disse gravene, som tilsynelatende lå i samme hull, skal oppfattes som «dobbelgrav» eller uavhengige graver.

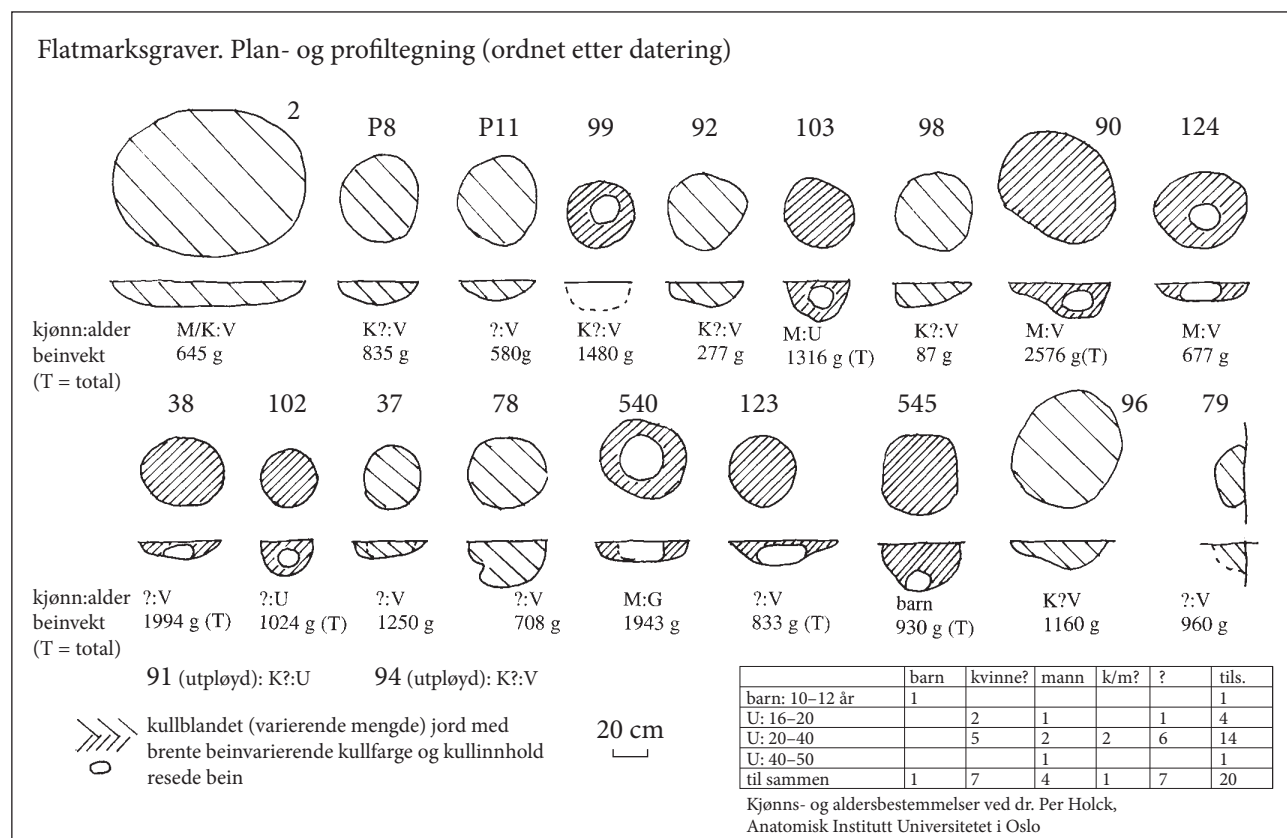


Fig. 4.6. Plan og profiltegning av flatmarksgraver utenfor gravfeltet undersøkt i perioden 1992–2000.

Fig. 4.6. Plan and profile drawings of flat graves examined in the period 1992–2000.

Ved sin utgravning i 1870 observerte Rygh at de fleste bein lå i «en hop», og at de må ha blitt omhyggelig samlet og *renset* før de ble lagt ned (1871:125). Sjelden lå beina strødd utover. Av og til er det nevnt *kull* blant de brente beina. De fleste gravene har tilsynelatende *rensede* bein, men det er usikkert om det gjelder *alle* beinsamlingene.

Ved de nyere utgravningene (1983 og 1992–2000) var det klart at noen av gravene hadde *rensede bein*: kritthvite, knuste bein i en tett klump, sannsynligvis vasket før de ble knust. De må ha vært innpakket i stoff eller skinn før de ble lagt i graven. Andre beinsamlinger hadde mer eller mindre *kull innblandet*.

Karakteristisk for de omtalte gravene fra Ryghs utgravning er som tidligere nevnt at gropene var dekket av en stein, ofte en *kampestein*. Slike var ikke observert ved utgravningen i 1983, og disse gravene

lå ikke under åkerjord og burde være intakte. Steiner kan allikevel være fjernet herfra. Naturlig nok var det ingen steiner ved undersøkelsen av gravene avdekket under åkerjord i 1992–2000. Eventuelle steiner kan ha blitt fjernet ved århundrers dyrking og benyttet som bygningsstein siden det ikke fins steiner naturlig på denne sandryggen.

Gravene har et enhetlig preg og er enkle, slik flatmarksgraver ofte beskrives. Det er allikevel en del variasjon som er illustrert i tabellen nedenfor over gravene fra undersøkelsene 1983–2000. De helt utpløyde gravene er utelatt. Nederst i tabellen er gravene funnet ved grøftegraving i 1983. Det er interessant at dateringene av disse dekker hele den førromerske jernalder og viser at begravelserne i utkanten av feltet har foregått samtidig med de i det sentrale området.

Tabell 4.1.1. Flatmarksgravene utgravd 1992–2000 sortert etter kjønn og alder. Gravene fra 1983 nederst i tabellen.

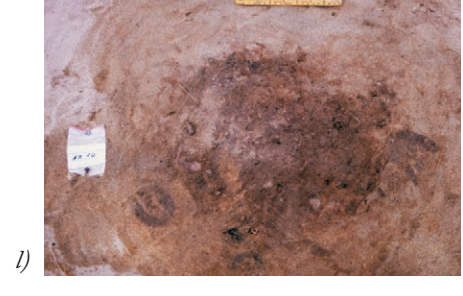
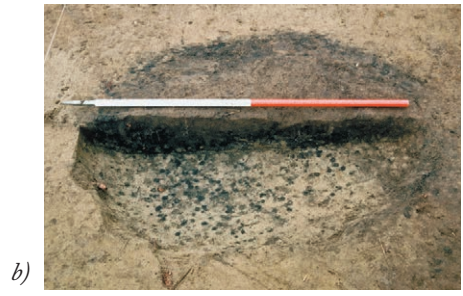
Nr.	Kjønn	Alder	Gram	Rensede bein	Urens. bein	Tetn.-kitt	Leir- kar-skår	Andre funn	Datering C14 cal. 1 sigma
92	K?	Voksen	277		x		x		380–200 f.Kr.
96	K?	Voksen	1160		x		x		100 f.Kr.-65 e.Kr.
98	K?	Voksen	87		x	x?			385–165 f.Kr.
99	K?	Voksen	1480	x					385–210 f.Kr.
P8	K?	Voksen	835		x				800–525 f.Kr.
103	M	Ung	1360	x		x			380–180 f.Kr.
90	M	Voksen	2576	x		x	x		370–190 f.Kr.
124	M	Voksen	677	x			x		355–170 f.Kr.
540	M	Gammel	1943	x		x	x	fibula	475–375 f.Kr.*
2	M/K	Voksen	645		x				1090–840 f.Kr.
545	?	Barn	930	x			x		155 f.Kr.-55 e.Kr.
102	?	Ung	1024	x		x			340 f.Kr.-155 e.Kr.
78	?	Voksen	708		x	x	x		345–75 f.Kr.
37	?	Voksen	1250		x				365–40 f.Kr.
38	?	Voksen	1994	x		x	x		355–110 f.Kr.
79	?	Voksen	960	x			x		30 f.Kr.-75 e.Kr.
P11	?	Voksen	580		x				800–515 f.Kr.
123	?	Voksen	833	x		x			190–5 f.Kr.
1983/1A	K	Voksen	675	x			x		515–400 f.Kr.
1983/8	K?	Voksen	900		x		x		190–105 f.Kr.
1983/9	(M?)	Voksen	100		x		x		350–185 f.Kr.

* C14-datering på tetningskitt kan være omkring 200 år for gammel. Flere kontrolldateringer tyder på en feilkilde ved datering av tetningskitt, selv om analysen viser at det er bjørketjære. Dette forhold er diskutert i en artikkel, Gustafson 2002.

Analysen av beina viser at det er påfallende få barn og ungdom, henholdsvis en og to graver. De fleste er voksne, det vil si over 20 år, og det er en eldre mann på 40–50 år (Per Holck 2000 og 2009, rapport, vedlagt). Graver med *rensede bein* fins i både manns- og kvinnegraver og i graver med ungdom og barn. De fleste graver med *urensede bein* er bestemt som kvinner.

Graver med voksne individer har både *rensede* og *urensede* bein.

De tre *eldste* gravene, fra bronsealder, inneholder alle voksne individer, hvorav to er kvinner. De har *urensede* bein; her er ingen spor av urne/trekar og heller ingen leirkarskår. De tre *yngste* gravene, fra omkring Kr.f., inneholder to voksne, hvorav en er en kvinne, og et



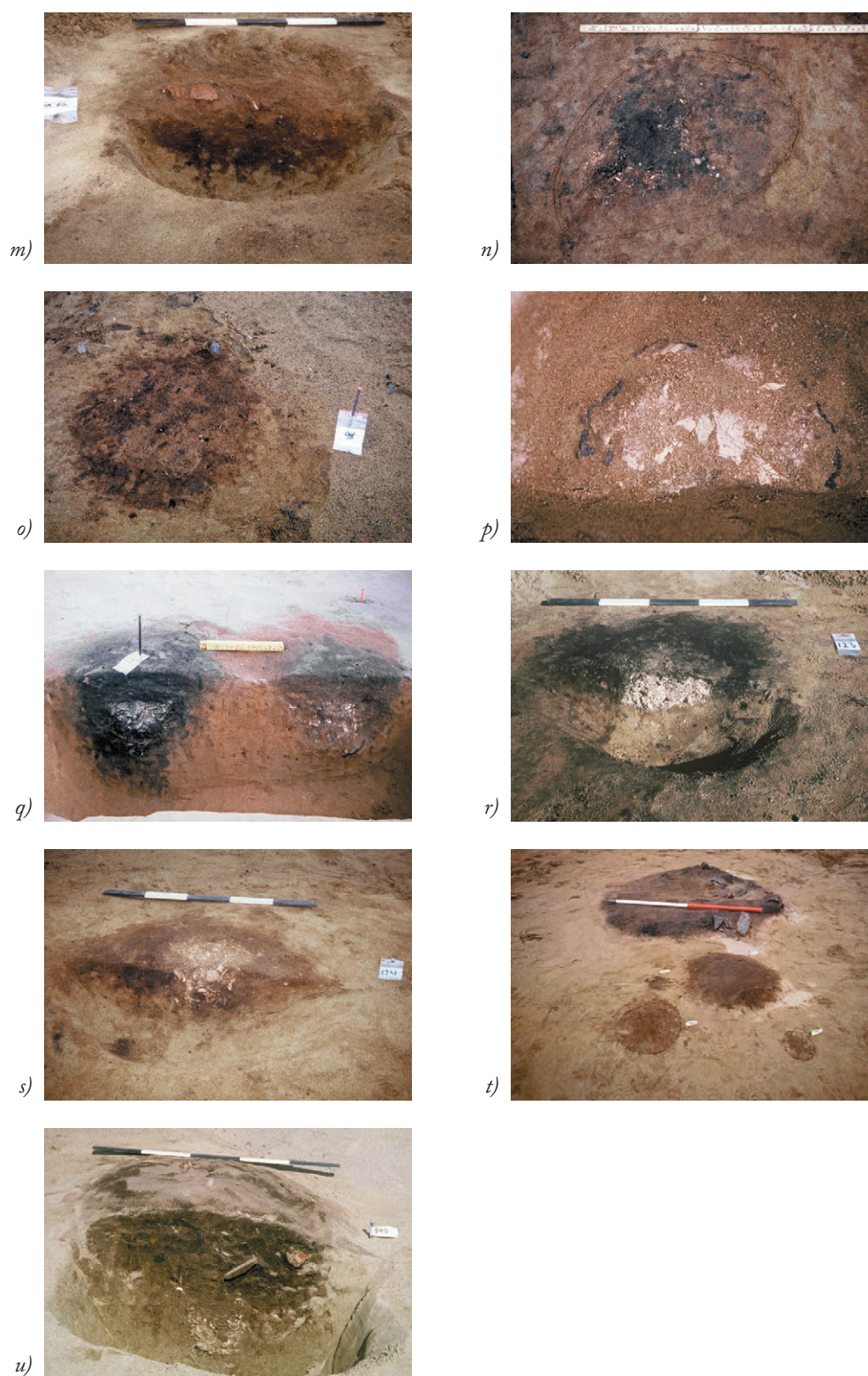


Fig. 4.7. a–u. Et utvalg av plan- og profilmfoto av flatmarksgraver utenfor gravfeltet: a) Grav 2 avdekket utenfor gravhaug. b) Grav 2, halvdelen gravet ut. c) Grav 37, plan. d) Grav 37, profil. e) Grav 38, profil. f) Grav 78, plan. g) Grav 78 profil. h) Grav 79, plan, gjennomskjeres av vegggrøft til Hus II. i) Grav 79, leirkarskår avdekket i toppen, vegggrøften snittes. j) Grav 90, plan. k) Grav 90, profil. l) Grav 92, plan. m) Grav 92, profil. n) Grav 96, plan. o) Grav 98, plan. p) Grav 102, plan. q) Grav 103 og 102, profil. r) Grav 123, profil. s) Grav 124, profil. t) Grav 545 i midten, ildsted 83 i Hus I bak. u) Grav 545, profil. (Foto: KHM)

Fig. 4.7. a–u. A selection of plan and profile photos of flat graves outside the burial ground



Fig. 4.8. a–k. To flatmarksgraver, grav 99 og grav 540 tas inn fra felt i gipspreparat for å graves ut i laboratorium
 a) Grav 99, plan. b) Grav 99, klar for gipspreparat. c) Grav 99 i gipspreparat. d) Vivian Wangen med grav 99 i gipspreparat på laboratoriet. e) Grav 99 under utgravning. f) Grav 540, plan. g) Grav 540, tetningskitt avdekket. h) Grav 540, tetningskitt. i) Lil Gustafson børster fram fibula i grav 540. j) Grav 540 i gipspreparat, under utgravning på laboratoriet. k) La Tène-fibula i grav 540. (Foto: KHM)

Fig. 4.8. a–k. Two flat graves, grave 99 and grave 540 taken from the field in plaster preparation to be dug out in the laboratory



Fig. 4.9. Den lange La Tène-fibulaen fra grav 540 på Veien, konserververt. C 52069a (Foto KHM, ACE)

Fig. 4.9. The long La Tène fibula from grave 540 on Veien, conserved

barn. De har både rensede og urensede bein; bare én har rester av et organisk kar; alle tre har leirkarskår.

Mengde bein viser en viss variasjon. En tendens er at gravene med rensede bein inneholder mest, mellom 1 og 2 kg bein, og opptil 2,5 kg. Dette har trolig sammenheng med at der klumpen med rensede bein lå godt under pløyelaget, har vi den totale mengde som ble deponert i graven, mens noe kan være pløyd vekk i graver med urensede bein som lå spredt i gropen.

Variasjonen i mengde bein er typisk for flatmarksgraver og har vært omdiskutert. Den totale mengde etter en kremasjon antas å være ca. 3100 g for menn og ca. 2100 g for kvinner (Holck 1986). Ingen av gravene fra Veien kan derved inneholde den totale mengden etter kremasjonen, muligens med unntak av grav 90. Dette er et vanlig fenomen. Årsaken må ha sammenheng med for oss ukjente ritualer, i tillegg til at beina med stor sannsynlighet er knust, noe som vil forårsake et visst svinn (se for eksempel Wangen 2009:68 ff. med henvisninger).

Kar av organisk materiale sprer seg jevnt i graver med rensede og urensede bein, men det er mulig at flere av dem med rensede bein kan ha hatt organisk kar siden det i de fleste av dem er funnet tetningskitt. Små biter av tetningskitt kan det være vanskelig å oppdage, da de likner kullbiter.

Leirkarskår er funnet i både kvinne- og mannsgrever, i barnegraven og i graver med trekar. Tilstedeværelse av leirkarskår er et usikkerhetsmoment siden øvre del av gravene var pløyd i stykker.

(Tabell b over C14-dateringene og tabell c detaljbeskrivelse i vedlegg til kapitlet).

Mangelen på sammenhenger mellom variablene i tabellen viser at kronologi har liten relevans for variasjonene i gravskikk. Den kan videre tyde på at det var andre aspekter ved individet enn kjønn eller

alder som var viktig å markere. Det er et utall roller man kan tenke seg, for eksempel gift eller ugift, med barn eller barnløs, enke eller enkemann samt viktige roller som medisinmann/-kvinne, jeger, håndverker, forteller og religiøs leder.

Den lange La Tène-fibula (Kostrzewski 1919, type A)

Den eneste gjenstanden som er funnet i flatmarksgravene på Veien bortsett fra leirkarskår, er den lange La Tène-fibula, fra grav 540. Jeg vil derfor se litt nærmere på denne funnkategori.

Funnene fra førromersk jernalder i Norge består av draktutstyr (nåler, fibler, belter), redskaper, leirkar, noen få metallkar og enda færre våpen. Det er funnet forbausende mange La Tène-fibler i Norge, 23 til sammen (Nybruget og Martens 1997). «Den lange» er relativt sjelden i Norge, definisjonen er at den skal være lengre enn 8 cm (op.cit.; se tabell nedenfor). De fem av jern er typiske (dog består en bare av et spiralfragment og er usikker), mens typeeksemplaret R228 er av bronse.

Det er bemerkelsesverdig at denne fibulatyten er enda sjeldnere i nabolandene. Ifølge Moberg er det bare funnet en, på Tågerød i Tanum i Bohuslän (1952:2, fig. 1, ca. 16 cm lang). I en annen publikasjon er det en avmerking på Öland (1941:108, på kartet Abb. 34, jf. 124, Stora Dalby). Nybruget nevner i tillegg til de norske funnene den fra Bohuslän som den eneste i Sør-Skandinavia (1978:57 f., 161f.). Han viser også til et funn fra Ekehögen i Halland som en variant (Cullberg 1973:165). Denne er av jern og svært forrustet og fragmentarisk, nå bare 2,5 cm, men omtales som «långsträkt fibula» (op.cit. 101). På kontinentet er typen tallrik, særlig i Polen og østre del av Tyskland, noe som kan indikere direkte kontakt med Østersjø-området i yngre del av førromersk jernalder (Nybruget 1978:161 f.).



Fig. 4.10. Kart over funnsteder for den lange La Tène-fibulaen i Sør-Norge
Fig. 4.10. Places where the long La Tène fibulae are found in South Norway

Tabell 4.1.2. Den lange La Tène-fibula – utbredelse i Norge

Fylke	Kommune	Gård/lok.		C-nr.	Lengde	Gravtype	Kjønn/ald.
Østfold	Tune	Store Tune/ Grålum	Under haug 3	32757000	9,4 cm	Branngrøp under gravhaug	K? Mat.
"	"	"		32757hhh	Spiralfrag.	Løsfunn i haug 3	
Buskerud	Ringerike	Lundstad		20167a	15,1 cm	Urnegrav (tetn.kitt), dekket av steinhelle	?, voksne
"	"	Veien	Grav 540	52069a	14,5 cm	Rensede bein, urnegrav (tetn.kitt)	M, mat.
Vestfold	Sande	Ås		21697c	15,2	Rensede bein i kjele under gravhaug	
Vestfold	Sandefjord	Nordre Fevang		7032 (R228)	3 1/6" = ca. 8,2 cm, <i>bronse</i>	Urnegrav, leirkar, under gravhaug	
Telemark	Skien (Solum)	Finndal		BM1115	(Noe større enn R228)	Urnegrav, leirkar (dekkhelle?)	

Nybruget 1978:57 f., pl. 4.; Munch 1965:22, 27 f.; Gustafson 2002; Holck 1986.

Fiblene er funnet i urner i flatmarksgraver med brente bein, den fra Grålum uten urne, og den fra Sande skiller seg ut ved å være funnet i en bronsekjele med jernbånd (Brøgger 1916; Nybruget og Martens 1997:86.) Det er bare funnet to slike kjeler i Norge; i tillegg til den fra Ås er en funnet i Sola i Rogaland (S4740a). Ås-kjelen (diam. 32 cm, dybde 20 cm) var fylt med brente, hvite bein (rensede) og på disse lå en La Tène-fibula.

Brøgger nevner at det er funnet tilsvarende kjeler på Öland, Bornholm, Fyn og Nord-Tyskland (Hannover), samt at de fins i selve La Tène-funnet i Sveits. Han betrakter den som en La Tène-type av vestlig karakter, som viser den keltiske kulturs betydning i de siste århundrer f.Kr. (Brøgger 1916). I tillegg til disse kan det nevnes en av flatmarksgravene (grav 8) på Kyrkbacken i Västergötland, hvor det i en kjele av samme type ble funnet et våpensett (Sahlström og Gejvall 1948a:10 ff., 108). Der henvises til liknende funn på Öland, i Danmark og i Nord-Tyskland. Nær utløpet av Elben er det undersøkt flere større flatmarksgravfelt, og på ett av dem var det åtte graver med slike kjeler som gravgjemme (Wegewitz 1937:78). Med henvisning til funnene i La Tène ansees kjelene for å være tilvirket i keltiske verksteder.

De norske funnene er gjort i en tid da man sjelden samlet inn de brente beina, og bare fra tre graver med den lange fibula er beina analysert; alle stammer fra voksne individer, en mann på Veien og en kvinne på Grålum, mens beina fra Lundstad ikke kunne kjønnsbestemmes (se tabell 4.1.2). I den grad man kan bygge på kjønnsbestemmelse av brente bein, tyder dette på at spennen ikke er knyttet til biologisk kjønn, mens det basert på det lille materialet er grunn til å anta at spennen er brukt av et voksent, kanskje for den tid gammelt, menneske. Den store jernsikkerhetsnålen

må ha vært en del av drakten, og jeg vil ut fra dens sjeldenhet anta at den er knyttet til et prestisjeplagg. I førindustrielle samfunn markerer alderdom inngangen til en ny og viktig livsfase. Gamle kvinner blir enten identifisert med menn og deltar i deres seremonier, politiske gjøremål o.a., eller oppnår en spesiell posisjon i sin egen kjønnsgruppe, særlig som seremoniledere. De gamle mennene på sin side får den største sosiale betydning (van Gennep 1999:102).

Det er verdt å merke seg lokaliseringen av denne fibeltypen. Funnene er gjort i gode jordbruksstrøk omkring Oslofjorden, på steder som er strategiske i forhold til ferdsel, og hvor det senere etableres store gravhaugfelt med rike funn. Et unntak er Lundstad på Ringerike, hvor det ikke er kjent gravhauger. Stedet synes allikevel å ligge strategisk til med tanke på ferdsel til Hadeland, et forhold som senere markeres ved de nærliggende rike graver: Sætrang-graven (yngre romertid) og Gjermundbu-graven (vikingtid) på den andre siden av Randselva.

Flatmarksgravfeltet og funnene av «den lange fibula» understreker Veiens og Ringerikes tilknytning til Oslofjord-området og kontakt med keltisk kultur.

Andre flatmarksgravfelt på Østlandet

Karakteristiske trekk ved gravskikken på Veien er at det er både rensede og urensede bein, at det er vanlig med urnegrav i kar av organisk materiale, men ikke i leirkar, at det er vanlig med leirkarskår over de brente beina, og at det forekommer at graven er dekket av en stein. Ved en kort gjennomgang av et utvalg publiserte flatmarksgraver på Østlandet vil jeg ikke gå i detalj, men vurdere likhetstrekk med Veien og om det er mulig å peke på tendenser og kontaktretninger.

Per Oscar Nybruget har gjennomgått *funn* fra førromersk jernalder innenfor Oldsaksamlingens distrikt, det vil si Østlandet og Sørlandet (1978). Senere har han i samarbeid med Jes Martens gitt en oversikt over alle gjenstandsfunn fra perioden i Sør-Norge (1997). Funnene fra Østlandet og Sørlandet skriver seg hovedsakelig fra graver (Nybruget 1978:10, 117), og de fleste er fra landskapene *omkring Oslofjorden*: Østfold og Vestfold, noen få fra innlandet, hvorav to er fra Buskerud (op.cit. kart fig. 7 og 8). Han bemerker at de fleste flatmarksgravene er påvist *under hauger* fra senere deler av jernalderen (1978:122). Tradisjonelt har man delt gravene inn etter om de har rensede eller urensede bein, om de har gravurne, etter mengde kull og ofte etter om de er dekket av en stor stein eller helle. Nybrugets tabell figur 4 og 6 viser variasjonene han kan påvise: urnegrav, branngrøp, urnebranngrøp, under flat stein og under gravhaug. Om variasjonene har kronologisk eller geografisk signifikans, er imidlertid usikkert. De fleste gravene *dekket av helle eller rund stein* fins i Østfold, hvor det er åtte eksemplarer; i tillegg er det tre i Vestfold og en i Buskerud (op.cit. 128). Graven i Buskerud er i Lundstad, hvor det var brente bein og funn av trekarkitt, altså et kar av organisk materiale, og en lang La Tène-fibula av samme type som i grav 540 på Veien, som også lå i et organisk kar.

Nybruget avgrenser sitt materiale til graver med gjenstander, og siden mangel på gjenstander er typisk for førromerske flatmarksgraver, er ikke hans materiale representativt for gravskikken. Materialet hans viser allikevel at den på det tidspunkt vanlige oppfatning uttrykt i Haakon Schetelig's artikkel om førromersk jernalder (1913), at branngrøp er vanligst på Østlandet og rensede bein en vestlandsskikk, ikke stemmer (Nybruget 1978:162 ff., tabellene fig. 4 og 6). Nybruget finner de samme variasjonene omkring Oslofjorden og i Sør-Skandinavia og konkluderer med at det må være en fellesgermansk gravskikk (op.cit.:164 f.). Som nevnt ovenfor forekommer det både rensede og urensede bein i graver på Veien; de fleste av gravene som er påvist under yngre hauger, er dekket av en stein.

Østfold

Erling Johansen beskriver et stort antall flatmarksgraver i Østfold (1955). Mange av disse er fremkommet ved tilfeldig jordarbeid, og funnopplysningene er sparsomme. Det er en variasjon av grøper med og uten urne, leirkar eller organisk kar (tetningskitt) og kull, stort sett uten gravgaver, og dekkstein er nevnt. Hovedsaken for Johansen er at det er påvist et stort antall, mer enn 1000 graver, og at funn av leirkar viser at gravskikken fortsetter inn i romertid og folkevandringstid, og hans teori er at

de yngre gravene representerer en underklasse. Senere undersøkelser og omfattende bruk av C14-metoden tyder imidlertid på at de fleste flatmarksgraver er fra førromersk jernalder, og at gravskikken begynner i yngre bronsealder. Han påpeker at man trolig vil finne flatmarksgraver på de fleste hauggravfelt om man leter, slik det er påvist på Veien.

Trond Løken presenterer to samlinger flatmarksgraver på to hauggravfelt i *Tune (nå Sarpsborg k.)*: på Opstad (1978) og Grålum (1980). På *Opstad* ble det funnet tolv flatmarksgraver under fire hauger. Fem av dem var dekket av større eller mindre *heller*. Løken skiller ut tre hovedvarianter: grav med leirkar dekket av helle, grav med bålmørje og leirkarskår uten dekkhelle og grav markert med bautastein. Alle tre variantene er C14-datert til førromersk jernalder. Fem dateringer faller innenfor yngre bronsealder og trekker feltet tilbake til perioden, som på Veien. Imidlertid er det to dateringer innenfor eldre bronsealder, en periode hvor branngravskikken er uvanlig. Dette er de eneste dateringene foretatt på furu, og en feilkilde på noen hundre år er derfor mulig. Det forekommer imidlertid noen få eksempler på brannbegravelser fra eldre bronsealder også i Danmark (op.cit). Spørsmål om feildatering må stå åpent; de er uansett unntak (jf. Melheim 2006, tabell i kap. 6.1).

På *Grålum* ble det ved undersøkelsen av et hauggravfelt påvist 25 flatmarksgraver, de fleste under haugene (Løken 1980). Alle betegnes som branngrøper, bortsett fra to som inneholdt hele kar, og som benevnes urnebranngrøp. Ni graver lå tett og var dekket av et brannflak med tre *flate heller*, en variant av *dekkheller*. Det ble funnet *leirkarskår i toppen*; bare fem graver hadde andre gjenstander som gravgaver. Vi merker oss at en av gravene inneholdt den *lange La Tène-fibula*. Bein fra graven er bestemt som *kvinne* (op.cit. fig. 1). Dateringer av oldsaker og C14-dateringer på kull viser hovedsakelig førromersk jernalder, med noen få funn fra eldre romertid.

Løkens konklusjon er at de fleste flatmarksgravene sannsynligvis er fra førromersk jernalder, iallfall de som er påvist på hauggravfelt. Det ser ikke ut til at flatmarksgravskikken fortsetter parallelt med hauggraver i særlig grad. Det samme gjelder flatmarksgravene på Veien. Som for mange kulturytringer har C14-metoden hatt stor betydning for å plassere de enkle flatmarksgravene i en kulturhistorisk sammenheng, til tross for problemet med det store standardavviket i perioden (J. Martens 1997).

Gravfeltet på *Gunnarstorp i Skjeberg (nå Sarpsborg kommune)*, analysert av Vivian Wangen (2009), er referert til i flere sammenhenger. Det har brukstid hovedsakelig i førromersk jernalder. Gravfeltet skiller

seg fra de fleste flatmarksgravfelt ved at gravene er markert med en stor variasjon av steinsetninger med mange former. Karakteristisk er også den store variasjon som kan observeres ved begravelsene. Allikevel kan ikke kjønn og alder knyttes til bestemte trekk ved gravenes utforming eller deponering av gjenstander i gravene (2009:56 ff., 124, 136), slik det også er observert i gravene fra Veien.

Utgravningen av gravfeltet på *Ula i Glemmen (nå Fredrikstad kommune)* foregikk over flere år, fra 1955–1959, og ble ledet av Karl Vibe-Müller (1987). Det var stor variasjon av gravminner: hauger, firkantgraver og flatmarksgraver. Det er flatmarksgravene som er spesielt interessante i denne sammenheng. Det meste av funnmaterialet er fra førromersk jernalder, og noen få funn er fra eldre romertid. Flere leirkar har stor likhet med funn fra Jylland, som dateres til tiden både før og etter Kr.f. (1987:68).

Ca. 60 graver er betegnet som flatmarksgraver, som til dels ligger under og i kontakt med andre gravformer, som «firkantgraver», det vil si graver omgitt av en firkantet steinlegning, og noen røyser. De fleste flatmarksgravene er dekket av en stein, oftest omtalt som *dekkhelle*. Hellene har ofte et største mål omkring 0,5 m, men kan være opptil 1 m. Flere av flatmarksgravene er funnet i tilknytning til andre graver; for eksempel kan dekkhellen være en del av en steinring.

De aller fleste gravene er *urnegraver*, omtrent like mange med leirkar som med kar av organisk materiale. Tetningskitt er påvist, og der dimensjonen kan måles, måler de fleste kar omkring 20 cm i diameter – det minste 15 cm, det største 30 cm. Det fremgår ikke alltid helt klart om leirkarene er hele; i noen få graver forekommer det leirkarskår som neppe har tilhørt hele kar. Tretten (fjorten?) av gravene har *rensede bein*, de øvrige er sannsynligvis *urensede*, uten at det er uttrykt eksplisitt. Det er relativt få graver med gravgaver. Leirkarene er til dels av høy kvalitet og fungerer oftest som beingjemme. For øvrig er det draktutstyr av bronse (noen få fibler, en perle og fragmenter av bronse) og belteutstyr, små jernringer og småredskaper av jern (ni sigder – i sju graver – og en krumkniv). I tre graver ble det funnet bjørneklør.

Telemark

I *Solum (Skien k.)* ble det på 1800-tallets slutt påvist flatmarksgraver på tre lokaliteter mellom Frierfjorden og Norsjø sør for Skien, i Solumskogen, Finndal og Vindalen. De er publisert av Jens Storm Munch (1965). Mellom fjorden og vannet har det gått gamle ferdselsveier (Groset 2001:60).

Til tross for mangelfulle funnopplysninger er det klart at det dreier seg om til dels store flatmarksgravfelt

med *urnegraver*, oftest i form av leirkar, men også trekar (tettningsskitt) og med dekkstein. I Solumskogen har det vært et felt med 25 sikre flatmarksgraver samt atskillige usikre, mens de øvrige felt muligens er mindre, alt i alt minst 50 graver (Munch 1965:17 ff.; 27 f.). Munch har gjennomgått funnene som befinner seg i Brekke museum i Skien. Som normalt er det få gjenstander i gravene og ikke mange som kan dateres sikkert. Når Munch er forsiktig med datering til førromersk jernalder, er han tydelig påvirket av Erling Johansens oppfatning, som er at mange av flatmarksgravene er fra yngre deler av jernalderen. Etter de senere års C14-dateringer er denne oppfatningen justert, og flatmarksgravfeltene her har et umiskjennelig preg av førromersk jernalder.

Svenske flatmarksgravfelt.

Kyrkbacken i Västergötland

I et belte på tvers av Sverige fra vestkysten over Västergötland og Östergötland til Østersjøen ligger rekke på rekke av flatmarksgravfelt på grusåser som hever seg over leirslettene (Sahlström og Gejvall 1948a). Gravene er mest urnebranngroper og branngroper; urnene er dels leirkar, dels trekar. De viser en påfallende uniformitet, og Sahlström betegner det som et kulturområde (op.cit.:1). Funnene dateres til yngre del av førromersk periode (yngre La Tène-tid) og viser kontaktretning mot sørøst og sørvest på kontinentet.

Et karakteristisk og trolig representativt funnområde er fra Kyrkbacken i Horns sogn i Västergötland (op.cit., jf. også Bankälla och Stora Ro, Sahlström og Gejvall 1948b). Mer enn 200 graver ble undersøkt, og de fleste ble definert som urnebranngroper. Leirkar og trekar var omtrent like vanlige. Der tetningskittet kunne beskrive karetts størrelse, målte de aller fleste kar 15–20 cm i diameter; noen få var mindre, og noen få var større, omkring 30 cm (1948a:109 f.). Typisk gravgods var småredskaper og draktutstyr som fibler og belter, og det var noen få halsringer og våpengraver og ett bronsekar med jernkant (som i Ås i Sande i Vestfold, jf. nedenfor).

En tredjedel av gravene var *dekket av en stein*, fra et par desimeter til nærmere en meter. Mange var flate, men av figurene fremgår det at mange var ganske runde, av «kampesten-type» (op.cit.:fig.121–126). Steinene må være hentet fra et annet område.

Som denne korte gjennomgangen viser, har gravene stor likhet med de norske gravene; både gravformen med leirkar eller kar av organisk materiale, er ofte dekket av en stein og har de samme kategoriene gravgaver, skjønt disse har litt større variasjon. Det er liten tvil om at det har vært nær kontakt.

I 20

K. E. Sahlström

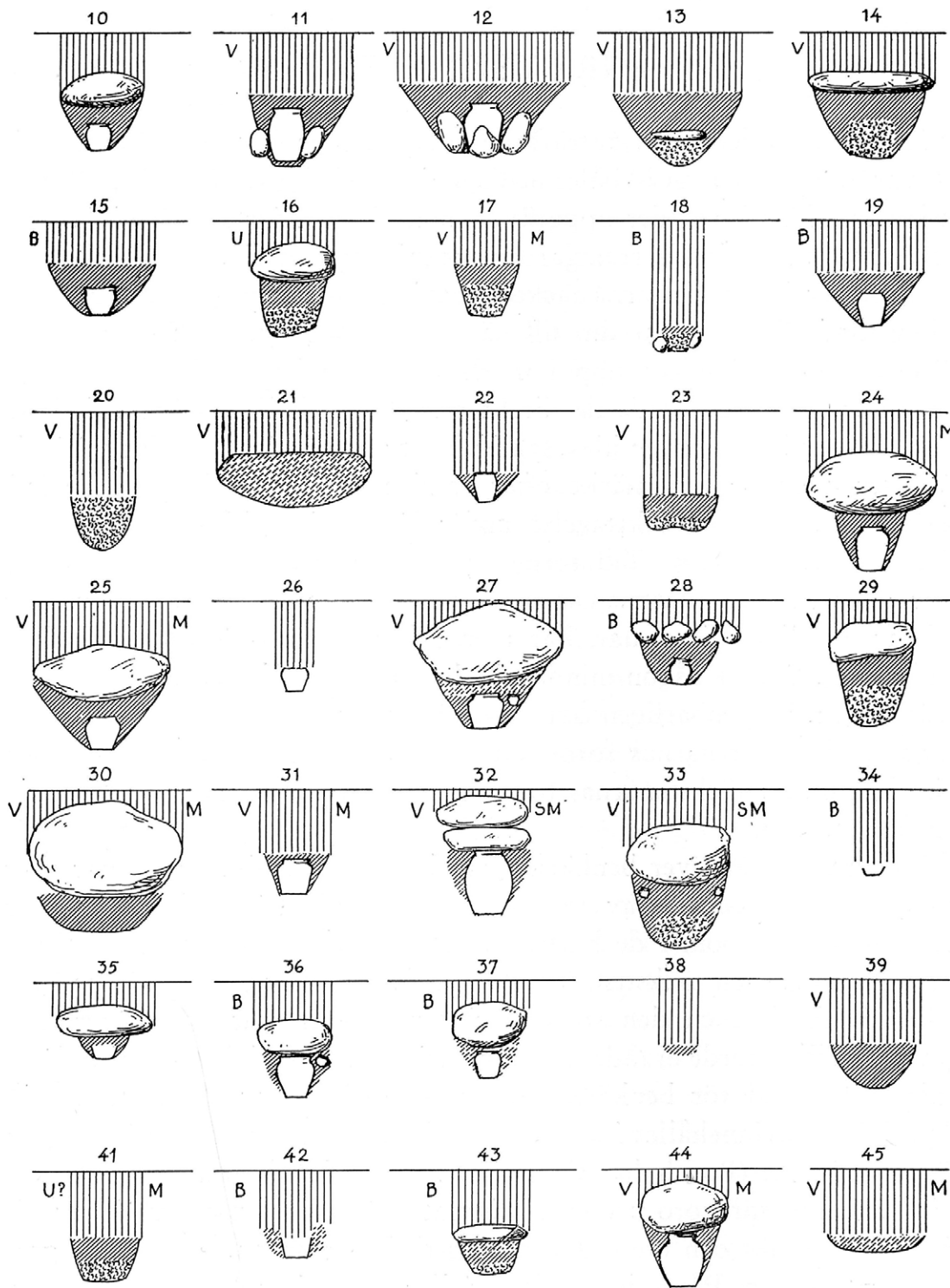


Fig. 121. Gravprofiler.

Fig. 4.11. Profiltegningar av flatmarksgraver fra Kyrckbacken i Horns sockn, Västergötland, Sverige (Sahlström og Gejvall 1948 a)
 Fig. 4.11. Profile drawings of flat graves from Kyrckbacken in Horn sockn, Västergötland, Sweden

Sammenfatning om gravskikk

Inntrykket etter gjennomgangen av et utvalg flatmarksgravfelt er at det er mange likhetstrekk over store områder, men at det samtidig er variasjon. Flatmarksgraver som ofte fremstilles som enhetlige, pregløse med liten informasjon, har tvert om mange elementer som varierer. Fellestrekk er at de er branngraver, og at de brente beina er plassert i en grop uten et kar eller i et trekar, leirkar eller metallkar. Karakteristisk for gravene er mangel på synlig markering, derav navnet. Men ofte er gropen «lukket», det vil si dekket av en stein eller helle, som må ha vært synlig, iallfall en viss tid. Beina er knust; de kan være rene og hvite («renset», kanskje vasket) eller blandet med kull. Ikke sjelden er det rester av knuste leirkar. Mangelen på gjenstander er et typisk trekk, men om slike fins, dreier det seg om draktutstyr og småredskaper, sjeldnere våpen. Flere analyser har i den senere tid påpekt den variasjon av ritualer som gravskikkene reflekterer (Gustafson 2002; Rødsrud 2003; Wangen 2009).

Gravene på Veien faller inn i denne tradisjonen, med de samme karakteristiske trekk som nevnt ovenfor. Gravfeltet her kan altså knyttes til kulturtradisjonen rundt Oslofjorden og øst til Sverige, og videre til kontinentet. Den eneste gjenstanden som er funnet i gravene her, bortsett fra leirkarskår, er den lange La Tène-fiblen, som er et ytterligere tegn på kontakt med keltisk kultur.

4.2. GRAVER I HAUG

Innledning

Som det fremgår av forrige kapittel, etableres et flatmarksgravfelt på Veien ca. 1000 f.Kr., som er i bruk til omkring Kr.f.

Det skjer en markant endring omkring Kr.f. ved at det bygges *hauger* over gravene, relativt beskjedne hauger, men dog synlige minnesmerker. Fortsatt blir de døde kremert, men i motsetning til hva som har vært mange generasjoners tradisjon, blir de brente beina ikke lagt i en grop, men på bunnen av gravhaugen, noen ganger i en beholder. Trolig er disse beina også knust, muligens vasket. Nytt er det at det legges gjenstander i noen av gravene. Som Rygh bemerker, er innholdet i haugene han grov ut, ikke spektakulært, og som det vil fremgå nedenfor, var det mange hauger uten funn.

I det følgende vil jeg først ta for meg gravene som Rygh undersøkte (kap. 4.2.1), mens de tre «rike» gravfunnene som ble gravd ut før Ryghs undersøkelser, og som skiller seg markant fra disse, behandles i et eget kapittel (4.2.2).

Her kan man stille spørsmål om materialets *representativitet*. Av 151 hauger som var kjent i 1847, ble 87 hauger gravd ut av O. Rygh og 3 hauger gravd tidligere, altså i overkant av halvparten av haugene kjent på 1800-tallet, men flere hauger er fjernet. Når det gjelder de små haugene, regner jeg med at Ryghs undersøkelse gir et representativt bilde. Selv om ikke alle haugene er undersøkt, grov Rygh i alle deler av feltet (jf. kap. 4.3). Når det gjelder de store haugene, er forholdet mer usikkert; mange er fjernet uten at vi vet noe om funn, som det vil fremgå i kapittel 4.3 om gravfeltet. Det er mulig at disse skriver seg fra yngre romertid/folkevandringstid siden de store haugene som vi har opplysninger om, er fra denne tiden, og siden de store haugene har samme plassering, i utkanten av feltet, som vist på kartet fra 1847.

4.2.1. Gravfunnene fra Oluf Ryghs utgravninger

Innledning

Rygh antok at gravfeltet var fra eldre jernalder, og konkluderte etter utgravningen i 1870 at både gravskikk og oldsakenes former bekreftet dette, og at gravplassen opphørte en god stund før eldre jernalders slutt (som han setter ved år 700); de yngste graver daterer han til ca. 500 e.Kr (1871:132 f.). Dateringen av oldsaker har ikke endret seg vesentlig på de 145 år som er gått siden Ryghs utgravning. Det er bare ett funn fra hans utgravning som er yngre enn 500 e.Kr., en grav fra merovingertid (C5168).

Til tross for sin store interesse for kullet i gravene samlet Rygh ikke inn kullprøver, og bare fra gravingen i 1875 samlet han inn brente bein fra flere graver, men ikke fra alle. I sin artikkel om den yngre jernalder i Norge (1877) skrevet etter utgravningene på Veien gir han uttrykk for at brente bein må samles omhyggelig inn til senere undersøkelse, både fordi det blant beina kan finnes beingjenstander (som kamfragmenter på Veien), og fordi man på det tidspunkt hadde oppdaget mange dyreslag i beinsamlingene i Sverige (op.cit.:171).

Rygh anvender ny nummerserie for hvert år – det er en haug nr. 1 i 1870, og en haug nr. 1 i 1875 – derfor angir jeg alltid årstallet når haugnummer refereres. Noe forvirrende er det at Rygh dessuten opererer med to nummereringer. For 1870 er det en nummerering i dagboken, hvor numrene er overstrøket og nye påført. I museums katalogen har haugene de nye numrene, og disse er også anvendt i den trykte innberetningen. For 1875 er nummereringen i museums katalogen påført nye nummer i parentes, som er de som benyttes i den trykte innberetning. Dette har skapt forvirring fordi gjenstandene i magasinet av og til er påført de opprinnelige haugnummer, som noen ganger har medført

referanse til feil haug i litteraturen. C-nr. er imidlertid en entydig referanse. Dobbelnummereringen har skapt forvirring i forbindelse med den osteologiske analysen, noe som vil bli kommentert nedenfor. Jeg benytter alltid numrene i de trykte innberetningene. Den systematiske Rygh har altså vært noe uryddig. Men dokumentasjonen vitner om gjennomtenkte observasjoner (jf. kap. 3.2).

I det følgende vil jeg gjennomgå gravenes innhold av oldsaker, som beskrives, dateres og kommenteres. Oldsakene vil bli presentert i kategoriene *våpen, redskap, kammer, smykker, leirkar, slag og hestetenner*. I

tillegg til å gi en beskrivelse av funnene og dateringsgrunnlaget prøver jeg å finne ut hva de kan symbolisere, og om de kan knyttes til kjønn, eller, for å benytte et mer nøytralt uttrykk, den feminine eller maskuline sfære. Dessuten vil jeg undersøke om gjenstandene kan vise kontaktretninger.

Gjennomgangen av gravfunnene viser at de danner grupper ved at gjenstandstyper kombineres og gjensidig utelukker hverandre, slik det er vist i avhandlingen om Hunn-gravfeltet ved H. Gjøstein Resi (1986, pl. 104–105). Kategorisering i grupper vises i skjemaet i kapittel 4.2.3, fig. 4.22.

Våpen

Å la skjoldet i stikken ansees for den aller største skam, og den som gjør det blir regnet for æreløs og nektet rett til både å ta del i ofringer og å opptre på tingen.

Tacitus *Germania* 6

En kategori graver kjennetegnes av våpen. Det er til sammen sju våpengraver, seks fra romertid og én fra folkevandringstid. Gravene dekker ca. 550 år, omtrent 1 grav per 80 år. Riktignok er det tre graver fra eldre romertid, altså noe tettere enn i etterfølgende perioder. Disse er best utstyrt, med ett eller to spyd. Bare i én grav på Veien er det funnet sverd, i den rike graven fra «Kongshaugen» fra overgangen til folkevandringstid (se kap. 4.2.2).

Våpensettet i gravene på Veien består av spyd, lanse og skjold. Men ikke alle gravene har fullt sett, to av dem har bare skjold. For øvrig er det få andre funn i disse gravene: et leirkarskår, to kniver, en hestetann og en korsformet spenne.

Sigurd Grieg (1926) har systematisert våpenfunn fra eldre jernalder i grupper, som fortsatt har gyldighet. Han skiller ikke mellom spyd (med mothaker) og lanse (uten mothaker), men omtaler stikkvåpnene som spyd

med eller uten mothaker, korte eller lange. J. Ilkjær skiller mellom spyd og lanse (1990); det samme gjør Bemmann og Hahne (1994). Grieg omtaler haug 48/1870 som et av de eldste funn som inneholder spydspiss med mothake sammen med en spydspiss uten, en funnkombinasjon som er meget alminnelig i romersk-germanske våpengraver. Spydet er av den eldste formen, med bare *en mothake* (op.cit. 47). De øvrige våpensettene består av enten spyd eller lanse. Alle gravene har spor etter skjoldet, representert ved skjoldbulen, flere har også håndtak, men bare to, fra yngre romertid, har rester av skjoldbeslag, som synes å vise at skjoldet ikke var buet/rundt, men hadde rette kanter. Kanskje var det rektangulært, som det i våpengraven fra Hunn (Resi 1986, pl. 8).

Våpengravene gir det samme nøkterne inntrykk som de øvrige gravene fra Ryghs undersøkelser. Ingen sløsing med eksotiske gjenstander, ingen

Tabell 4.2.1.1. Graver med våpen fra Veien (Ryghs utgravninger)

C-nr.	Haugnr./år Gravn.	Dat.	Spyd	Lanse	Skjold- bule	Skjold- håndt.	Skjold- beslag	Belte- utstyr	Annet
5208–10	48/1870	B1–2	1	1	x	x			
7518–20, 08	9/1875/II	B1–2		2	x			x	
5175–76	19/1870	B2		1	x	x		x	
5151–52	1/1870	C1			x	x	x		Leirkar- skår
5179–81	24/1870/I	C1–2	1		x	x	x		
5211–12	50/1870/II	C2–3			x	x			2 kniver, hestetann
5153–54	2/1870	D		2	x				Korsformet spenne

Spyd = med mothake(r), lanse = uten mothaker. Dateringer er hentet fra Ilkjær 1990:346, supplert med annen litteratur.





Tabell 4.2.1.2. Graver med våpen fra eldre jernalder fra Ringerike og Hole

C-nr.	Gård	Sverd	Spyd, lanse	Skjold	Annet	Dat.
5225	Frøyshov		Spyd			B1
14023–24	Frøyshov		Spyd	x	Kranium, knokler	B1
5799–5808	Frøyshov		2 spyd	x (2)	Spore R224, fibula, leirkarskår*	B2
5228	Frøyshov		Spyd			B2
808–17	By	2	2 spyd, 2 lanser	x	Bronsekjel (Østl.kjele) kniv	C3
22366	Hurum	x	Spyd, lanse		Kniv, pinsett, knokler, leirkarskår	C3
26194	Hole pr. gård	x				C
27330	Hverven	x			Kniv, knokler	D

(Grieg 1926:46 ff., 187 ff.). * Leirkarskår på Frøyshov (C5808) er av jysk type (Resi 1986:35, datert til eldre romertid). To gårdsnavn i Hole er sammensatt med gudenavnene Frøya og Frøy: Frøyhov og Frøyshov. Gravfunnene er sannsynligvis fra gravfeltet på Frøyshov (feil i tilvekst?). Gravanleggene er beskrevet som brolagte kretser (C5225, C5799–5808), gravkammer av heller i haug med steinring om foten (C14023–24). På gravfeltet er det både branngraver og skjelettgraver.

maktdemonstrasjon med praktsverd eller gullringer. Den korsformede spennen i graven fra folkevandringsdringstid bytter med dette bildet.

To av våpenfunnene har belteutstyr, begge fra eldre romertid. De består av en enkel beltespenne, en spinke, rektangulær fra haug 19/1870 og en kvadratisk fra haug 9/1875, grav II. Disse spennene må være beltespinner og ikke spenner til bandolæret. Ingen av dem er helt like noen av formene fra Illerup-funnet; se Abb. 6 i Die Gürtel (Ilkjær 1993:128). Funnet fra Haug 19 er omtalt (1993:344), men funnet fra haug 9 er ikke omtalt i denne sammenheng.

Belter hører ikke nødvendigvis til soldatutstyr, men kan like gjerne høre til kvinnedrakter.

Våpen er ikke dominerende i gravmaterialet på Veien. Men sammen med andre våpengraver på Ringerike/Hole føyer de seg inn i en tradisjon. Våpengraver fins i et belte gjennom landskapene Ringerike-Hadeland-Toten-Hedmark (Hagen 1983:308, kart s. 307).

De fleste av disse våpengravene er fra romertid, slik forholdet også er på Hadeland og Toten. Trolig er det skjelettgraver på Hurum og By og iallfall en av gravene på Frøyshov. Graven fra By som synes å være en dobbeltgrav, er den eneste med kjele, og herfra er det et sverd med hjulstempel, som må være importert.

Fra eldre jernalder foreligger det fra Ringerike to andre våpengraver, som skiller seg ut ved at de er eksepsjonelt rike og er skjelettgraver: den før omtalte graven fra *Kongsbaugen på Veien* (ca. 400, C3/D1, jf. kap. 4.2.2) og graven fra *Sætrang* (C3), betegnet som en «offiser» av høyeste rang (Slomann 1959; Solberg 2009:151 f.).

Den kjente våpengraven fra *Jevnaker* fra yngre romertid (200-tall) inneholdt få gjenstander, men tilstrekkelig til å plassere den avdøde blant «høytstående offiserer» (Ilkjær 1990:296 f., datert til C1b; Solberg

2000:105, 107). De reduserte rester av graven besto av doppsko av bronse med emaljededekor og skjoldbule av bronse med sølvbelagt knapp. Dette kan ha vært en skjelettgrav siden det skal være rester av to trekar av barlind fra graven. På den annen side skal funnene være gjort i et hellekammer som besto av fire store steiner med en stein over til lokk (Grieg 1926:42 f., 60 f.); her er det ikke plass til et menneske, og det er derfor usikkert om dette var en skjelettgrav.

Våpengrav med bronsekjele er en gravkategori som er særlig tallrik på Hadeland og Toten.

Fra *Hadeland* foreligger 30 graver med våpen; av disse er bare noen få fra eldre romertid. Sju av gravene fra yngre romertid er «kjelegraver», det vil si våpen i bronsekjel med brente bein (Grieg 1926:15, tabell). Alle er branngraver; herfra kjennes ingen skjelettgraver fra romertid (op.cit.:46). Fra *Toten* er det fire våpengraver fra eldre romertid og tolv fra yngre romertid, hvorav fem er «kjelegraver». Vanligvis er disse satt ned i små hellekister. Også her er det flest branngraver, men skjelettgraver forekommer allerede i eldre romertid. De blir flere i yngre romertid og er gjennomgående rikt utstyrt (Herteig 1955:74 f., 77, 105).

I Tacitus' beskrivelse av germanerne fra det 1. århundre e.Kr. får den unge gutten tildelt våpen som ledd i et overgangsritual, når han blir regnet for å være et voksent medlem av samfunnet og trolig har gjennomgått en form for «manndomsprøve»:

«...det er ikke skikk og bruk at noen anlegger våpen før samfunnet har kjent ham dugelig til det. Da blir den unge mann prydet med skjold og spyd på sekve tinget... Hos dem er dette det samme som mannstogaen er for våre unge menn, og altså den første utmerkelse som blir tildelt ynglingen; fra nu av blir han betraktet som medlem av et statsamfunn, mens han tidligere bare var medlem av en familie» (Tacitus: *Germania* 13).

(Han mener selvsagt ikke en stat; germanernes samfunnsform omtales oftest som stammesamfunn, med høvdinge.) Tacitus tilføyer følgende: «Dersom de er av særlig fornem byrd eller deres fedre har innlagt seg store fortjenester, mottar også rene unggutter denne utmerkelse av en høvding.» Unggutter kan altså arve status og få tildelt våpen før de egentlig har gjort seg fortjent til dem. Det kan være en forklaring på graver hvor barn/unge har fått med våpen.

De få våpengravene på Veien representerer neppe de eneste våpen som var i bruk i samfunnet. Det må ha vært flere våpen, men bare noen ble lagt i graver. Var våpnene i gravene en mer personlig eiendel enn andre våpen? Kunne de ikke brukes av andre? Våpnene til dem som døde i kamp, ble sannsynligvis overtatt av andre. Men noen få fikk dem med seg i graven. Hadde de gjort seg spesielt fortjent i kamp? Var det våpen som hadde en spesiell historie? Eller tilhørte de lederen for de våpenføre menn?

Redskap

*Germanerne bruker også dyreskinn å kle seg i ...
de som lever lengre inn i landet er mer nøye på det ... de velger ut skinnene av ville dyr ...*

Tacitus *Germania* 17

En annen kategori graver kjennetegnes av småredskap; på Veien vil det si krumkniv, sigd og synål. Disse redskapene fins enkeltvis og i kombinasjon (jf. funnkombinasjonsskjema i kap. 4.2.3, fig. 4.22). Kniv med rett egg forekommer, men slike fins også i andre kombinasjoner. Her presenteres redskapene hver for seg, før jeg kommenterer fenomenet «redskapsgraver».

Krumkniv

Krumkniver er funnet i fire graver på Veien. Det fins flere varianter av kniver med krum egg (R 142). Terminologien er ikke konsekvent; de kan benevnes krumkniver, s-formede kniver, rakekniver og skinnkniver. De blir av og til sammenblandet med små sigder. Krumkniven har eggen på utsiden av krumningen, mens sigden har eggen på innsiden.

I sitt verk om Skedemosse (1967) har U.E. Hagberg behandlet krumkniver fra ølandske graver. Han deler knivene i tre hovedgrupper: halvrunde kniver uten skaft, halvrunde kniver med skaftet mer eller mindre symmetrisk vinkelrett på bladet og de s-formede (som R 142). Det er sistnevnte type, oftest omtalt som krumkniv, som er vanligst i Norge, og som er funnet på Veien. De andre typene forekommer, for eksempel på Store-Dal (nr. 105, Petersen 1916).

Flere graver inneholdt bare skjoldbullen. Det virker lite imponerende; hvor var våpnene, spydene? Tacitus skriver at skjoldet var det viktigste utstyret for soldaten – mistet han skjoldet i kamp, var det den største skam. Så stor vanære var det at en soldat som kom fra kampen med livet i behold, allikevel hengte seg om han ikke fikk med seg skjoldet. Skjoldet representerte noe mer enn beskyttelse. Om germanernes utrustning forteller Tacitus dette: «De praler ikke med praktfulle rustninger, bare skjoldene blir smykket med de mest utsøkte farger» (*Germania* 6). Fra våpenofferfunnene i Illerup Ådal vet vi at skjoldene kunne være fint dekorert (Ilkjær 2000:100). Skjolddekoren hadde trolig en identitetsskapende betydning. Farger og mønstre viste kanskje hvilken stamme eieren tilhørte. Skjoldet kan derfor ha hatt en stor symbolsk verdi som tegn på gruppetilhørighet i tillegg til den praktiske som beskyttelse. Når det fint dekorerte skjoldet ble lagt på likbålet, var ingen i tvil om hvem det representerte, og at det representerte langt mer enn individet.

Den s-formede kniven, krumkniven, har formmessig likhet med bronsealderens rakekniver, men det er usikkert om det er en tidsmessig kontinuitet (Nybruget 1978:17), og om de har hatt samme funksjon. Krumknivenes variasjon ligger i skaftet, som kan ha opprullet ende eller dyrehodeliknende avslutning, men også mindre detaljer.

Knivene fra Veien har omtrent samme størrelse, med opprullet skaftende, men er individuelt utformet. To har skaft tilsynelatende uten dekor (C5206, C7507, skaftenden brukket), men med litt forskjellig form, en tredje har vridd skaft (C7511), og en fjerde har grupper av tverrlinjer på skaftet (C5191). Et tilfeldig utvalg publiserte krumkniver fra Østlandet skal kort omtales. Fra By i Løten har en kniv vridd skaft med to vulster nær knivbladet, mens to har dyrehodeliknende avslutning (Hagen 1951; I. Martens 1969). Fra Ula i Glemmen fins en krumkniv med opprullet skaftende (Vibe-Müller 1987) og fra Møystad i Vang i Hedmark en kniv med dyrehodeavslutning og skrånede linjer langs ryggen (Nybruget 1978). Knivene har fellestrekk: Håndtaket har to hovedvarianter, spiraloppullet ende eller dyrehodeavslutning, men ingen synes å være identiske, de har sine individuelle særpreget. Felles er også størrelsen; dette er spinkle redskaper som passer i en spinkel hånd.

Det synes ikke å være typologiske trekk som kan dateres sikkert, men de fleste norske kniver i daterte kontekster er fra romertid (Resi 1986:36; Nybruget 1978; Hagen 1951). De fleste østnorske krumkniver er funnet i graver med småredskap, den rike grav 6 fra Store-Dal er et unntak (Nybruget 1978; Resi 1986 pl. 104).

Det er funnet varianter av s-formede kniver med krum egg i graver fra eldre romertid på Fyn (Albrechtsen 1956:174). I Sverige synes de andre typene å være vanligst, men alle typene fins. Særlig på de store urnegravfeltene i Götaland fra førromersk jernalder / tidlig romertid, er graver med småredskap en vanlig kategori, noe eldre enn de norske (Gustafson 1981 med henv.).

Synål

Det er funnet én synål, i grav 30/1870. Den er 12,5 cm lang, med spissovalt øye (C5196) og er funnet sammen med en sigd og en kniv og dessuten en kam.

Slike nåler kan ikke dateres i seg selv, men fins ofte i kombinasjon med småredskap (Hagen 1951; I. Martens 1969; Resi 1986:35).

Sigd

På Veien er det funnet sigder i tre graver. Én sigd er tapt; de to som fins i magasinet, er relativt spinkle, med en kordelengde på 10,3 og 14 cm (C5205 og C5294). Slike redskaper kan ikke dateres i seg selv, men er funnet i kombinasjon med andre funn fra eldre romertid, ofte i «redskapsgraver» (Hagen 1951; I. Martens 1969; Resi 1986:35).

I boken om Sveriges jordbrukshistorie blir de små høstingsredskapene omtalt. Løvkni, sigd eller urtekniv fins i mange varianter i graver fra eldre jernalder, særlig i senere del av førromersk jernalder og i eldre romertid, spesielt i Mellom-Sverige (Pedersen og Widgren 1998:352 ff., kart s. 262).

J.-J. Penack har behandlet vel 400 høstingsredskaper fra Sverige, Danmark og kontinentet, men dessverre ikke de norske (1993). Han skiller ut 41 typer. Redskapene har keltiske forbilder, muligens overført fra romerne, mens noen typer antas å være hjemmelagde.

Allerede i de første århundrene f.Kr. er det lokale formvariasjoner, men alle sigder fra før 200 e.Kr. har samme grunnform: Bladets nedre del er en rett fortsettelse av skaftet. Løvkniene skiller seg ut ved at de har en skarpt nedbøyd spiss, og egner seg bare til løvtukt. Sigdene har forskjellig størrelse, noe som kan ha sammenheng med både hva som skulle skjæres, og hvem som skulle utføre arbeidet. De kan ha vært kombinasjonsredskaper, beregnet både til å skjære korn og til urteinnsamling. Praktiske forsøk har vist at små sigder ikke egner seg for mannshender, de er trolig blitt

benyttet av kvinner og barn. Etter 200 e.Kr. blir det andre og færre former med romerske forbilder. Disse sigdene fins i mannsgraver, mens de fra eldre romertid med noen få unntak er funnet i kvinnegraver (Penack 1993:215, kart 7; Pedersen og Widgren 1998:357 f.).

Penack gjennomførte eksperimenter for å finne ut mer om høstingsredskapenes funksjon. Han deler dem i mange typer: 3 typer langljær, 4 typer kortljær, 10 typer sigder, 7 typer løvkniver og 16 typer kombinasjonsredskaper (sigd/urtesamler eller sigd/løvkni/urtesamler).

Form 17 og 18 synes ut fra kartene å være de vanligste i de midtsvenske gravene (:226, kart 18, :227, kart 19). Dette er kombinasjonsredskaper – 17 = sigd, løvkni og urtekniv, 18 = sigd, løvkni og i mindre utgaver også urtekniv (Penack 1993:185, liste).

Jeg har sett nærmere på sigder fra By i Løten og Ula i Glemmen, jf. tabell nedenfor. Det er ikke helt lett å plassere sigdene innenfor Penacks former. De fra Veien og By har den typisk eldre formen, hvor bladets nedre del er en rett fortsettelse av skaftet. De kan minne om form 27, et av de mange kombinasjonsredskaper sigd/løvkni. Så spinkle redskaper kan også ha vært brukt til urteinnsamling. Karakteristisk for denne formen er den lange tangen og en avsats mellom tange og blad, som på to av sigdene fra By. Den ene sigden fra Veien, C5205, har en antydning til avsats, men ikke den andre. Form 27 er bare funnet i Midt-Sverige (i sju eksemplarer), og Penack antar det er en lokal type (1993:38). Herfra kan den være havnet i Norge.

Ingen av sigdene fra Veien eller By har den karakteristiske krumningen som spesialiserte løvkniver har. Sigden i grav 98 (C28858) fra Ula i Glemmen skiller seg ut – den har form 34, som er karakteristisk for løvkniver. Bare fire av denne typen er funnet i Sverige, i østre del av Midt-Sverige. Penack antar at formen er oppstått i Östergötland eller på Öland (op.cit:44).

«Redskapsgravene»

Krumkniv, syl og nål er et redskapssett som fins i tallrike graver i Sverige (Pedersen og Widgren 1998:261, kart s. 262). Selv om ikke hele settet er representert i Veien-gravene og bare den s-formede krumkniven er funnet her, oppfatter jeg disse redskapsgravene som tilhørende samme tradisjon. Sigd fins også ofte sammen med redskapssettet. En vanlig rettegget kniv forekommer, men den er et redskap som fins i mange sammenhenger til mange tider, og kan ikke tillegges den samme symbolverdi som «redskapssettet».

Som nevnt over inneholdt mange av flatmarksgravene fra Ula i Glemmen i Østfold redskaper, jf. tabellen nedenfor. Gravene med sigder er omtalt som kvinnegraver i Vibe-Müllers publikasjon (1987:66).



Fig. 4.13. a–e. Redskap: krumkniver, sigder, nål (foto KHM)

a) Krumkniv, C5191, Haug 27/1870. b) Krumkniv, C7511, Haug 7/1875. c) Krumkniv, C7507, Haug 5/1875, grav I.
d) Krumkniv, C5206, sigd, C5205, Haug 44/1870. e) Nål, C5196, sigd, C5194, Haug 30/1870.

Fig. 4.13. a–e. Small tools: curved knives, sickles, needles

Beinmaterialet er analysert av to osteologer, N -G. Gejvall og P. Holck, og kjønnsbestemmelsene stemmer ikke alltid overens. I den trykte tilveksten (U.O. Årbok 1958–1959) har gravene fått andre nummer enn i publiseringen av undersøkelsen. Det byr derfor på problemer å sammenlikne beinanalysene til Gejvall i Vibe-Müllers publikasjon (1987), som refererer til gravnummer, og Holcks katalog i doktoravhandlingen (1986), som refererer til C-nummer. Det har skjedd en sammenblanding og feilnummerering av beinfunnene, som er diskutert av Ylva Svenfelt (2009), men dette forhold har allikevel ingen betydning for hovedmønsteret.

Av de sju gravene med sigder har Gejvall bestemt tre som «mann» eller «mann?» og fire som «kvinne» eller «usikker kvinne». I Holcks analyse er alle bestemt som «kvinne» unntatt grav 100, hvor Holck ser to individer, en mann og en kvinne; her var det en spiss av en mulig sigd. Begge gravene med krumkniv er bestemt som «kvinne» av Gejvall. Den ene er også av Holck bestemt som «kvinne», mens den andre ikke kunne bestemmes. For grav 98 (C29858), som inneholder blant annet to sigder, krumkniv og bjørneklør, samstemmer Gejvalls og Holcks analyser helt: «voksen eldre kvinne». Gejvall kommenterer at bjørneklør vanligvis ikke fins i kvinnegraver, men aksepterer allikevel at knoklene tyder på en kvinne, men føyer til et spørsmålstejn. De fleste bestemmelsene viser voksne individer.

Holcks bestemmelser, og til dels også Gejvalls, faller dermed allikevel inn i det hovedmønster som tegner seg i Sør-Norge og Vest-Sverige, at sigder og krumkniver (småredskaper) i eldre jernalder ligger i kvinnegraver.

Det kvinnelige aspekt ved de små sigdene vises altså både ved funnkontekst og ved utforming. De fins i osteologisk bestemte kvinnegraver, og eksperimentelt arbeid viser at størrelsen er tilpasset mindre hender. Sigurd Grieg oppfatter også disse knivene som kvinneveredskaper (1926:94). Den eldste redskapsgraven i Norge er fra sen førromersk jernalder, fra Hals i Øvre Eiker. I graven lå en krumkniv, en sigd, en syl og en fibula samt belteutstyr som hørte til kvinnedrakten (Becker 1993:21).

Redskapene må ha representert viktige symboler innenfor den kvinnelige sfæren i eldre romertid. Erika Räf (2001) har behandlet redskapssettet, det vil si den halvmåneformede krumkniv, syl og nål, i et kjønnsperspektiv, hvor hun diskuterer redskapenes funksjon og symbolske betydning. Hun tar også for seg den s-formede kniven og sigden, som ikke sjelden fins sammen med redskapssettet (op.cit.:31). Materialet fra Öland avgrensner skikken med å legge redskapssett i graver til tidsrommet førromersk jernalder og eldre romertid. Osteologiske analyser viser

at det dreier seg om kvinnegraver. I yngre romertid forsvinner redskapssettet, det er smykker som fibler og perler som legges i kvinnegraver. Selv om det i andre områder forekommer krumkniver i mannegraver, er det et tydelig mønster også i Fastlands-Sverige at de er knyttet til kvinner i eldre romertid (Gustafson 1981 med ref.; se også Pedersen og Widgren 1998:355, 357).

Räf er enig i Hagbergs tolkning, at redskapssettet har vært benyttet til skinnarbeid, på grunnlag av paralleller med redskaper fra nyere tid og eksperimentering. De s-formede krumknivene fungerte godt som «flåkniver», men eksperimentet ble foretatt av menn, og knivene måtte derfor forstørres for at de skulle passe i deres hender (Räf 2001:25)! Räf spør derfor om det nettopp var knivens litenhet som var poenget. Hun tenker at den også kunne ha vært benyttet som «tilskjærerredskap» og kanskje som «sömnadskniv» (2001:25 ff.). Mennene som eksperimenterte, ville ikke prøve de ulike krumknivtypene som rakekniver, da de var «olämpliga för dette ändamål» (2001:46)! Det kan også tenkes at de små krumknivene var beregnet på å flå små dyr som ekorn, røyskatt og liknende, som har spesielt attraktivt skinn.

I førromersk jernalder og eldre romertid ble store klesplagg som kapper fortsatt tilvirket av skinn (jf. Tacitus *Germania* 17), mens det ser ut til at vevde plagg ble viktigere ved overgangen til yngre romertid og skinn og pelsverk da mer ble nyttet som pynt (Pedersen og Widgren 1998:409 f.). I en langt yngre kilde gis en detaljert beskrives av klesdrakten til volven, seersken, hvis hodeplagg besto av skinn av lam og katt (Frøyas dyr; Steinsland 2005:314 f.).

Den individuelle utformingen av krumknivene tolkes av Räf som uttrykk for at gjenstandene var strengt personlige (2001:27). Hun ser gjenstandene og produktene (pels og skinn) som symboler – å flå et dyr kan sees som en transformasjon (op.cit.:35). Kvinner som ble begravd med slike redskaper, har vært tolket som prestinner i en fruktbarhetskult hvor krumkniven var symbol for den animale fruktbarheten og sigden for den vegetative kraften (op.cit.:24). En mulig tolkning er at kvinnene var spesielt utvalgte, sjamaner eller «formødre», kvinner med kontroll over fruktbarhet og kontroll over dyr. Redskapene kan ha vært en kvinnelig motsvarighet til mennenes våpen, knyttet til overgangsritualer (op.cit.:40 f.).

Konklusjon

Selv om Räfs tolkninger etter min mer nøkterne oppfatning er trukket litt langt, er det enkelte slutninger jeg vil støtte: Dette er kvinnegraver, redskapene må ha hatt en spesiell symbolsk betydning, det er ikke urimelig at det er en kultisk sammenheng, og det er nærliggende å knytte dem til en fruktbarhetskult. Sigdene har ved

Tabell 4.2.1.3. Graver med sigd og krumkniv (Veien, By og Løten)

C-nr.	Haug/gravn.	Sigd, cor- de-lengde cm	Krum- kniv	Kjønn	Alder	Kjønn	Alder	Andre funn i graven
Veien				Gejv.		Holck		
5194 (5193–96)	1870/30	14						Synål, kniv, kam
5205–06 (–07)	1870/44	10,3	x					(Nål?)
(Ingen nr.)	1870/41	?						
5190–91	1870/27		x					Fibula A76
7507, 09, 10	1875/5		x					Kam, fibula A120
7511–12	1875/7		x					Beslag
By, Løten								
9475–78	2	13,1	x					Syl, synål
9481, 84, 9734	4							Syl, fib. A28, perle
9499–9503	17	Fragment						Syl, synål, perle, br.tråd
9507–11	24	Fragment						Synål, br.nål, jernring
9628–30	41	15,1						Syl, synål
9632–34	41	14,7	x					Syl
9635	41	11,6						
9681–83	80							Synål, kam
9687–90	84	11 + fragm.	x					Fibula A79–80
Ula, Glemmen								
29470	66	L. 16,4 2 nagler		M?	O.ma.	K?	Voks.	
29474	70	15,2 nagler		M	U.ma	K	Ad.	(C14:52 ± 110)
29833	74	13,9		K	U.ma	K	Ad.	
29847	87	8,2 2 nagler		-	-	K	Juv.	
29857	97	11,7 + Fragment		K?	Over 50	?	Ad.	Leirkar
29858	98	18,4 nagle + fragm. L. 16,4	x	K?	Over 50	K	Mat.	Jernnål, beinnål (2?), leirkar («jysk type»), 7 bjørneklør + 6 mellom- fotsbein
29860	100	? Spiss, 3,8		M	O.ma.	M + K	Mat., juv.	Jernring, 3 miniatyrkar, 2 flint, rullestein av kvartsitt, 6 bjørneklør + 1 mellomfotsb.
29135	39 under firkantgr. 3		x	K?/?	Voks.	?	?	Fibula, bronse (A80)

I tabellen har jeg i tillegg til funnene fra Veien tatt med gravfunn fra By i Løten (I. Martens 1969) og Ula i Glemmen (Vibe-Müller 1987) som typiske eksempler på redskapsgraver som er publisert. Jeg har tatt utgangspunkt i sigder og krumkniver; dessuten fins det og av og til nål og syl, og i tillegg kan det være små fibler og kam. Alle er branngraver, men bare de brente beina fra Ula er osteologisk analysert. Det er foretatt analyser av Gejvall og Holck, som ikke alltid samstemmer. Ylva Svenfelt har analysert funnene og kommet frem til at flere funn er sammenblandet og feilnummerert (2009). Imidlertid endrer det ikke hovedmønsteret når det gjelder redskapsgravenes kjønnstilhørighet.

Ula, Glemmen: osteologiske bestemmelser v. N.-G. Gejvall: Voks. = voksen, u.ma. = under middelalder, o.ma. = over middelalder. L. = hel lengde for fragmenterte gjenstander. Kommentarer fra publikasjonen: Flere individer over 60 år, middellivslengden høyere enn vanlig fra perioden. Kraftige, storvoksne, robuste mennesker.

høsting av grøden en direkte tilknytning til fruktbarhet. Hvis sigdene også benyttes til innsamling av urter, kan det tenkes at de har sammenheng med legekunnskap, at den gravlagte var legekvinne. Når krumkniv, syl og nål knyttes til produksjon av lær- og skinnvarer, kan det tolkes som at dette var kvinners arbeid, men også at kvinnene hadde kontroll over produksjonen. Det fins mange eksempler på pelsverks betydning som markør av status og makt (op.cit.:34). Redskapenes konkrete funksjon som produksjonsmiddel kan innebære at kvinnene som eide dem eller kontrollerte arbeidet, hadde en viktig økonomisk rolle i samfunnet, og dermed høy status. Rollen disse gravene uttrykker, kan altså knyttes til en rituell så vel som en økonomisk posisjon.

Redskapsgravene fra Veien er med stor sannsynlighet begrenset til eldre romertid, en tradisjon med røtter i førromersk jernalder. Dette er tydelig i Sverige, men det er også noen sikkert daterte funn i Norge til denne perioden (Hagen 1951:56; I. Martens 1969:42; Nybruget og Martens 1997:85). I yngre romertid finner vi andre gjenstander, som draktutstyr, smykker og hårnåler, i kvinnegraver på Öland, et trekk som vi også finner på Veien.

Produksjon og bearbeiding av skinn må ha foregått til alle tider, ikke minst i de nordiske land; huder og pelsverk er ofte omtalt som viktige varer i bytterelasjoner med eliten i sørlige strøk. Når redskaper knyttet til denne produksjonen er lagt i enkelte kvinners graver i en avgrenset periode, må redskapene, og kvinnene, ha hatt en spesiell betydning. Hvis redskapene kan tolkes som fruktbarhetssymboler og de ikke lenger blir lagt i graver i yngre romertid, kan det tyde på en endring i kulten, en endring i kvinnes posisjon og samfunnsendringer for øvrig (Räf 2001:44 f.).

Det kan være fristende å antyde en ideologisk endring, som muligens reflekteres i myten om krigen mellom vaner og æser, vanene som fruktbarhetsguder og æsene knyttet til krigerideologi. Myten er tolket som en muligens reell konflikt mellom ulike religioner eller ideologier som *kan* ha skjedd i løpet av yngre romertid / folkevandringstid, da Odin-kulten blir synlig. Det er imidlertid stor uenighet om tolkningen blant forskere (Davidson 1967:129 ff.; Hedeager 1997:123 ff.; Solli 2002; Steinsland 2005:147 f.). Som også påvist i Sverige tyder funnene fra Veien på en ideologisk endring i løpet av yngre romertid, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 6 (se også Pedersen og Widgren 1998:357).

Kammer

Av de ti kammene som er funnet på Veien, er ni fra Oluf Ryghs utgravninger i 1870 og 1875, mens én er funnet ved en senere utgravning (Jacobsen 1984). Alle kammer

er fra branngraver, de er brent og mer eller mindre fragmenterte, og de fleste tenner er brukket. Ni kammer kan typebestemmes som ettlagskammer (usammensatte) med halvbueformet grep, mens to fragmenter som kan settes sammen, må tilhøre en trelagskam.

Materialet er trolig gevir, sannsynligvis reinsgevir. Den harde brenningen gjør det imidlertid meget vanskelig å gi en sikker materialbestemmelse (pers. meddel., osteolog Rolf Lie, 1993). Femtifire kammer fra Øst- og Sør-Norge, hvorav trettini er fra eldre jernalder, er vurdert av to osteologer, Rolf Lie og Anne Karin Hufthammer. Til tross for en del usikkerhet og ikke alltid overensstemmelse er hovedinntrykket at de fleste er laget av reinsgevir; svært sjelden er det forslått et annet råstoff, for eksempel elg eller husdyrbein. Flere av kammene fra Veien er bestemt som reinsgevir, mens andre har en usikker bestemmelse (Weber 1995); se tabell nedenfor.

Dekorelementene består hovedsakelig av buer og punktsirkler, ofte forbundet med linjer. Dekoren er riss, relieff eller gjennombrutt relieff. Dette er grunnlag for Ilkjærs underinndeling av usammensatte ettlagskammer (gruppe 1). Denne er benyttet i tabellen nedenfor (Ilkjær 1993:271 ff.). Ilkjær bygger på Thomas (1960), men foretar en annen typeinndeling.

Ilkjærs typeinndeling av ettlagskammer, av ett stykke

- | | | |
|------|---|-----------------|
| 1a | ettlagskam med gjennombrutt dekor | (Thomas type C) |
| 1a/b | ettlagskam med gjennombrutt dekor og relieff | |
| 1b | ettlagskam med relieffdekor | (Thomas type D) |
| 1c | ettlagskam uten dekor eller med enkel innrisset dekor | (Thomas type A) |

Kammene fra Veien kan plasseres i Ilkjærs gruppe 1a/b (ettlagskam med gjennombrutt dekor og relieff), 1b (ettlagskam med relieff) og 1c (ettlagskam med enkel innrisset dekor). Heid Gjøstein Resis gjennomgang av gravfunn med ettlagskammer med relieffdekor, de fleste fra Østlandet, viser at der disse er kombinert med fibler, tilhører de eldre romertid, B1 og B2 (1986:34, kart pl. 89). Dateringen støttes av Ilkjærs gjennomgang av de skandinaviske kammene med relieffdekor (1993:284 ff.), mens de med innrisset dekor, type 1c, fortsetter i yngre romertid (C1). Ifølge Ilkjær er trelagskammer i Norge vanskelige å datere (1993:310), men i Sverige og Danmark er slike datert til yngre romertid (op.cit.).

Sigrid Thomas har behandlet kammene fra germansk område, dog ikke de norske. Hun omtaler de nordiske kammene som «exact hergestellt» i motsetning til de

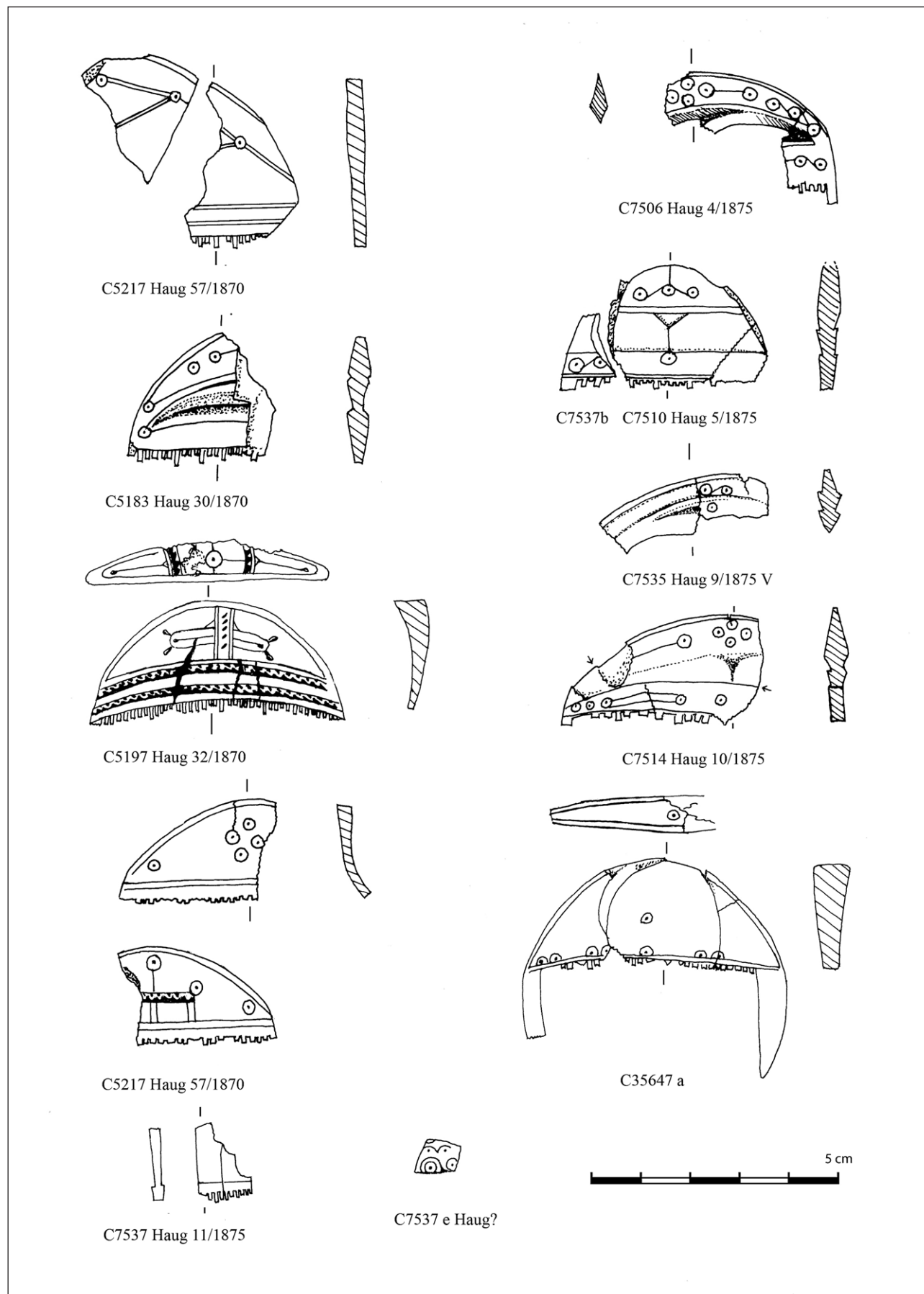


Fig. 4.14. Tegning av kammer (Lil Gustafson)
 Fig. 4.14. Drawings of combs

mer primitivt utførte elbgermanske (1960:71). Dette er også mitt subjektive inntrykk, altså at de norske kammene er velformede og med dekor utført med sikker hånd. Kammene på Østlandet har store likhetstrekk i form og dekor, for eksempel de fra Store-Dal (Petersen 1916), By i Løten (I. Martens 1969) og Hunn i Borge (Resi 1986:34, jf. funnliste s. 87), og de samme dekorelementer kjennes igjen i det skandinaviske materialet. Det er allikevel forskjeller, og selv om mange er svært fragmenterte, synes ingen kammer å være eksakt like (jf. Resi 1986:43). Dette forhold understreker den personlige tilknytning og antyder lokal produksjon, samtidig som likhetstrekkene viser den nære kontakt mellom Østlandet og Sør-Skandinavia.

I Danmark er reliefførnerte ettlagskammer funnet i både manns- og kvinnegraver, og spesielt for Danmark er at de er funnet i svært rike graver med importfunn (Ilkjær 1993:286). Til det kan bemerkes at slike kammer i Øst-Norge ikke er funnet i kombinasjon med våpen, derimot med små fibler og småredskaper som forbindes med kvinnegraver (Resi 1986, pl. 104). Som det fremgår av tabellen nedenfor, er det få andre gjenstander funnet sammen med kammene i gravene fra Veien, slik at grav med kam utgjør en

egen «kategori». To graver har funn som plasserer dem i kategorien «redskapsgrav»: C7510 med krumkniv og fibula og C5193 med sigd og synål.

I tillegg til at kammene sannsynligvis har vært benyttet til å kjemme håret, viser funn at de også kan ha vært en del av kvinners frisyre, sammen med beinnåler (Hoftun 1993:46 ff.). Oddgeir Hoftun har behandlet kammer funnet på Vestlandet og diskuterer den symbolske betydningen til kam og til hår og nevner mange eksempler hvor kam kan ha inngått i et religiøst ritual (bl.a. «gudinnen» som blir «kjemmet» på et av feltene på Gundestrupkjelen fra Danmark, op.cit. 73). Han knytter kammene til en fruktbarhetsgudinne og kvinnelig ledelse av kultutøvelsen (op.cit. 86 f.). Jeg mener han trekker for store vekslers på symbolbruk fra fjerne steder og tider, og følger ham ikke i alle tolkningene, men støtter ham i den oppfatning at kammer i graver representerer mer enn redskaper for å pleie håret (eller fjerne lus), at de har en symbolsk betydning og signaliserer at den avdøde hadde en spesiell rolle. Selv om kammer er funnet i mannsgraver andre steder, synes kammene å tilhøre den feminine sfære på Veien-gravfeltet, og de aller fleste er fra eldre romertid (B1–B2).

Tabell 4.2.1.4. Kammer i graver fra Veien

C-nr.	Haugnr. /år, gravnr.	Lengde (rekonstruert)	Tanntett. pr. cm	Ilkjær-type	Ilkjær-nr. ref.	Dat.	Andre funn	Råstoff
5189	26/1870	6–8 cm	7	1c	3	B/C1		Rein/u
5193	30/1870	Mer enn 6 cm	7	1b	H30/1870	B1–B2	Sigd kniv, synål	Rein/s.rein
5197	32/1870	5,1 cm (hel)	9	1b	5	B1–B2	Torn	Rein/rein
5217	57/1870	Ca. 5,5 cm	7	1c		B/C1	Beinstk.	Rein/rein
7506	4/1875	Ca. 6,5–7 cm	Ca. 8	1a/b	H.5	B1–B2		S.rein/u
7510	5/1875	Mer enn 6 cm	8	1b	H.6	B2	Fibula Krumkniv	S.rein/u
7514	10/1875	Ca. 7,4 cm	5	1b	6	B1–B2	Leirkarskår, beinnål, slagg	S.rein/u
7535	9/1875, V	Dimensjon som C7514 ?	-	1b	8	B1–B2		S.gevir/u
7537	11/1875	? (2 fragmenter, trelag-skam)	7?	3		C?	Leirkarskår	S.rein/u
7537b	5?/1875	Fragm. Kan tilh. C7510						
7537e	?/1875	Fragm., usikker tilhørighet						
35647a		5,5 cm (hel)	9	1c	Veien ø	B/C1		S.rein/u

Alle kammer unntatt C7537 er halvbueformede, usammensatte ettlagskammer.

Råstoff: bestemmelser av henholdsvis Lie og Hufthammer (Weber 1995). Rein = reinsgevir, u = usikker, s.rein = sannsynligvis reinsgevir.

Ilkjærs nummerreferanse (Ilkjær 1993/3 Textband:390) er haugnummer dels fra Ryghs skrevne innberetning, dels fra den trykte, som ikke er de samme. Uoverensstemmelsen i haugnummer har skapt noe forvirring fordi magasinmaterialet ikke har enhetlig haugnummer. I Ilkjærs lister mangler C5217.

Smykker

Gravene som Rygh grov ut, har ingen prakt Smykker. De omfatter to enkle fibler av jern og bronse, en spenne med spadeformet fot av bronse, en korsformet fibula av bronse, et par drakt- eller hårnåler av jern, en beinnål, et par lenkenåler av jern og en hektespenne av sølv.

Nedenfor gis en kort gjennomgang av disse.

Fibula

To fibler er enkle varianter innenfor sine grupper (Almgren 1897):

«Kraftig profilert fibula», av jern, Almgren gruppe IV, fig. 76 (typeeksemplaret), er funnet i haug 27/1870 (C5190) sammen med en krumkniv.

«Båndformet fibula», av bronse, Almgren gruppe V, fig. 120 (R230 er typeeksemplaret) er funnet i haug 5/1875 (C7509) sammen med en krumkniv og et kamfragment.

Gravfeltet på By i Løten har graver med innhold av samme karakter som på Veien: fibler, kammer og småredskaper. Her er flere eksemplarer av typen «kraftig profilert fibula», dog andre Almgren-typer enn på Veien. Fiblene på By er funnet sammen med kam og småredskaper: i haug 16 med en kam med relieffdekor/gjennombrutt, i haug 3 med et kamfragment med relieffdekor og i haug 84 med blant annet en krumkniv og en sigd (I. Martens 1969:21 f.).

Begge fibeltypene er datert til B2 (Resi 1986:32 f.; Straume 1998:439). De tilhører de mest tallrike gruppene, IV og V; i sistnevnte gruppe fins de vanligste i Norge (Straume 1998:439 ff.). Almgren hevder at de derfor kan være lokalt produsert. Straume foreslår ut fra spredningskartet at det kan ha vært to verksteder, ett i øst og ett i vest (op.cit.:439).

Lenkenål

Lenkenåler, det vil si to nåler (lengde 6,4 cm) forbundet med en lenke, er funnet i haug 6/1870. I haugen var det trolig fire graver. I grav III var det et leirkar som foruten brente bein inneholdt *to sett* lenkenåler av jern, til dels fragmenterte og sammenrustede (C5156, C5158), sammen med en beinnål og et knivblad, et beslag og en ring av jern. Utenfor karet ble det dessuten funnet en jernnål av samme type som nålene med lenke, men uten lenke (C5162a); resten kan være rustet bort. Leirkaret er av Bøe omtalt som en særform, datert til tidlig 300-tall (1931:79).

Tilsvarende lenkenåler er funnet i en grav fra Tveide i Birkenes i Aust-Agder (C14889–94), avbildet i Reichstein 1975, tafel 131, omtalt på side 99, sammen med blant annet en likearmet fibula og et beltebeslag datert til C3. Datering passer bra med Bøes datering av leirkaret.

Det er flere varianter av jern- eller bronselenker/-kjeder som er festet til nåler eller spenner, som kan være enkle fibler eller små, korsformede spenner (Kristoffersen 2006). Det er eksempler på slike smykker fra Kvasheim-gravfeltet (grav 21A, 26,56A, 105), alle datert til yngre romertid (Schetelig 1912:19; Lillehammer 1996). Fra Jylland er det et eksempel på en enkel variant, et kjede mellom to nåler av jern, i en kvinnegrav fra yngre romertid (Albrethsen 1973). Men hun hadde i tillegg smykker av sølv og gull.

Kjeder med perler eller metallenke som henger mellom to spenner (i motsetning til kjede rundt halsen) er ikke uvanlig i danske kvinnegraver og er også kjent på kontinentet, i langt mer eksklusive utgaver enn det enkle jernsmykket fra Veien (Hinz 1978). Som del av kvinnedrakten er dette spesielle smykket fra Veien interessant ved at det viser kontakt sørover til Danmark og kontinentet.

Nål av bein

Beinnålen (C5156) ble funnet sammen med lenkenålene. Den er svært ødelagt og består av mange biter, sprukket på langs og på tvers. Den har enkel dekor, to parallelle riller øverst. Slike nåler fins i Danmark allerede fra eldre romertid; Albrechtsen nevner flere eksempler og oppfatter dem som hårnåler (Albrechtsen 1956:156 f.).

Drakt- eller hårnål

To jernnåler er funnet i haug 25/1870. Her er det trolig fire graver. Siden de to nålene lå på forskjellig sted i haugen, kan de høre til forskjellige graver. I grav III lå den best bevarte nålen (C5186), som er 16,2 cm lang og har 5 vulster i øvre del, sammen med brente bein, spinnehjul av metall (?) og et leirkar med hank, av Straume (1987) datert til C2–C3 (gruppe 3a, ser. 2). I en annen del av haugen, grav IV, lå en liknende nål, men brukket og mer forrustet (C5185). Typen er som R 274, men noe mindre og spinklere enn typeeksemplaret fra Nedre Hov på Gran (C4455).

Slike nåler er vanlige i yngre romertid og tidlig folkevandringstid. De kan ha vært brukt som draktnål, på et hodeplagg eller i håret. Man regner med at nålene i Skandinavia kan ha lukket et sjal eller et kast, og derved erstattet en spenne (Kristoffersen 2006:23). Den lange varianten av nåletypen (15–30 cm), som den fra Veien, er på kontinentet ofte funnet på høyre side av hodet og kan ha tjent til feste av hårnett, hette eller tørkle (2006); det samme er observert i Danmark (Albrechtsen 1956:156).

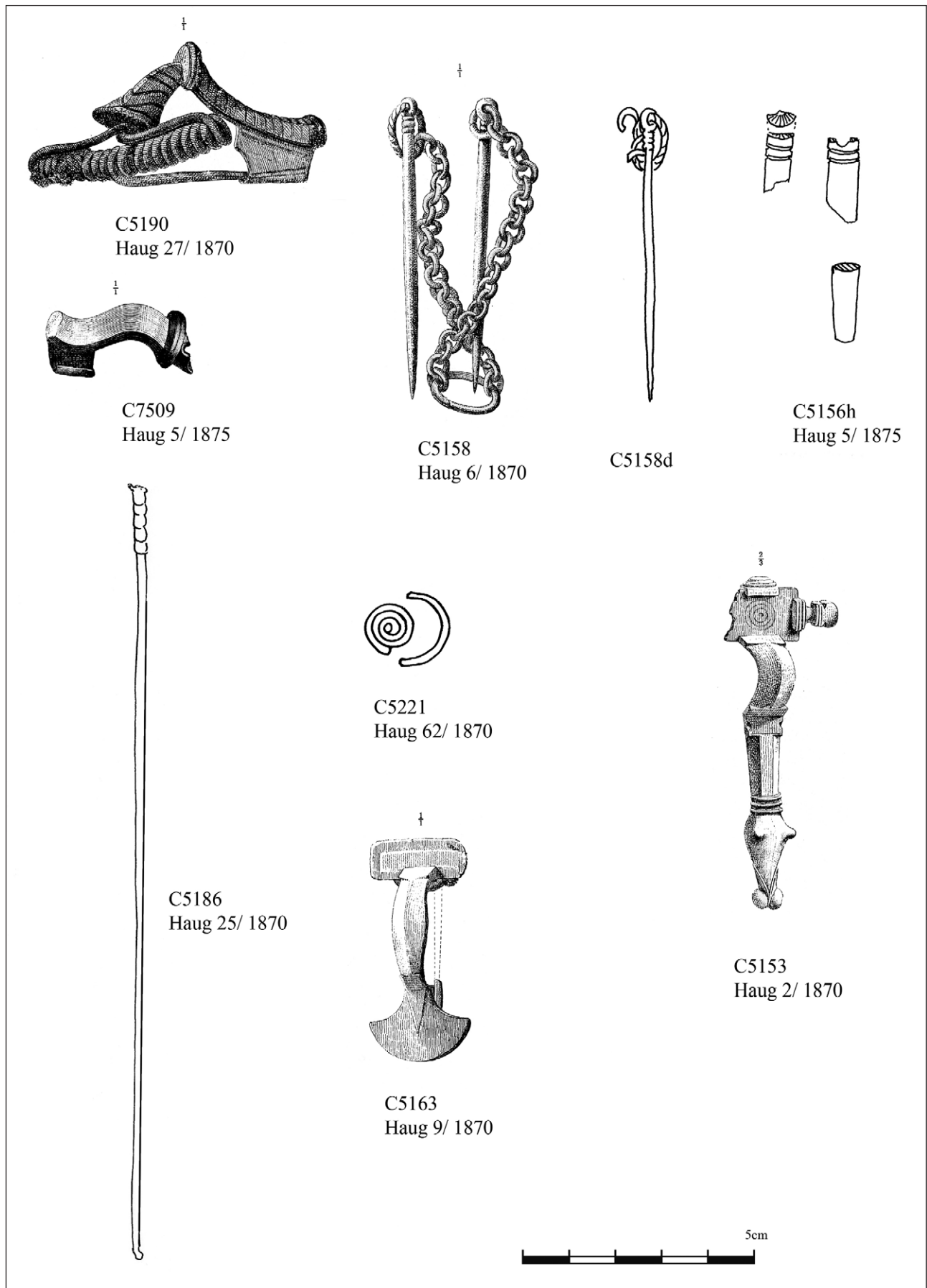


Fig. 4.15. Tegning av smykker. Den korsformede spennen C5153 er 2/3 størrelse. (Fra Undset 1880 med tilføyelser ved Lil Gustafson)
 Fig. 4.15. Drawings of jewels

Fibula med spadeformet fot

En fibula av bronse med rektangulær hodeplate og spadeformet fot uten stempeldekor (C5163) er funnet i Haug 9/1870 sammen med et spinnehjul. Her var det dessuten en pilspiss, som Rygh mener er sekundær, muligens skutt inn i haugen. Spennen er avbildet i Schetelig 1911, fig. 29; han antar at typerekkene er oppstått ved slutten av det 5. århundret og fortsetter gjennom det meste av det 6. (op.cit.:61). Senest er typen datert til Bakkas Stufe III/IV (fra slutten av det 5. århundre til første tre fjerdedeler av det 6.; Bitner-Wroblewska 2001:70 ff.), noe som passer bra med Scheteligs vurdering. Det synes altså å være enighet om at typen kan dateres til slutten av 400-tallet og begynnelsen av 500-tallet.

Hovedformen til denne spennetypen, som har mange varianter, er oppstått i Baltikum. Den har spredt seg i Skandinavia og viser kontakt mellom disse landområder. Kanskje skal man se det i sammenheng med det ettertraktede ravet på den baltiske kyst, illustrert ved ravperler i graver med spennetypen (Bitner-Wroblewska 2001:76). Distribusjonskartet i Bitner-Wroblewska 2001 (fig. 14) viser utbredelsen av den varianten som er funnet på Veien (type Horr-Kvassheim). Hovedmengden er funnet i Rogaland med spredning til Hordaland, og noen få videre mot nord til Sognefjorden og Lofoten, noen få mot øst samt to på Jylland og en i Bohuslän. Spredningsmønsteret viser at denne typen er en spesiell norsk form. En variant med et sterkere baltisk preg er grunnlag for en forsiktig tolkning som dreier seg om ekteskapsallianser (2001:76).

Korsformet fibula

Det er funnet to korsformede fibler på Veien; den ene er fra «Kongshaugen» og omtales senere, den andre er i en av gravene Rygh grov, haug 2/1870. Haugen var tidligere gravd fra toppen, og et gravkammer av flate heller med en overligger ble avdekket. Kammeret inneholdt brente bein og en korsformet spenne av bronse (C5153) foruten sterkt forrustede våpen: to spyd, en skjoldbule, et håndtaksbeslag og et kantbeslag. Spennen var funnet før Ryghs utgravning, men han synes ikke å tvile på sammenhengen. Den er støpt i ett, har kort nåleholder (3 cm), og hodeplaten er bredere enn den er høy og dekorert med tre konsentriske sirkler. Reichstein har ikke tatt stilling til datering og plasserer spennen i gruppen «Einzelform» (1975:116 nr. 46, taf. 139,1).

I sin avhandling om Krosshaug-funnet (1975) diskuterer Bente Magnus stiler i folkevandringstid og kronologiske problemer og gjennomgår forskningshistorien, hvor hun tar opp til diskusjon Scheteligs

dateringer (1906). Om de korsformede spennene hevder hun at typen kommer i bruk i Norge omkring 400, og går av bruk i løpet av det 5. århundre, altså at de blir brukt i en hundreårsperiode. Det synes å være få spenner fra det 6. århundre (Magnus 1975:132). Hun foreslår altså et kortere tidsforløp enn Schetelig og senere Reichstein hevder.

Våpnene som er funnet sammen med spennen i haug 2, er datert til forskjellig tid av ulike forskere; de er som nevnt svært ødelagte. Fett plasserer dem i det 6. århundre. (1940, part II, s. 6, nr. 47), Herteig i yngre romertid (1955:181). Ifølge Bemmann kan de ikke typebestemmes sikkert, men han antar folkevandringstid med spørsmålstejn, trolig på grunn av spennen (1994:516).

Her er det ikke et godt grunnlag for finkronologi. Selv synes jeg den korsformede spennen har likhet med et funn fra Eine på Vang i Hedmark, Reichstein taf. 8 (type Eine), som er plassert i D2. Mitt subjektive inntrykk av Reichsteins katalog er at de eldste typene fra D1 er smalere og mer elegante, mens de yngre fra D3 er preget av grovere former og «utvekster». Veien-spenner er blant de smale og «elegante». Reichstein plasserer de eldste spennene i overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid, C3 og D1, det vil si mellom andre halvdel av det 4. århundre og første halvdel av det 5., mens de yngste formene i D3 dateres til andre halvdel av det 5. århundre / tidlig i det 6. Både begynnelsen og slutten av bruken av de korsformede spennene er omdiskutert, men her er ikke grunnlag for noen finere kronologi enn at graven er fra folkevandringstid.

Hektespenne

To fragmenter av en hektespenne av sølv (C6221) er funnet i haug 62/1870 sammen med skår av et spanformet kar, av Bøe datert til C3 (1931:177), av Rynning (2007) til D1–D2a.

Hektespenner består av sølvtråd med tre omdreining og er brukket, slik at bare spiralen er bevart; den måler ca. 0,7 cm i diameter, men siden ikke hele hektespenner er bevart, er diameteren usikker. Et løst stykke buet sølvtråd av samme tykkelse hører trolig til. Denne danner en halvbue som måler 1,5 cm i ytre diameter. Rygh viser til Engelhardts *Nydammosefund* pl. V (Engelhardt 1970). Denne spennen består av to spiraler i s-form, sannsynligvis for å lukke et halskjede. Det er mer sannsynlig at spennen fra Veien er en hektespenne, som R 271, Hines-klasse A, fig. 6 (1993), som består av to spiraler forbundet med en hekte (Veien-spenner er ikke med i Hines' katalog). Variasjonen i denne spennetypen utgjøres av antall omdreining (1–5) og diameteren på spiralen

(0,4–2,75 cm). Disse trekkene antas å ha kronologisk signifikans; økende diameter og flere omdreininger er et ungt trekk (Hines 1993:4 ff.). De som måler under 1 cm i diameter, er hovedsakelig datert til romertid, de større fra folkevandringstid. Spiralen fra Veien *kan* ha målt 1,5 cm i diameter hvis den løse sølvtråden hører til. Dette betyr at den er blant de største, og også yngste ifølge tabellen til Hines (1993:5), og den skulle dermed tilhøre folkevandringstidsperiode III, men et så lite fragment kan ikke findateres. Skårene fra det spannfornede karet er gitt en noe eldre datering, til begynnelsen av folkevandringstid.

Hektespenner kan ha vært benyttet på ulike deler av drakten. Klasse A-spenner synes å være eksklusivt knyttet til kvinnedrakten (for to mulige unntak, se 1993:76). I England synes hektespenner bare å være brukt av kvinner, og bare ved håndleddet (1993:81).

Disse spennene er hovedsakelig funnet i Sør-Skandinavia og i England og viser nær kontakt mellom disse områdene. Alle tre typene, A, B og C, har sin opprinnelse i Sør-Skandinavia i yngre romertid og er trolig oppstått i området Øland-Skåne-Danmark. I løpet av overgangen romertid–folkevandringstid har skikken spredt seg til Oslofjord-området, Vestfold og Østfold, mens spredningen fortsetter ved overgangen fra periode II til III i folkevandringstid (1993:87 f.). Spredningskartet viser en konsentrasjon av klasse A-spenner i Rogaland i periode II og III av folkevandringstiden (1993:9, fig. 10), spredning til Øst-England i periode III, siste fjerdedel av det 5. århundre (475–500). Hines tolker kontakten som tegn på migrasjon snarere enn handel. Hektespenner representerer en del av en spesiell drakt, som han omtaler som «folke-drakten» i East Anglia.

Flere hektespenner er presentert i Siv Kristoffersens bok om kvinnedrakten i Rogaland (2006). Et kjent funn fra Østlandet er den rike kvinnegraven fra Ommundrød i Larvik kommune i Vestfold (Straume 2002:103 f.).

Kommentar til smykkene

Gravene fra eldre romertid har få smykker, bare de to små fiblene. Gravene fra denne perioden karakteriseres av kammer og småredskap. De få, men varierte øvrige smykkene opptrer i yngre romertid og tidlig folkevandringstid.

Smykkene som her er omtalt, er en del av drakten; det eneste unntaket er den lange nålen, som kan være en hårnål, men som også kan være en del av draktutstyret. Drakt og smykker kan gi signaler om for eksempel gruppetilhørighet, rolle eller status. Smykker kan bæres av både kvinner og menn. Smykkene på Veien er i flere tilfeller sikkert knyttet til kvinnedrakten.

Unntaket er den korsformede spennen, som skal være funnet sammen med et våpensett. Det samme gjelder den andre korsformede spennen fra gravfeltet funnet i «Kongshaugen». Fibulaen med spadeformet fot har en usikker kjønnstilknytning.

Smykkene viser også kontaktretninger. Skikken med bruk av lenkenåler peker vestover til Rogaland og sørover til Danmark og kontinentet. Den lange nålen kan være en del av en håroppsett også kjent sørover, mens fibelen med spadeformet fot viser en kontakt til Rogaland. Når en smykketype som sistnevnte opptrer i en konsentrasjon i et avgrenset geografisk område, med noen få enkeltexemplarer spredt i ulike retninger, kan det antydes at denne kontakten har sammenheng med ekteskapsallianser.

Ekteskapsallianser er et hyppig diskutert tema, ofte knyttet til kvinneutstyr. Eldrid Straume presenterer for eksempel i en artikkel en rikt utstyrt grav fra Rør i Rygge i Østfold fra yngre romertid (1988). På grunnlag av draktutstyret – de spesielle smykkene, som er sjeldne i Norge, men vanlige på Sjælland – ser hun graven som spor etter en dansk kvinne, et ekteskap som kunne fungere som en form for «gavebytte».

Nøkler, beslag og belteutstyr

I to hauger er det funnet *nøkler* og *beslag*: i haug 22/1870 en nøkkel og to beslag (C5177–79), i haug 35/1870 to nøkler og to beslag (C5199–5201). Nøklerne er kroknøkler, bare én har ring, og alle er av jern.

Nøkkelene i haug 22 er som R 162. Her var to beslag, som hver besto av to rektangulære plater forbundet med to nagler i ytterendene. Avstanden mellom nagle og plate er 1,8 cm. Dette kan være beslag til et skrin.

I graven i haug 35 var det en nøkkel som R 162 (typeeksemplaret) og en nøkkel med ring, som R 161. Sammen med disse to nøklene var det to beslag, som begge er tapte. De er beskrevet som en firkantet plate med hull i midten, én med to nagler og én med fire. En plate er avbildet i innberetningen (1871, pl. II, fig. 10). Dette kan være et låsbeslag fra to skrin.

I disse to gravene var det ingen andre funn.

Nøkler fra eldre jernalder er behandlet av Siv Kristoffersen (2000:112 ff.). Selv om hennes undersøkelsesområde primært er Sørvest-Norge, trekker hun inn andre funn. Noen av hennes generelle betraktninger refereres her. Nøkler forekommer i graver fra romertid, men er vanligst i folkevandringstid. Nærmest uten unntak er de funnet i graver som defineres som kvinnegraver (2000:116 f.). Funnopplysninger viser at nøkler med ring ofte er funnet ved beltestedet, mens enklere kroknøkler kan være funnet sammen med et skrin. Om nøklene er båret i et belte, eller

om nøkkelringen er festet til stoff, er usikkert, jf. Fett nedenfor (1938 b).

Flere *beslag* er funnet i haug 6/1870. I haugen er det sannsynligvis flere graver. Her er det funnet tre ringer hver med to påsittende trekantede beslag, som har en viss likhet med dem i fig. 69 og 71 i «Die Gürtel» (Ilkjær 1993:214, 216) funnet i grav II og grav IV. Beslagene er svært forrustet; et av dem har bevart en nagle, de andre kan ha hatt det, men de er ikke bevart. I grav IV var også to enkle rektangulære remendebeslag. Ringer med beslag er omtalt som sannsynlig belteutstyr, for eksempel flere i grav 76 i Kvasheim-feltet i Rogaland, datert til yngre romertid-folkevandringstid, det 4.–5. århundre (Lillehammer 1996:171, 210), og i en grav fra Gjerla i Stokke i Vestfold, datert til C3–D (Straume 1987:84, taf. 27, 2–4). De omtalte beslagene er av bronse, mens beslagene fra Veien er av jern.

I grav III i haug 6/1870 ble det funnet en ring med torn, som kan høre til et belte. Denne graven inneholdt et leirkar med to lenkenåler og en kniv. Belteringer kan ha varierende form og utsmykning og kan ha påhengt beslag og nøkler. På Vestlandet har de vært i bruk fra yngre romertid og hele folkevandringstiden, overveiende i kvinnegraver (Kristoffersen 2006:10, 28 f., med ref. til plansjer). Belteringer er ofte laget av bronse, mens funnet fra Veien er av jern.

Per Fett har behandlet belter i to artikler (Fett 1938a og b). De er praktbelter fra mannsgraver i folkevandringstid med beltestein, beslag og ringer, hvor det kan ha hengt ildjern, pinsett og kam. Det eneste beltet som er funnet i en kvinnegrav, er fra Store-Dal i Skjeberg i Østfold, som dessuten er det eldste, fra ca. 200 e.Kr (1938b:10 f.). Fett mener at det normalt ikke hørte belte til kvinnedrakten, men at de såkalte belteringene hvor det kunne henge nøkler, som er funnet i kvinnegraver, var festet til tøyet og ikke til et belte (op.cit:18 f.).

Belteutstyr fra mannsgraver forekommer i to av våpengravene på Veien, en rektangulær spenne fra haug 19/1870 (C5176) og en kvadratisk spenne fra grav II i haug 9/1875 (C7508); disse er omtalt under kapitlet om våpen. En såkalt «skjoldtornspenne» fra merovingertid (C 5168) er fra den yngste graven Rygh grov ut. Den ble funnet sammen med en kniv, og spennen regnes som et mannsattributt (Gudesen 1980:68, 83, 106).

De fleste gravene som er omtalt her, er ut fra tradisjonelle tolkninger kvinnegraver. At nøkler er et kvinnesymbol, er allment akseptert, og vanligvis blir de knyttet til husfruerollen. De kan ha spilt en symbolsk rolle ved overgangsritualer i forbindelse med giftermål (jf. Aannestad 2004:77 ff.). Aannestad

behandler nøkler fra yngre jernalder, men hun trekker også inn funn fra eldre jernalder siden tradisjonen med å legge nøkler i grav går tilbake til folkevandringstid. Nøkler lagt i grav må ha hatt en symbolsk kraft, trolig som formidler av en sosial identitet, og kan ha hatt det samme meningsinnholdet, selv om det skjedde store samfunnsendringer fra eldre til yngre jernalder (se også Kristoffersen 2000:130 f.).

Leirkar

Hovedverket når det gjelder behandling av leirkar, er fortsatt Johs. Bøes *Jernalderens keramikk i Norge* fra 1931. Meget nyttig for kategorisering og datering av karene er Eldrid Straumes kronologikapittel i hennes avhandling om glass i graver (1987), som er en sammenfatning av Bøes behandling av kar fra yngre romertid og folkevandringstid.

Funnene fra Veien kan deles i to hovedkategorier: den grove uornerte, som er vanskelig å datere, og de dekorerte karene – finere bordkar og kokepotter – som kan knyttes til Bøes gjennomgang av jernalderens leirkar (1931). Hit regnes også de spennformede kar, som i liten grad er representert i materialet og kun som skår.

I tillegg er det to funn av kleberskår, meget fragmenterte og trolig forbrente (C5183/Haug 1870/25/I og C5218b/Haug 1870/60).

Få kar er hele, mange er knust og mer eller mindre fragmenterte. Av disse kan noen rekonstrueres og plasseres i en kategori. I flere hauger er det bare noen få skår, i to bare en hank. En del av funnene kan derfor ikke knyttes til en sikker type, jf. alle funn i kategorien «skår» nedenfor. Noen av skårene har negleinstrykk, og man mistenker dem for å stamme fra «det lille kokekar», men dette er for usikkert til at de er plassert i denne kategorien.

De grove uornerte karene er svært fragmenterte og består av fra mer enn 1 kg skår til noen få eller bare ett. De gir liten informasjon om form og størrelse. Deler av et kar som delvis kan settes sammen, er av E. Hinsch datert til yngre førromersk jernalder basert på profileringen av randen (1953:68 ff.). Karet (C7522) var knust og funnet sammen med tetningskitt, brente bein og kull i en grop dekket av en kampestein i haug 9/1875. Dette er trolig to graver i en grop (analyse av beina viser to individer), sannsynligvis flatmarksgraver som senere er dekket av en gravhaug, jf. kapittel 4.1 (Gustafson 2002). C14-datering av tetningskittet bekrefter at graven er fra førromersk jernalder. Funnet innebærer at flere andre graver med skår av grove leirkar teoretisk kan være fra førromersk jernalder, for eksempel C7515 funnet i en grop under samme

Tabell 4.2.1.5. Leirkar og leirkarskår i graver fra Veien

Grov uornert	Kar m. hank nede på siden	Bolleform	Lille kokekar	Løs hank	Skår	Skår av spannf. kar
5218a/60	5155/3(tapt)	5173/17	5182/24/II	5171/14	5152/1	5167a/12
7515/9/Ia*	5156/6/III		5183/25/I ?	5173/17	5167b/12	5215/51
7521/9/IIIa	5184/25/II		5202/37		5170e/13	5220a/62
7522/9/IV*	5185/25/III				5173/17	
7513/10*	5203/37				5182/24/III	
7537c/11	5204/39/II				5192/28	
7523/17	5213/50/I				5216/54	
	5222a/65				5220/62	
	5222b/65				5222a/65	

Terminologien er hentet fra Bøe 1931. Første tall er C-nummer, deretter haugnummer og gravnummer innen haugen (ulike kar/skår kan ha samme C-nummer, ulike C-nummer kan være fra samme grav eller fra ulike graver i samme haug).

C-nummer innenfor C5000 er fra utgravningen i 1870. C-nummer innenfor C7000 er fra utgravningen 1875.

* Følgende C-nummer med grove uornerte skår er tolket som flatmarksgraver: 7515/9/Ia, 7522/9/IV, 7513/10/I.

haug; C7513 er funnet i grop under en kampestein dekket av haug 10. Det er flere eksempler på mulige flatmarksgraver innenfor hauggravfeltet, som diskuteres i kapittel 4.1. Slike leirkarskår er også funnet i flatmarksgravene avdekket utenfor gravfeltet, som alle er datert til førromersk jernalder. Mye tyder på at slike kar er knyttet til gravritualene i førromersk jernalder, men som isolerte funn kan slike skår allikevel ikke dateres nærmere enn til eldre jernalder.

De «finere bordkar», hvorav flertallet er «vaser med hank nede på siden», er av høy kvalitet. Denne subjektive vurdering baserer seg på inntrykket av at de er velformede, forseggjorte kar, med omhyggelig utformet dekor, i motsetning til kar som for eksempel av Bøe beskrives som «slurvete». Riktignok omtaler han karet C5203 som «tarvelig», noe jeg ikke kan si meg enig i, et eksempel på hvor subjektive slike vurderinger kan være.

Karene faller alle innenfor Bøes kategorier, og flere er referert til av ham. Referansene er påført funnkatalogen. Dekoren kan være streker i ulike mønstre, som linjer og vinkler, noen har pinneinntrykk, og noen har negleintrykk (på størrelse med min pekefingernegl). Sistnevnte dekor er vanlig på «kokepotter». Av de kar som er plassert i denne kategorien, har bare ett den karakteristiske soffarge utenpå og inni og dessuten matskorper innvendig. Dette har negleintrykk over hele buken. De to øvrige har ikke sot eller matskorpe, ett har negleintrykk som dekor, mens det andre har pinneinntrykk og streker.

To kar skal fremheves på grunn av sine særlige kvaliteter: C5156 i haug 6/1870 og C5222 b i haug 65/1870. C5156 var en gravurne i en av flere graver i haugen. Den inneholdt foruten brente bein to sett

lenkenåler, en beinnål, en jernkniv og beslag. Den er av Bøe beskrevet som en enestående særform (1931:79). Den har hank nedenfor randen, men uten den karakteristiske profilen med hals, skulder og buk, og nærmere bolleformen. Dekoren er også spesiell: skrårifledede horisontale bånd avgrenset av parallelle linjer med rosetter som avslutning, med hengebuer under, og skraverte trekantene på hanken og nedover buken. For å videreføre det subjektive inntrykk: Det er et kar med mye sjarme og individualitet.

Det andre karet, C5222b, er ikke kommentert av Bøe. Det er trolig et kar med hank nedenfor randen. Det har et særdeles tynt gods, finmagret og mørk grått. Det er knust, omtrent halvdelen er bevart, men sammenlimingen gjør det mulig å få inntrykk av en elegant svungen profil og en særpreget dekor. På halsen er bånd med parallelle linjer, på skulder dobbelte sikkakklinjer med groper i hjørnene og på skulderknekkene en horisontal groprekke begrenset av parallelle linjer. Min oppfatning er at dette er et kar med en enkel eleganse og et individuelt preg. En erfaren keramiker uttrykte sin beundring for den elegante formen og det tynne godset, teknisk sett meget utfordrende.

Det er noen få graver med skår av spannformede leirkar, men lite kan sies om form og dekor, bortsett fra at karene trolig hører til de sylindrerformede. Noe dekor kan sees i form av hulkiler og skrårinjer med pinneinntrykk samt plastiske knotter og små innstemplede sirkler. Spannformede kar på Østlandet er nylig analysert i en avhandling (Rynning 2007).

Rynnings dateringsforslag av skårene fra Veien er som følger:

C-nr./haug	Datering
5167a/12	C3
5215/51	D1
5220a/62	D1/D2a

Den varierte produksjon av spannformede kar i yngre romertid/folkevandringstid har altså ikke nedfelt seg på Veien. Et eneste helt kar herfra er omtalt i forbindelse med graven med skålvekt. Karet er datert av Egil Bakka til ca. 400 e.Kr (1981; se kap. 4.2.3).

Leirkarene faller inn i en velkjent leirkartradisjon, samtidig som det er særtrekk og noen kar fremhever seg. Den store variasjonen innenfor et felles mønster viser at tradisjonen har vært sterk, men at individet satte sitt preg. Jeg antar derfor at leirkarene på Veien er lokalt produsert. Bøe kommenterer at hankevaser viser stor variasjon på Østlandet, og antyder at det kan ha vært lokale produksjonssentra rundt Oslofjorden (Bøe 1931:89 f.).

Straumes organisering av Bøes typer, med karakteristikk og dateringer (1987), har vært et godt hjelpemiddel. I funntabellen er karene prøvd plassert i hennes grupper, samtidig som Bøes dateringer blir referert til der disse er nevnt eksplisitt for karene fra Veien.

I gravene fra eldre romertid er det ingen funn av hele leirkar, de opptrer først i yngre romertid. Dette ser jeg som et resultat av gravskikken. Noen kar er tydeligvis plassert hele i gravene, som en «gave», mens andre bare er representert ved noen skår. I flere av flatmarksgravene fra førromersk jernalder var det skår av ett eller to kar, noe jeg tolker som en

symbolsk representasjon av det eller de kar som var del av ritualene og som ble knust, og et par skår ble så plassert i graven. Denne tradisjonen er også synlig i gravhaugtradisjonen. Den er sjelden i eldre romertid (i daterbare graver), og den fortsetter i yngre romertid, men nå blir også hele kar satt ned, hvorav noen er benyttet som gravurner.

Av tabellen fremgår det at de kar hvor formen kan bestemmes (ikke alle er komplette!) og dateres, er fra yngre romertid og faller inn i den generelle oppfatningen om blomstring av leirkarproduksjon i perioden. Bøe omtaler «den keramiske periode» i forordet til sitt verk om jernalderens keramikk i Norge, som han avgrenser til den seneste del av romertid og folkevandringstid, fra ca. 300/350 til 550/600. «I denne tiden må det ha vært opparbeidet en imponerende mengde lertøi i Norge» (1931). Wenche Slomann uttrykker det slik: «Den store norske keramikkproduksjonen ... begynte en gang i C:2 (3. årh. e.Kr.)» (1972:7).

I de fleste gravene er det ingen andre gjenstander. Det er to graver med smykker (hårnål, lenkenåler), en med draktutstyr (hektespenne) og to med redskaper (kniv og et – mulig – spinnehjul). Av uvanlige funn er en grav med slagghklump og en med hestetann. De fleste gjenstandene har unektelig et feminint preg, men derfra kan man ikke slutte at graver med leirkar hører til den feminine sfære.

Det kan bemerkes hva som *ikke* er i leirkargravene av gjenstander som ellers er funnet på Veien: våpen, småredskaper, kammer. Kan det tyde på at det er en egen kategori som er begravd med hele leirkar? Kan det være kvinnene som produserte dem?

Tabell 4.2.1.6. Graver med daterbare kar (på grunnlag av Straume 1987)

C-nr.	År/haugnr./gravnr.	Dat.	Kartype	Andre funn: smykker	Andre funn
5173	1870/17	C1	Bolleform		Hank
5204	1870/39/II	C1–2	Hankekar		
5184	1870/25/II	C2	Hankekar		
5202	1870/37	C2–D	Lille kokekar		
5203	””	C2	Hankekar		
5222	1870/65	C2	Flere hankekar		
5185–88	1870/25/III	C2–3	Hankekar	Hårnål	Spinnehjul? Kniv
5213	1870/50/I	C2–3	Hankekar		Hank
5156–59,62	1870/6/III	C3	Hankekar, særform	2 lenkenåler Beinnål	Kniv, beslag, jernklump
5167	1870/12	C3	Skår, spannf.		Hestetann
5182	1870/24/II	C2–D	Lille kokekar		
5220–21	1870/62	C3–D	Skår, spannf.	Hektespenne	
5215	1870/51	D1	Skår, spannf.		Slagg

«Hankekar» = «vaser med hank nede på siden». Terminologi fra Bøe 1931.



Fig. 4.16. a–b. Leirkar: et utvalg av hele kar

a) C5156, Haug 6, grav III. b) C5184, Haug 25, grav II. c) C5185, Haug 25, grav III. d) C5203, Haug 37. e) C5213, Haug 50, grav I. f) C5222b, Haug 65. g) C5204, Haug 39, grav II. h) C5202, Haug 37.

C5156 er et hankekar med «særform», C5202 er «det lille kokekar», de øvrige er «kar med bank nede på siden» (Foto KHM)

Fig. 4.16. Pottery: a choice of complete vessels

Slagg

I sin detaljerte beskrivelse av gravenes innhold omtaler Oluf Rygh funn av «myrmalm» av en knyttneves størrelse. Det er svært sannsynlig at dette dreier seg om slaggklumper. Han antar at de er samtidige med gravene, at de er lagt i haugene med hensikt, og bemerker at disse funnene viser at det har foregått jernutvinning i området i eldre jernalder:

Mærkelig er det også at der i ikke mindre enn 6 hauger ... fandtes Myrmalm, altid i mindre Stykker, høyst av en knyttet Næves Størrelse. Saavidt jeg ved, kan Myrmalm ikke forekomme naturlig i Sandjord, hvoraf baaede Haugerne og hele den Strækning, hvorpaa de ligge, bestaar. Den maa altsaa være bragt hid andenstedsfra. Den dybde, hvori Malmklumperne fandtes i Haugerne, tilsteder heller ikke at antage, at de kunde være komne der i senere Tid ... rimelig formodning at Myrmalmen har været brugt til at blæse Jern ... allerede i den ældre Jernalder. Om den forresten er nedlagt i Haugerne i en bestemt Mening, eller har fulgt med det Materiale, hvoraf de ble byggede, er vel vanskeligt at afgjøre; det første synes ikke urimelig.

(Rygh 1871:130)

Det er funnet slagg i følgende gravhauger: 8/1870, 9/1870 (D3), 38/1870, 50/1870 (grav II C2/C3), 51/870 (D1), 60/1870, 10/1875 (B1/B2). Bare fire har daterende funn, og de sprer seg i eldre romertid, yngre romertid og folkevandringstid.

I den trykte innberetningen beskriver Rygh hvor slagget ble funnet:

- 8/1870, s. 103: .noe kull i *NV-kant*, samme sted en hestetann og et par stykker myrmalm *på bunnen*, et tredje *dypt nede i midten* av haugen.

- 9/1870, s. 104: I SV tett ved *kanten på bunnen* et stykke myrmalm
- 38/1870, s. 113: *I midten på bunnen* et temmelig uregelmessig begrenset lag av kull og aske, som gikk lengre ut mot N enn mot S. Noe *over dette laget* fantes en klump myrmalm.
- 50/1870: s. 117: .endelig fantes mot sydøstre *utkant* et stykke myrmalm.
- 51/1870: s. 117...Ellers fantes også her et stykke myrmalm og kullspor hist og her *på bunnen*.
- 60/1870: s. 118...Endelig et stykke myrmalm
- 10/1875: s. 198...litt lengre inne i samme retning (S for midten) *på bunnen et stykke myrmalm*

Når han beskriver «myrmalmen» som knyttnevestor, er det sannsynlig at det dreier seg om slagg. At dette skulle være sintret materiale (sand) i forbindelse med likbålet, er lite sannsynlig siden det dreier seg om 9 funn fra de 87 haugene han grov ut, hvorav de aller fleste hadde mer eller mindre kull, åpenbart rester av kremasjonsbålet. Beskrivelsene viser at flere av slaggklumpene ligger på bunnen av haugen, at de med andre ord må være samtidige med haugen. Når slaggets beliggenhet er tett ved kanten, kan det være en viss tvil om sammenhengen (8/1870 og 9/1870). Graver fra fire av haugene er datert til eldre og yngre romertid og folkevandringstid. De få funnene og spredningen i tid støtter antagelsen om at det ikke er tilfeldig, men at slagget er lagt ned med hensikt. Hvis slagget var kommet med ved en tilfeldighet, måtte det være fordi det var en slagghforekomst i nærheten, av produksjonsslagg eller smieslagg. Da ville man forvente en langt større mengde, mens det her er snakk om fra en til tre klumper. Siden slaggklumpene ikke er tatt vare på, er det ikke mulig å vurdere om dette er produksjonsslagg eller smieslagg.

Tabell 4.2.1.7. Funn i gravhauger med slagg fra Veien

Haugnr.	Datering	Funn	Slagg	Kommentar
8/1870	?	Hestetann	3	
9/1870	D3	Fibula med spadeformet fot Spinnehjul	1	2 graver?
38/1870	?		1	
50/1870	C2–C3	Leirkar, våpen, remspenne, tetningskitt, hestetann	1	5 graver?
51/1870	D1	Leirkarskår (spannformet kar)	1	
60/1870	?	Leirkarskår	1	
10/1875	B1–2	Leirkarskår, kam	1	

I to av haugene er det trolig flere graver, og det er usikkert hvilken grav slagget eventuelt tilhører. Det er for få funn til at jeg kan se noen tydelige mønstre som grunnlag for tolkning. I en av haugene er det våpen, i en annen kvinnesmykke og spinnehjul, for øvrig kam og leirkarskår, et innhold som er typisk for de enkle gravene på Veien.

Slagg under åkerjord

Ved flateavdekking av åkerjord sør for gravfeltet i 1992 ble det avdekket et lag med slagggklumper, 1,6 x 0,4 m, ca. 5 cm tykt (nr. 13, C52073, h). Området ligger ca. 30 m N for Hus II, i utkanten av undersøkelsesområdet, nær gravfeltet. De fleste slagggklumpene er relativt små og lette, 2–4 cm, noen med rust og avtrykk av tre/kull, til sammen ca. 675 g. Flere har sett på slagget, Sigmund Jacobsen i 1992, Jan Henning Larsen og Bernt Rundberget i 2009, og alle er enige om at dette er smieslagg og ikke produksjonsslagg. I slagglaget var det litt kull, bestemt som furu og bjørk. Trekull av bjørk er akseleratordatert til 75–225 e.Kr. (1865 ± 60, Tua-527). Rett ved var et lite stolpehull som målte 0,20 m i diameter, var 0,15 m dypt og hadde en spiss form, og som inneholdt kull av furu og bjørk. Trekull av bjørk er akseleratordatert til 0–115 e.Kr. (1945 ± 55, Tua-528). Kullprøvene har ikke spesielt god kontekst; i et område med så mye aktivitet i romertid vil det være kull fra perioden overalt. Stolpehullet er en enslig svale og utgjør ingen konstruksjon, selv om det var antatt å ha sammenheng med slagglaget. Det er usikkert om bjørk er byggemateriale, så hva er egentlig datert? Men det er altså mulig at det har vært en smie her i romertid. Sikkerhet vil man kunne få ved å datere kull fra en slagggklump.

Harald Jacobsen undersøkte en gravhaug i 1982 et stykke fra gravfeltet. Her ble det i tillegg til en beinkam fra romertid, brente bein og annet funnet noen slagggklumper på gammel overflate under haugen og utenfor, til sammen ca. 455 g (C35647, i; Jacobsen 1984:141). Dette dreier seg også om smieslagg, forevist J.H. Larsen og B. Rundberget i 2009. Funnene viser at det var smievirksomhet i området i romertid.

Om tolkningen av disse funnene er riktig, har det vært smeder i virksomhet ved gravfeltet og i nærheten i eldre jernalder, og det er sannsynlig at det var smieslagg Rygh fant i haugene han grov.

Ved maskinell sålding av en del av åkerlaget som var fjernet ved avdekking av Hus I, ble det funnet en del slagget samt brente leire med forslagget innside. Alt er vurdert som smieslagg. Slike slagggklumper er det vanlig å finne i åkerlag, påført sammen med annet avfall, og kan ikke knyttes til noen bestemt tidsperiode.

Tolkning av slagget i grav

Som nevnt ovenfor slutter Rygh ut fra slagggfunnene at det ble produsert jern i Norge i eldre jernalder. Bjørn Hougen tolker slagggfunnene videre og hevder at «de gir all grunn til å tro at ... jernsaker i fundene er knyttet til den hjemlige jernvinne» (1929:124). Anathon Bjørn vil trekke den hjemlige jernproduksjonen tilbake til førromersk jernalder ved at han viser til et gravfunn fra denne perioden fra Ragnhildrød i Stokke i Vestfold (C6440). Utgraveren Nicolaysen fant her et stykke brent leire med påsittende jernslagget, som Bjørn mener må skrive seg fra en jernfremstillingsovn (Bjørn 1926:38 f.). Dateringen av denne graven med noen leirkarskår er imidlertid svært usikker (Nybruget, pers. meddel.). Disse forskerne legger stor vekt på funn av slagget i graver som grunnlag for datering av produksjon av jern i Norge, men bare Rygh stiller i en bisetning spørsmål om hvilken mening slagget kan ha hatt. Brøgger synes ikke å tillegge slike funn vekt; for ham er det mengden jern i gravene som viser jernvinnas omfang og betydning, selv om han nevner funn av «sinderklumper» i graver, riktignok først fra det 5. og 6. århundre. Han regner med at det først i det 4.–5. århundre var noen alminnelig jernproduksjon i Norge (Brøgger 1925:146). Denne grunnleggende uenighet er først avklart ved C14-metodens introduksjon i arkeologisk forskning.

Funn av slagget i graver er lite diskutert. Mads Burström tar opp temaet i en artikkel om vikingtidsgraver i Gästrikland (1990). Her hadde 32 prosent av 116 graver funn av slagget; i 25 var det slagget blant gravgavene, og 14 hadde slagget i haugfyllen. Funn av slagget i graver var tidligere benyttet som grunnlag for datering av jernfremstilling, slik allerede Rygh gjorde. Videre er funnene antatt å speile jernproduksjonens store økonomiske betydning, foruten at slagget kunne være et praktisk materiale til å bygge en haug. Burström hevder at de praktisk-funksjonelle tolkningene har overskygget gravritualenes betydning, selv om et religiøs-magisk motiv tidlig ble påpekt (1990:262).

Som Rygh viser også Burström at slagget i mange tilfeller må være plassert intensjonelt i graven (1990:262), spesielt der det bare ligger få slaggstykker blant gravgavene og det ikke er slagget i haugfyllen. Slaggstykkene må derfor være tilskrevet en spesiell mening i gravritualet. Analysen bygger på den antagelse at slagget og grav har strukturelle likheter i vikingtidens forestillingsverden. Burström sammenlikner jernproduksjonsprosessen med døden. Når slagget tappes ut av ovnen, skjer en endring av varm bevegelig masse til kald og stiv, en transformasjon fra ett stadium til et annet, som fra liv til død. Begge prosesser involverer

sterk varme, i jernvinneovnen og kremasjonsbålet. Han argumenterer også med likheten mellom en slagghaug og en gravhaug, begge synlige monumenter i landskapet, noe som må ha vært observert også av vikingtidens mennesker og ha hatt betydning.

Lars-Erik Englund kommer med en kraftig kritikk av Burströms tolkning (1994), særlig hans forståelse av jernfremstillingsprosessen, i tillegg til at han påpeker feilkilder når det gjelder slagghaugenes samtidighet med gravene. Etter hans mening er de fleste av Burströms argumenter misforståelser. Selv hevder han å ha en «følelsesmessig og uvitenskapelig» mytologisk-religiøs tolkning; ifølge denne skal funnene i gravene brukes i «livet» etter døden (1994:295 f.). Men hva skal noen slagghauger brukes til? Siden disse neppe kan ha noen praktisk funksjon, mener han at det er mest sannsynlig at slagghaugene er havnet i graven ved en tilfeldighet (1994:296).

Oddmunn Farbregd har satt oppkomsten og spredningen av branngravskikken ved overgangen mellom eldre og yngre bronsealder i sammenheng med tidlig metallurgi og ideen om transformasjon fra ett stadium til et annet. Metallfremstilling kan liknes med overgang fra død kropp til ånd; kremasjonsilden får spesiell kraft og symbolinnhold (1993b). Farbregd har altså noe av den samme tankegangen som Burström (1990), men hans tema er oppkomsten og den omfattende spredningen av branngravskikken.

Slagg i grav er også diskutert i hovedfagsavhandlingen til Bernt H. Rundberget, hvor han blant annet refererer til Farbregd og Burström samt etnoarkeologisk forskning (2002:50 ff., 56 ff.). Han påpeker det fruktbare ved å tolke jernfremstilling utover det tradisjonelle teknologiske aspekt, og transformasjon er også for ham et vesentlig moment. I tillegg til slagg og jern peker han på at malm og brensel er viktig i prosessen. Om man leter, kan man finne strukturelle likheter i alle stadier i fremstillingen, som kan være et bilde på livet fra fødsel til død (2002:63). Dette forholdet kommer tydelig til syne i jernfremstillingen i afrikanske samfunn, hvor ovnen oppfattes som en kvinne og jernet er fosteret (2002:50 ff., m. ref.).

Ut fra Ryghs beskrivelser er det sannsynlig at slagghaugene i gravhaugene på Veien har sammenheng med gravene, og jeg antar som han at det ikke er tilfeldig at de er plassert der. Som nevnt innledningsvis er mitt premiss for tolkning av gravgaver at det som er lagt i gravene, først og fremst har en symbolsk betydning. Ut fra hva jeg kan observere av jernalderens gravskikk, var ritualene mange og kompliserte og fulle av symbolsk innhold. Jeg tror menneskenes tanker og ideer var langt mer sofistikerte enn at de trodde at de skulle bruke potteskåret og

slagghaugen i et liv etter dette. Ideen om at det er en sammenheng mellom branngravskikk og metallurgi synes rimelig, og at slagghaugene kan symbolisere transformasjonen fra liv til død, eller fra døden til det som kommer etter. Slagghaugene kan også ha hatt en mer materialistisk mening, ved den økonomiske verdien som var knyttet til jernproduksjonen og smedens arbeid. Et maktsentrum trengte en smed (Hjärthner-Holdar et al. 2002).

Slagg i graver i andre områder

I en diskusjon om betydningen av slagg i graver er det nødvendig å avklare om slagget har en sikker sammenheng med graven. Ved et søk i Oldsaksamlingens tilvekstfortegnelse på «%slagghaug%» og «%grav%» fikk jeg i underkant av 200 tilslag. Det var ikke noe samsvar mellom antall funn og jernvinneområder. For eksempel har jernvinnefylkene Telemark og Buskerud henholdsvis 17 og 7 funn, mot Østfold 28, Vestfold 31 og Akershus 29, hvor det ikke har vært jernutvinning av betydning. Antall funn vil ha sammenheng med hvor mange graver som er undersøkt i det enkelte fylke, og om slagghauger er samlet inn, noe det ikke har vært tradisjon for før i de senere år. Det er dessuten ingen nødvendig sammenheng mellom jernfremstilling og slagg i grav; kanskje var det i mottaksområder og distribusjonssentra slagg fikk en spesiell betydning. Det kan også tenkes at slagghaugene fra graver er *smieslagg*. Den symbolske betydningen er ikke av den grunn mindre.

Slagghaugene fra Ryghs utgravning på Veien er ikke samlet inn og figurerer derfor ikke i tilveksten. Eldre gravingsrapporter hvor slagg ble observert, men ikke samlet inn, kan gi interessante opplysninger, som eksemplet fra Veien viser. Å dokumentere med rimelig sikkerhet at slagget har sammenheng med graven, krever nøye lesing av rapporter samt gjennomgang av funnene i magasinet der disse fins. En rask gjennomgang av tilvekstteksten for noen av funnene viste tydelig at slagget ikke kan ha sammenheng med gravene; det er ofte funnet i haugfyll og i fotgrøfter.

Hestetenner

Interessant er O. Ryghs observasjon av *hestetenner* i fire hauger. Han bemerker at de neppe tilfeldig er kommet med i haugen, og at det merkelig nok bare var én tann i hver haug.

Alle er fra Ryghs utgravning i 1870. Han nevner ikke om de er brente eller ubrente, men bare i ett tilfelle er tannen tatt med til museet, fra *grav 50/1870*, og den er ubrent.

Funnomstendighetene er beskrevet som følger:

- 8/1870: .. noe kull i NV, samme sted en hestetann og et par stykker myrmalm på bunnen...
- 12/1870: ...ellers intet uten en hestetann, som først fantes blant gruset ved gjenkastingen av haugen. Begravelsen i denne haugen var tydelig forstyrret ved tidligere gravning (dypt hull i toppen etter tidligere gravning)
- 50/1870: ...litt nærmere sentrum fantes en hestetann
- 56/1870: ... oppe i haugen en hestetann.

Beskrivelsen av funnomstendighetene for to av haugene tyder på at det er en sikker sammenheng med haugen. I haug 8 er en tann funnet ved en slagglump på bunnen, i haug 50 midt i haugen, trolig nær bunnen. Mer usikker er konteksten for haug 12 og 56. To av haugene er datert til yngre romertid (haug 12/70 til C3, haug 50/70 til C2–C3).

Hestetenner i eldre jernalder er neppe «avfall». At tennene er lagt ned med en spesiell hensikt, er sannsynlig, jf. diskusjonen omkring hestetenner (og andre ubrente tenner) i forbindelse med kokegrop, tolket som offer. Jf. også kapittel 5.2. Disse funnene er datert tilbake til førromersk jernalder (Gustafson 2005a, 2005b; Oma 2005). I fem av kokegropene på Veien ble det funnet *tenner av dyr*. Det er påfallende at tennene ikke er brent i motsetning til de øvrige funn av bein i gropene. I en av gropene fra bronsealder var det en tann, som ikke er artsbestemt. I to kokegrop fra førromersk jernalder ble det funnet hestetenner. C14-datering av en hestetann fra hver av

gropene bekrefter en sammenheng. Også i to groper fra romertid og folkevandringstid ble det funnet ubrente tenner som kan være fra storfe, muligens fra hest. Det råder altså en viss usikkerhet når det gjelder artsbestemmelse av tenner.

Funnene er tydelige tegn på at hest ble konsumert på Veien, som må ha vært måltider med en spesiell betydning i en rituell sammenheng – et kollektivt offermåltid. Ifølge Tacitus ble hesten oppfattet som et hellig dyr i germanske stammer (*Germania* 45), Hestens kultiske rolle, sterke symbolinnhold og høye status gjennom forhistorisk tid er uomtvistelig (for eksempel Østmo 1998). Hest som offer har en lang tradisjon; hest er funnet i graver og offermyrer/sjø i jernalder (Oma 2005:244 f.). Kristin Oma har utredet hestens mangfoldige betydningsinnhold, dens symbolske betydning som grenseoverskrider. Hesten beveger seg mellom sfærer som normalt ikke kommuniserer, mellom natt og dag, æsenes rike og jotnenes rike, mellom liv og død (Oma 2005:245). Den sterke tilknytningen hestemåltidet hadde til den hedenske religion, illustreres i sagaene; et eksempel er Håkon den godes motvilje mot å spise hestekjøtt ved de hedenske rituelle gjestebud på Lade og Mære (Dillmann 1997). Gulatingsloven viser den strenge straffen man ble utsatt for ved å spise hestekjøtt på spesielle dager, nemlig utvisning fra landet og tap av eiendom (Oma 2005:246 m. henv.).

Hestens status ser vi også på sølvbeslagene på sverdsliren fra den rike graven i «Kongshaugen» (se kap. 4.2.2).

4.2.2. Andre graver i haug: Rikdommen eksponeres

Conspicuous consumption.

Veblen, Th. 1899

Før Oluf Rygh kom til Veien-gravfeltet, var det gravd ut tre hauger av amatører. Gravene er fra yngre romertid og overgangen til folkevandringstid og presenteres her i kronologisk rekkefølge på grunnlag av datering av funnene. De mange og spesielle gjenstandene har et stort potensial for å belyse mange problemstillinger; jeg velger å se på de aspekter som kan belyse kjønnsstilhørighet og maktforhold i samfunnet.

Østlandskjel med ormehoderinger – 1862

I 1862 ble et bronsekjøl med to fingerringe av gull oppdaget i forbindelse med uttak av sand til veiarbeid. I brevet som informerte om funnet, beskrives funnstedet som en «Sandhoug hvor der tages Vejfyld». Det kan tyde på at det ikke var en liten haug, selv om det i museums katalogen står *liten* haug. Hvor opplysningen i museums katalogen

kommer fra, er uklart. Bronsekaret var satt i en kiste av fire heller med en helle som lokk; i karet var det brente bein, aske, kull og to gullringer, den ene i to biter.

Gravformen med brente bein i en liten hellekiste ble også observert i flere hauger ved Ryghs utgravning i 1870 fra yngre romertid og folkevandringstid (haug 1,2,25/II), jf. kapittel 4.2.4 om gravskikk. Haugstørrelsen til disse gravene er av de mellomstore av Ryghs utgravde hauger, og to inneholdt våpen. Hellekisten er en ny gravform, som her opptrer fra yngre romertid. Slike små kister som inneholdt urne med brente bein, er kjent ellers i Norge, for eksempel i de nærliggende landskap Hadeland og Toten, hvor «kjelegraver» ofte inneholdt våpen. Vi merker oss også at den kjente våpengraven fra Jevnaker hadde et lite steinkammer (jf. kap. 4.2.1).



Fig. 4.17 a–b. Grav med østlandskjel og ormehodering (husmann Eriksens funn) 1862. a) Østlandskjel C2877, b) Ormehodering, gull C2878

Fig. 4.17 a–b. Grøve with Roman bronze vessel (Østland cauldron) and gold snake-head finger rings. Early Roman Period

Gullringene har en spiraloppulling og hører til en kategori som vanligvis har betegnelsen «ormehoderinger» eller «dyrehoderinger», også omtalt som «ravnehode». De er alltid av gull og er bare funnet i graver med voksne individer. Ringer med spiraloppulling er inndelt i flere typer; de fra Veien har en stilisert avslutning uten likhet med noe dyrehode, de tilhører type 40 (den hele veier 7,21 g og måler 2 cm i diameter, den oppstykkede mangler noe og veier 4,79 g, C2877–79; Bøe 1927:15 f., 73).

Kent Andersson har behandlet gullsmedarbeider i Norden (1993a og 1993b). Spiralringer fins som armringer og fingerringe. Ormehoderinger er hovedsakelig utbredt i Norden og antas derfor å være en nordisk smykketype (dog kan formen være inspirert av romerske forbilder; gullarmringer med dyrehoder ble gitt som gave til romerske soldater og germanske forbundsfeller). Type 40 dateres til C1 og C2 i yngre romertid (Andersson 1993b:86; katalog 1993a:141). Også de øvrige ormehoderinger som er funnet i daterbar kontekst, dateres innenfor tidsrommet C1 og C2, ca. 150–ca. 300 e.Kr., noen varianter innenfor en kortere del av tidsrommet (op.cit.).

Ringer av denne type har en middelvekt på 7,64 g og måler 1,5–2,1 cm i diameter (Andersson 1993b:81). Veien-ringene har altså omtrent middelvekt og den største diameter. Andersson antar at denne type ringer er knyttet til et vektsystem, at den kan ha hatt en funksjon som vektlodd (op.cit.:85, 90). Det kan kanskje forklare hvorfor den ene Veien-ringene er hugget opp?

Utbredelseskartene for ormehoderinger viser at type 40 er spredt enkeltvis i Norge, Sverige og Danmark, men muligens er produsert i Øst-Sverige på grunnlag av funnutbredelsen (Ethelberg 2000:71, 73). De fire variantene av type 39 som har tydeligere «dyrehoder»,

har en markert konsentrasjon på Sjælland og er sannsynligvis derfor produsert her; enkeltfunn er spredt i Sverige og Norge (Andersson 1993a, pl. 19 og 18).

Ormehoderinger av alle varianter er funnet i både manns- og kvinnegraver; allikevel er enkelte varianter tolket som rangsymboler i det militære hierarki (Andersson 1993b; Ethelberg 2000). Når slike fingerringe også er funnet i kvinnegraver, er en mulig tolkning at de gjenspeiler ekteskapsallianser, og at ringen var knyttet til ætten (Magnus 2000; Ethelberg 2000:150).

Gullringer av forskjellige typer er tolket som tegn på en hierarkisk inndeling av sentra. Ulla Lund Hansen foreslår tre nivåer, hvor ormehoderingen representerer et sentrum av 3. rang, som var knyttet til sentra av 1. rang, i et økonomisk og politisk avhengighetsforhold (1995:375 f.).

Bronsekjelen er en «østlandskjele» (type E41, C2877), som er vanligst på Østlandet og i Sverige og forekommer både i eldre og yngre romertid (Resi 1986:37), men de aller fleste dateres til yngre romertid (C1–C3) og omtales som en ny importtype fra C1b i Danmark av Hansen (1987:69). Graven på Veien daterer hun til senere del av yngre romertid, C3 (Hansen 1987:48, 69, 460), uvisst på hvilket grunnlag. Siden østlandskjelen forekommer gjennom hele yngre romertid og ormehoderinger av den stiliserte type 40 er funnet i daterbare graver fra C1–C2, vil Andersson plassere graven i dette tidsrom (Andersson 1993b:86). Kjelen fra Veien har omfattende reparasjoner som tyder på en viss alder, og det er ikke urimelig å anta at denne kjelen er lagt i graven i sen yngre romertid.

I. Holand har behandlet importerte kar i Norge fra jernalderen, deriblant østlandskjeler. Her fremgår at det er en stor overvekt av slike kar i yngre romertid; bare 5 av 48 kar kan sikkert dateres til eldre romertid (B), og de

fleste av dem er fra Østfold (2001:146 ff.). De fleste av gravene som kan kjønnsbestemmes, er mannsgraver; bare to antas å være kvinnegraver eller mulig kvinnegrav, og begge er fra eldre romertid (op.cit.:79, 146 ff.). Holand antar at graven fra Veien er en mannsgrav. Det kan ha sammenheng med ormehoderingene siden slike ofte er funnet i mannsgraver, men som nevnt ovenfor er de også funnet i kvinnegraver (Andersson 1993b:85). Siden de brente beina ikke ble samlet inn, er det ingen uavhengige kilder som kan avklare kjønnen til den avdøde, men statistisk sett er det sannsynlig at dette er en mannsgrav (22 mannsgraver mot 2 kvinnegraver med østlandskjeler; Holand 2001:79).

Terje Østigård har foreslått at graver med brente bein i «importerte» kar kan være graver for soldater som ble drept i utlendighet, hvis brente bein ble sendt hjem i en bronsekjele. Seierherren var forpliktet til å sørge for at høytstående krigere ble kremert og sendt hjem til en forskriftsmessig begravelse (Oestigaard 1999:356 ff.). Med tanke på de mange våpengravene i østlandskjeler på Toten og Hadeland er ideen interessant. Som nevnt er mange av disse satt ned i et hellekammer, som på Veien.

Kongshaugen – 1824

Dette var en av de største haugene på feltet – den kan ha vært vel sju m høy – og den ble gravd ut i løpet av fem dager sommeren 1824. Det ble et eventyrlig funn; her var gullringer, sverd med sølvbeslag på sliren, spyd, skjold, drikkehorn, en skålvekt, en mosaikkperle, spenner, leirkar av høy kvalitet, et trespann med bronse beslag, rester av klede og skinn med mer (C325–348). Funnene er beskrevet av R. Keyser i *Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1836–1837* (Keyser 1837) med detaljer og observasjoner fra utgravningen på grunnlag av en beretning innsendt av et «øievidne». Det ble gravd to sjakter vel 3 m brede fra nord og fra øst. Det første som ble oppdaget, var litt kull og brente bein. I midten traff de på store trestykker, som ble antatt å være rester av et sammenstyrtet tømret gravkammer. Innimellom trestykkene ble de rike funnene gjort. På et av trestykkene var det et tydelig avtrykk av sverdslirebeslagene, som var grunnlaget for rekonstruksjonen av sliren ved Greta Arwidsson 160 år etter utgravningen (1984).

Foruten at dette er den mest rikholdige grav fra Veien, er det mest bemerkelsesverdige at den er en *ubrent grav*, i motsetning til samtlige øvrige graver, fra yngre bronsealder til folkevandringstid, som alle er branngraver, muligens med unntak av graven med skålvekt (se nedenfor). De påviste trestykker gjør at graven omtales som en «kammergrav». Dessuten var det ubrente knokler og som nevnt rester av stoff og skinn. De første funnene av kull og bein kan kanskje tilhøre en sekundærgrav.

Som det fremgår nedenfor, har de ulike kilder forskjellige opplysninger, som ikke alltid overensstemmer. Jeg har ikke vurdert disse opplysningene i detalj; det viktigste forhold er de utvilsomme maktsymboler i en ubrent grav og datering av graven. I den håndskrevne museums katalogen er det anmerkninger i forbindelse med funnet som viser at ikke alle gjenstandene hører til graven. En av dem er meddelt av «generalmajor Gram», som var til stede ved gravingen. C340, en *skålvekt*, skal være funnet i en annen haug på samme gård, hvor «saavidt erindres» intet annet ble funnet. Det lyder usannsynlig at en haug med skålvekt ikke skulle inneholde noe annet. Det er imidlertid oppdaget en rest av stangen til en skålvekt blant funnene i Kongshaugen, så graven inneholdt uansett en vekt, og kanskje to (Jacobsen 1984:176).

På samme sted er det en anmerkning signert O.R. (Oluf Rygh) hvor det står at han i 1875 ble fortalt av flere menn, hvorav iallfall én var voksen da funnet ble gjort, at den største gullring skulle være funnet i haugmassene da et gruslass ble kjørt vekk. C325 er den største ringen (175,18 g), en stor, snodd gullring, en såkalt *betalingsring* (Brøgger 1921:26, 29, fig. 13; Bøe 1922:19 f.). Som Bøe påpeker, er det sannsynlig at denne er sekundært nedlagt i haugen. Slike ringer tolkes som offer, depot eller skatter og dateres til 500-tall (Bøe 1922:54), og ringen er altså vel 100 år yngre enn funnene fra graven. Det er derfor grunn til å tro at informasjonen er riktig, selv om det ikke stemmer med beskrivelsen i tilveksten, hvor alle gullringene skulle være funnet samtidig (se fig. 4.20 b).

Ved et tredje funn, en *trefliket spenne* av bronse (C342), er det en anmerkning hvor det står at den uten tvil er funnet i en annen haug. Merknaden har sikkert sammenheng med at dette er et smykke fra vikingtid og ikke kan være samtidig med de øvrige funn, som er klart eldre enn vikingtid. I artikkelen om den eldre jernalder i Norge nevner Rygh dette funnet (1869:176) og er overbevist om at det er skjedd en sammenblanding ved avlevering av gjenstandene til museet. Imidlertid er det mulig at smykket representerer en *sekundærgrav* fra vikingtid, et fenomen som også påpekes av Rygh ved noen eksempler i samme artikkel (op.cit.:177). Et nærliggende eksempel er en rik kvinnegrav fra eldre romertid fra Hundstad i Hole (fig. 6.2), hvor det i samme haug ble funnet en mannsgrav fra vikingtid med blant annet våpen og stiggøyle.

Enkeltfunn fra graven er behandlet av forskere i ulike sammenhenger. Spesielt skal nevnes rekonstruksjon av sverdsliren med sølvbeslagene (Arwidsson 1984), den korsformede spennen (Schetelig 1906; Reichstein 1975) og påvisning av purpurfarge (kochenille) på



Fig. 4.18. a–b. «Kongsbaugen».

1824. Et utvalg av funnene

a) Sverdslirebeslag, C337

b) Sverdslire, rekonstruert

c) Drikkehorn, rekonstruert C334

d) Gullringer + perle, C 326, C327, C339

e) Korsformet spenne C335 (Tegning fra Schetelig 1906, lengde 10,5 cm)

f) Sølvbeslag til belte C338 og øvre del av sverdslire, C337

g) Div. belteutstyr, bronse C336

h) Leirkar, C329

Fig. 4.18. «The King's Mound».

A choice of the finds. Ca. AD 400

stoffrester (Jørgensen 1986:247 ff.; Walton 1988). Selv om det er litt uenighet om datering, samler de seg om overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid, altså omkring 400 e.Kr. W. Slomann (1977:64) plasserer graven ved overgangen C3–D1, basert på den korsformede spennens tidlige form og dekorstilen på sverdslirebeslagene (Sösdalastil). E. Straume omtaler funnet som ledefunn for periode D1 (1987:15).

Sverdslirebeslagene er av høy kvalitet, og dekoren er unik, selv om det fins likhetstrekk med andre smykker og beslag, blant annet peltaformen på de to store beslagene og dekoren med en kombinasjon av masker, hestehoder og fuglehoder og små hoder med spisse ører. Arwidsson antar på grunnlag av likhetstrekk hun finner i norsk smykkemateriale, at beslagene er produsert i et norsk verksted (1984). Nyere undersøkelser av våpenofferfunnet i Nydam mose på 1990-tallet har frembrakt en unik sverdslire som har peltaformede sølvbeslag med gapende dyrehoder (fugler?) som på Veien-beslagene, innstemplet ornamentikk i Sösdalastil med innlagt svart niello (Nydam 1d: 375–475 e.Kr.; Jørgensen og Vang Petersen 2003:272 f.). Disse to praktslirene har stilistiske likhetstrekk, men de har også en særpreget individuell dekor.

De to gullringene som er av type 11 og 12, dateres av Andersson innenfor C3 (1993b:55 ff.) med referanse til Beckmann og den korsformede spennen av tidlig type. Ringer av type 11 fins i manns- og kvinnegraver, men med overvekt i sistnevnte. Type 12 er derimot bare funnet i mannsgraver, der kjønnsbestemmelser var mulig, ofte sammen med våpen (op.cit.).

Takket være at dette er en ubrent grav, er det bevart stoffrester, som er analysert av Lise Bender Jørgensen (1986:64 ff.; katalog: 247 f.). Det er rester av flere plagg, de fleste ZZ-spunnet «kypert», som er vanligst i perioden, av finere og grovere kvalitet, og det er rest av brikkevevet bånd. Det mest oppsiktsvekkende var spor etter rødfarging av «polsk kochenille» (Walton 1988:156). Kochenille er et insekt som holder til på en plante som vokser i sandområder i Sentral- og Øst-Europa mot Ukraina og Kaukasus. Fremstilling av fargestoffet i forhistorisk tid er kjent i blant annet Litauen, Polen, Tyskland og Ukraina. Fargestoffet kan være importert fra baltisk område, eller kanskje var en purpurfarget kappe – eller kjortel – en gave fra østlige kontakter. Bare én annen grav i Norge har spor etter slikt rødt fargestoff fra insekt, fra Ebebø/Eide i Gloppen, også en rikholdig grav, datert til folkevandringstid, litt yngre enn Veien-graven (Magnus og Raknes-Pedersen 1983; Walton 1988).

Dette er den eneste graven på Veien med sverd, og det er til gjengjeld et praktsverd. Herskersymboler i

t tillegg til sverdet er gullringer, drikkehorn og purpurfarget stoff. Skålvekten indikerer en økonomisk/juridisk rolle. Det er ingen tvil om at det er en mannsgrav, og at den gravlagte hadde høy status og stor makt.

G. Arwidsson antyder at den kan ha vært en dobbeltgrav, blant annet på grunn av den treflikede spennen, som er et kvinnesmykke (1984:26). Som nevnt over er denne fra vikingtid, altså langt yngre enn det øvrige gravinventar, og må være sekundær. Deler av et belte med bronsebeslag lå skrått over det høyre bekkenbeinet til en mann. I en fotnote i Arwidssons artikkel refereres den osteologiske bestemmelsen som er utført av Nils-Gustaf Gejvall, som hevder at bekkenet er lite til å være fra en mann (1984:29). Det er derfor mulig at den døde var en ung mann og det rike gravgodset et tegn på arvelig status, jf. kapittel 6 om Hus II og IV.

Graven med skålvekten – 1825

I 1825 foretok eierne av Bråten en utgravning av en haug i hagen som målte 40 alen, ca. 25 m, i diameter, altså en av de større på gravfeltet. Utgravningen og funnene er beskrevet i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed 1832 (:398 f.). Herfra stammer den berømte *skålvekten med ti vektlodd* (ca. 0,9 g–79 g), i tillegg til sølvbeslag til kniv, bronsebeslag til drikkehorn, pinsett av bronse og leirkar av høy kvalitet samt noen forrustede våpen, som ikke er bevart (C525–535).

Det ble gravd en ca. 12,6 m lang og 3,7–6 m bred sjakt midt gjennom haugen. I det indre av haugen fantes en steinlegning, hvorfra 1000 lass stein ble bortkjørt. Dette er et uvanlig trekk på Veien, der de øvrige gravene bare besto av sand, en sjelden gang tilført en og annen stein.

En viktig opplysning antyder at det er to graver i haugen: drikkehornbeslag, leirkarene og noen små brente beinbiter ble funnet nær hverandre, mens en sølvring (knivbeslag), en pinsett og vekten med loddene ved noe forråtnet tre og never ble funnet noe senere. Det antydes at trestykkene kan ha vært en eske som vekten ble oppbevart i. I Bergen museums tilvekst (B276; Lorange 1876) er det beskrevet et funn som består av en sammenfiltret masse av tekstil, hår, never og tre, og som er omtalt som et usikkert funn fra 1825, fra en gravhaug på Braaten i Norderhovs Pgd. i Buskeruds Amt. Dette funnet er beskrevet i *Norske Fornlevninger*, og her fremgår det at det skriver seg fra graven med skålvekten (Nicolaysen 1862–1866:143 f.). Funnet av tre og tekstiler tyder på at skålvekten tilhører en ubrent grav, mens funn av brente beinbiter kan tyde på at det i tillegg har vært en branngrav her. Om haugen inneholdt to graver, er det trolig ikke stor tidsforskjell.



Fig. 4.19. a, b. Gravhaug med vekt. 1825. a) Vekt, C 525; b) Spannformet leirkar, C 529
 Fig. 4.19. a, b. Grave with scales and ten weights, ranging from 0.95 g to 79,3 g. Ca. AD 400

Gravfunnet er behandlet av Egil Bakka, som var spesielt interessert i vektloddene og vektsystemet, som han antar er en overføring fra det romerske. Han oppfatter tydeligvis ikke funnene som spor etter to graver. Dateringen til ca. 400 e.Kr. baserer han på leirkarene, særlig et spannformet kar med jernbeslag rundt munningen. For øvrig var det skår av to leirkar av høy kvalitet, med tynt, svart, glittet gods (Bakka 1981). Også i denne gravhaugen er lederrolle og økonomisk/juridisk rolle markert ved drikkehorn og vekt.

Gullsolidus – en gave fra keiseren – 1893

En gullsolidus med avbildning av Konstantin den store (306–337; C22668, 11,7 g) ble funnet i 1893 ved veiskillet sør for «Kongshaugen», i nordøstre ytterkant av hauggravfeltet ifølge en kartskisse i topografisk arkiv (vedlegg til kap. 3.1, c). Den ble innlevert først i 1921. Om funnet er fra en grav, et offer eller en skatt, er uvisst. Den er ofte omtalt som et gravfunn fordi den ble funnet innenfor gravfeltet (Skaare 1976:34 f., 136).

Gullmynten har dobbeltsidig preg med keiserens portrett på den ene siden; på den andre er det en allegorisk fremstilling av Roma som en kvinne som holder en kule med en Victoria-figur og et septer, med et skjold ved foten. Mynten har høyere verdi enn mynt med tilsvarende vekt og omtales som medaljong. Den er påsatt en hempe og er altså benyttet

som hengesmykke. Det er også alle de seks som er funnet i Norden, fire danske og to norske; den fra Veien er den eldste (Mackeprang 1952:21 f., 106 f.; Andersson 1995:43).

De romerske medaljongene og etterlikningene som er fra en sikker funnkontekst, er alle datert til C3, muligens overgangen til D1 (Andersson 1995:46 f.). Veien-mynten er slitt og må ha vært brukt en tid før den havnet i jorden.

Dobbelsolidusen fra Veien er preget i Nikomedia i Lilleasia, som en kort tid var hovedstad før Konstantinopel ble grunnlagt av Konstantin den store og innviet i 330. Brøgger hevder allikevel at alle gullmyntene må stamme fra Gallia og ha sammenheng med betaling til germanerne i forbindelse med kampene ved Rhin-grensen (1921:47). Mackeprang slutter seg ikke til Brøggers oppfatning og påpeker at tre av fem originale medaljonger er preget på østlige steder, Nikomedia og Antiokia (1952:22). Flere med ham hevder at myntene må ha kommet en østlig vei, også på grunn av randutsmykningens likhet med ungarske funn.

Slike mynter var først og fremst anvendt som gaver, utdelt av keiseren til menn som nøt keiserens gunst, også til germanske høvdinger, blant annet som minne om fremgangsrike felttog. Det eneste sikre skandinaviske gravfunnet er imidlertid en kvinnegrav;

a)



b)

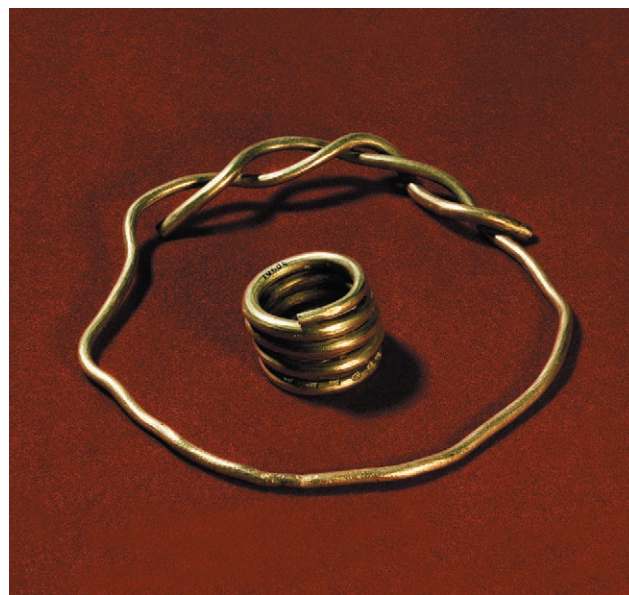


Fig. 4.20. a, b. a) Dobbeltsolidus av gull med portrett av keiser Konstantin den store. Funnet 1893, usikker funnkontekst. C22668 b) Gullringer (betalingsringer), skatt eller offer? C325 (den store, sekundærfunn fra «Kongshaugen»), C10604 (den lille funnet ved pløying). (foto KHM)

Fig. 4.20. a) Solidus of gold with the portrait of Emperor Constantine the Great. Late Roman Period, b) goldrings («currency-rings») from ca. AD 500

det antydes derfor at medaljongene i Norden kan ha mistet sin opprinnelige symbolverdi (Andersson 1995:43 f.). Imidlertid hevder Andersson at kopier av romerske medaljonger, som også har påsatt henge, kan ha representert en idéoverføring – keiserbildet kan ha representert den lokale hersker. Disse er funnet i to kvinnegraver og to manngraver. Utvilsomt har en slik gullmedaljone hatt et sterkt symbolinnhold og signalisert makt. Men i en annen kulturell kontekst enn den opprinnelige kan betydningen ha skiftet innhold.

Aleksander Bursche har samlet opplysninger om 100 keiserlige gullmedaljonger, som alle er funnet øst for Limes, et område omtalt som *Germania Libera* (det frie Germania), altså utenfor romersk territorium, fra Donau til Skandinavia, med Veien-funnet som det nordligste (Bursche 2001, kart s. 84). Omtrent alle har henger plassert over keiserportrettet, noe som viser at dette må ha spilt en spesiell symbolsk rolle, kanskje har medaljongen fungert som en legitimering av makt (:95). Hvordan medaljongen er havnet på Veien, og hvilken betydning som er tillagt den her, er åpne spørsmål.

Sammenfatning om rikdommen

Det er ingen overdrivelse å hevde at Veien er et gullrikt sted. Tre særdeles rike graver med sjeldne gjenstander datert til yngre romertid og begynnelsen av folkevandringstid viser en tid da maktsymbolene

florerer og synliggjør Veien som sentralsted (jf. kap. 6). Høvdingestatus er illustrert ved gullringer, drikkehorn, smykker, et rødt klede og sølvbeslag på belter og sverdslire. Skålvecter kan vise til en juridisk rolle. Disse gravene er en markant kontrast til de 87 haugene Oluf Rygh grov ut, som hadde et beskjedent innhold av gjenstander, om i det hele tatt noe. I tillegg er det funnet en gullmedaljone med portrett av keiser Konstantin den store og to «betalingsringer» av gull, til sammen nærmere 340 g gull.

4.2.3. Sammenfatning om hauggravene

Oluf Rygh grov ut 87 hauger, noe i overkant av halvparten av haugfeltet. Selv om utgravningene etter våre begreper gikk noe raskt for seg, gjør han gode observasjoner og gir grundige beskrivelser. Stolpediagrammet nedenfor illustrerer haugenes innhold. Bare 39 hauger inneholdt gjenstander; av disse hadde 7 hauger bare leirkarskår. Alle disse haugene bortsett fra tre inneholdt brente bein, i alle unntatt tre var det kull, og én haug inneholdt verken brente bein eller kull. I de resterende hauger (uten gjenstander) hadde 19 bare brente bein og kull, 6 bare brente bein og 13 bare kull, og 9 hauger var tomme (i stolpediagrammet er det til sammen 86 hauger fordi en av haugene Rygh grov, var ødelagt).

Dette viser at 25 hauger hadde samme innhold som flatmarksgravene: bare kull og brente bein, eventuelt

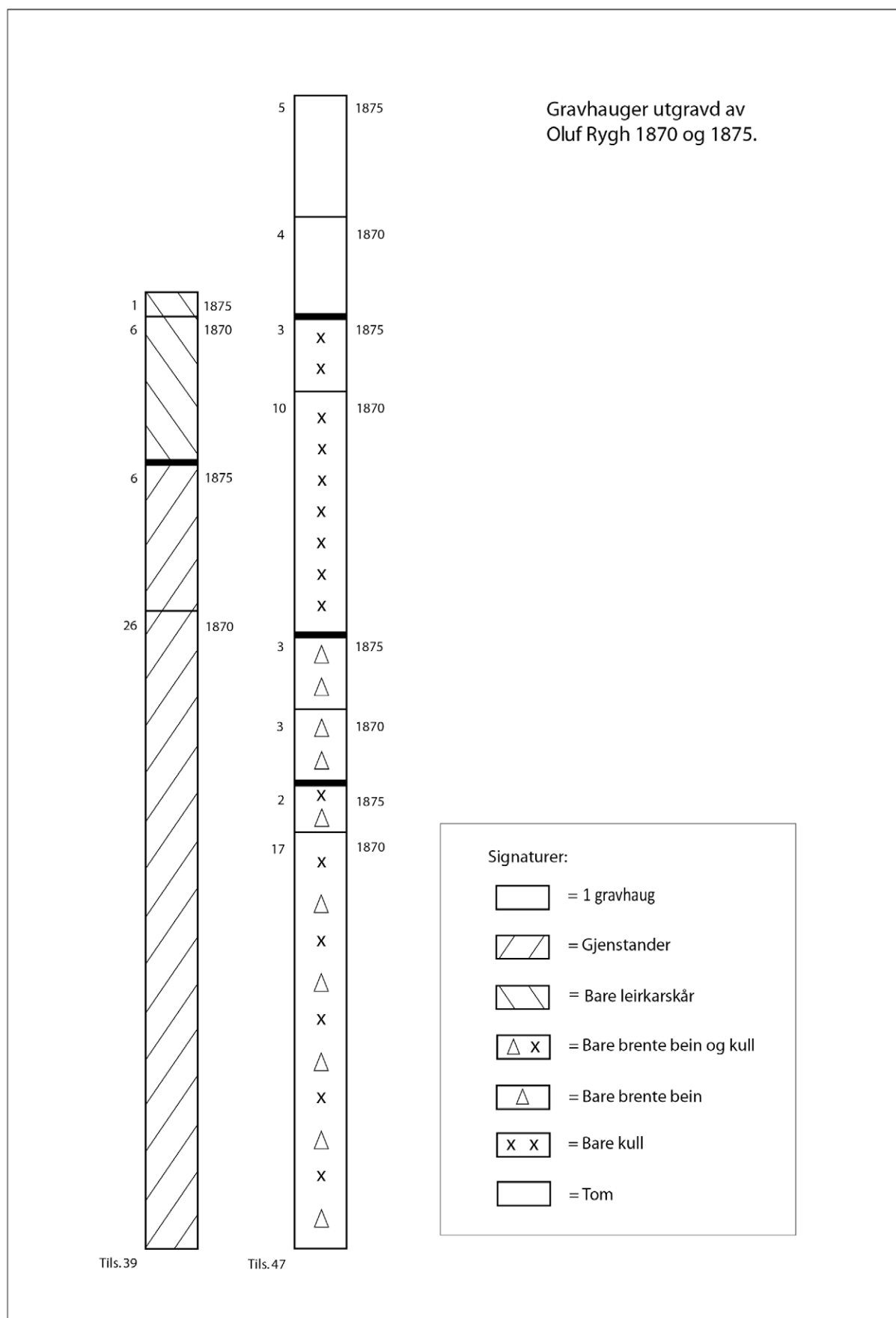


Fig. 4.21. Stolpediagram som viser innholdet i gravhaugene utgravd av Oluf Rygh i 1870 og 1875
Fig. 4.21. Bar chart showing the contents of grave mounds excavated by Oluf Rygh

bare brente bein, noen også med leirkarskår. Tjueto hauger var uten synlige spor etter den avdøde; de var tomme eller inneholdt bare kull og ville uten haug ikke blitt oppfattet som graver. Haugen gjør at de tolkes som graver, og slik oppfatter også Oluf Rygh dem. Men er de egentlig det? Kanskje er de ledd i de mange ritualer som skulle avsluttes med endelig plassering av avdøde, men slik ble det ikke. Kanskje ble haugen bygget før selve gravleggingen av avdøde. Kanskje ble det brent bål og bygget haug før den døde, eller restene, ble plassert der. Kanskje viser haugenes varierende innhold ulike stadier i ritualene knyttet til døden. «Tomme graver» er et velkjent fenomen og er gitt ulike tolkninger. Det kan være flere grunner til at det ikke er spor etter avdøde i haugen (se f.eks. Skre 1998:209 f.). Jeg tar ikke stilling til mulige tolkninger, men oppfatter gravhaugen som en grav. Et eksempel er gravfeltet Gunnarstorp i Østfold, som skriver seg hovedsakelig fra førromersk jernalder (Wangen 2009). Her er undersøkt 141 anlegg med stor variasjon i konstruksjonselementer – ikke hauger, men steinlegninger. Mer enn 50 prosent av anleggene er uten synlig begravelse og omtales som «anlegg uten grav» (op.cit.:99 f.). Wangen behandler anlegg med og uten grav som deler av en helhet, et monument på et hellig sted hvor ritualer er utført for opprettholdelse av den sosiale orden (op.cit.:124, 137).

Kategorisering av gravfunnene fra Ryghs utgravninger

Ved gjennomgangen av gravfunnene fra Oluf Ryghs undersøkelser ble det mulig å gruppere gravene ut fra innholdet av gjenstander, som illustrert i skjemaet, figur 4.22. Tydeligst er velkjente kategorier som *våpengraver* og graver med *småredskaper* (krumkniv, syl, nål); sistnevnte gruppe kan også inneholde et smykke og/eller en kam. Graver med bare *kam* utgjør en egen gruppe; det samme gjør graver med ett *smykke*. En gruppe inneholdt bare *leirkar*. Et premiss for mine tolkninger er at gravens utforming og innhold ikke er tilfeldig, at gjenstandene som er lagt i graven, er valgt med omhu og representerer noe mer enn individet (jf. kap. 1). Når gravfunnene kan grupperes, antar jeg at de nettopp representerer en «gruppe», at det er den avdødes rolle i samfunnet som markeres ved gjenstander med et symbolsk innhold. De største gruppene er ikke med i skjemaet; de består av 7 graver med bare leirkarskår, hvorav tre ikke inneholdt brente bein, 25 hauger som inneholdt bare brente bein (de fleste også kull), og 22 hauger uten synlige spor av avdøde.

Ved analyser av graver er det ofte status og roller i relasjon til kjønn som ønskes belyst som grunnlag for tolkning av samfunnsforhold. Som nevnt antar jeg

at kategoriene i dette materialet gjenspeiler roller, og som det fremgår av gjennomgangen i kapittel 4.2.1, kan flere kategorier knyttes til kjønn. Ulike roller kan ha hatt ulik status; rollene kan ha sammenheng med posisjon, og derved makt. Høy status tolkes oftest ved tilstedeværelse av sjeldne og eksotiske, eventuelt importerte, gjenstander, men slike er knapt funnet ved Ryghs utgravning av de små haugene; det er ingen tydelige «maktsymboler» i disse gravene, slik vi ser i de tre rike gravene.

Overgangen fra ett stadium i livet til et annet markeres ved ritualer; overgangsriter er et krysskulturelt fenomen: når et barn blir opptatt i samfunnet, når individet blir innlemmet i de voksnes gruppe, når det blir gift, får barn, blir enke eller enkemann, og når det blir gammel. Ved overgangsriten kan menneskene få nye roller (van Gennep 1999).

Kvinner som menn kan derfor ha hatt ulike roller knyttet til ulike stadier i livet. Rollene har kanskje vært viktigere å markere enn biologisk kjønn. Det kan for eksempel tenkes at eldre kvinner og eldre menn kan ha innehatt roller med likt innhold, som har vært viktigere å markere enn deres biologiske kjønn. Omvendt kan eldre kvinner over fruktbarhetsalderen tillegges en rolle med lav status i motsetning til eldre menn, slik graver er tolket på et felt i Sverige (Räf 2001:11 med ref.). Men volven var alltid en eldre kvinne, den førkristne religions profetiske medium som Odin måtte oppsøke for å få kunnskap om fremtiden (Steinsland 2005:313). I sin avhandling om overgangsriter fremholder van Gennep at det ikke synes å være riter knyttet til overgangsalderen eller gråningen av håret, til tross for at begge disse begivenheter markerer inngangen til en ny livsfase som er meget viktig blant halvsiviliserte folk, som han uttrykker det. Gamle kvinner blir enten identifisert med menn og deltar i deres seremonier og deres politiske gjøremål, eller så oppnår de en spesiell posisjon i sin egen kjønnsgruppe, særlig som seremoniledere. De gamle mennene på sin side får «den største sosiale betydning» (1999:102).

Graver med «kvinneutstyr» og graver med «mannsutstyr» betyr altså ikke nødvendigvis at den begravde er biologisk kvinne eller mann. Men i svært mange tilfeller, der det kan kontrolleres ved osteologisk analyse, er det faktisk slik. Spesielt interessante er de tilfellene der det ikke er overensstemmelse (jf. Räf 2001:12 f.). De kan tolkes slik at det er en «maskulin» og en «feminin» rolle, eller snarere flere, innen hver kategori, og at kjønnene har endret rolle gjennom sin livssyklus. Sosialt kjønn er blitt et begrep (se f.eks. Räf 2001; Skogstrand og Fuglestad 2006). En person som biologisk sett er kvinne, kan ha hatt en maskulin rolle i ett stadium av sitt liv, og omvendt kan en mann

ha blitt tildelt en feminin rolle, foruten at det kan ha eksistert roller som ikke kan knyttes til det biologiske kjønn, som er grenseoverskridende, jf. diskusjonen om sjamanene og den «skeive» Odin (Solli 2002).

Selv om det er en stor diskusjon omkring forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn, tar jeg ikke konsekvensene av den i kategoriseringen av graver på annen måte enn at jeg knytter gravene til den feminine og den maskuline «sfære». Jeg bruker biologisk kjønn der osteologiske analyser foreligger, som argument for at en gjenstand kan knyttes til en kvinne eller en mann.

I kapittel 6 vil jeg se nærmere på kategoriene i en samfunnsmessig sammenheng.

Oppsummering

Alle funnene er lagt inn i en kronologisk tabell (se vedlegg til dette kapittel). Den er delt i to. Den første delen er gravene gravd ut av Oluf Rygh og en senere utgravning. Den andre delen består av de tre spesielt rike gravene som var gravd ut før Ryghs utgravninger, og i tillegg oppløyde funn som kan skrive seg fra grav eller offer/depot (se anmerkningsfeltet).

Romertid dominerer med 35 graver. De fordeler seg relativt likt innenfor eldre og yngre: ca. 16 graver fra eldre romertid og ca. 19 fra yngre romertid. Noen av gravene kan bare dateres innenfor romertid. Fra folkevandringstid er det bare fem gravfunn, men blant disse er det tre med spesielle og rike funn. Fra yngre jernalder er det en grav fra merovingertid, og fire gjenstander funnet ved pløying som trolig skriver seg fra vikingtidsgraver. En spenne funnet i Kongshaugen kan være en sekundærgrav. Den ellers så funnrrike vikingtid markerer seg ikke på Veien.

Tre gullfunn kan være offer eller depotfunn: en gullsolidus funnet på gravfeltet, en betalingsring fra Kongshaugen og en spiralring funnet ved pløying. Disse gullfunnene fra yngre romertid og folkevandringstid understreker rikdommen fra disse periodene slik den kommer til syne i de tre gravene med spesielle funn.

Jeg vil senere se funnene i sammenheng med bosetningssporene for å tolke samfunnsforhold (kap. 6).

4.2.4. Gravskikk

Jeg vil nå se nærmere på variasjonene i begravelsesmåte. Jeg refererer først Oluf Ryghs observasjoner siden han har detaljerte beskrivelser. Deretter vil jeg foreta en analyse av ulike variabler når det gjelder gravskikk. Når det gjelder de «rike» gravene, er det begrenset hva som fins av opplysninger omkring gravskikk. Jeg vil videre knytte haugenes form og størrelse til funn og dateringer.

Oluf Ryghs observasjoner

Alle gravene er branngraver, likene er brent, oldsakene viser spor etter brann, og han observerer at jerngjenstander har glødeskall. Når han sier at beinkammer og bronsespenner ikke har vært i ilden, er det feil, iallfall for beinkammernes del – de var alle brent.

For hver gravhaug er det nøyaktige beskrivelser av observasjoner og funn, men ingen tegninger (se kap. 8 med mine tegninger av rekonstruerte gravhauger). Forekomster av kull og brente bein er beskrevet, men ingen nøyaktige mål, og svært lite av dette er samlet inn, dog noe fra utgravningen i 1875. Dette kan vi i ettertid beklage siden kull kan C14-bestemmes og brente bein i heldige tilfeller kan alders- og kjønnsbestemmes, slik våre etterkommere helt sikkert vil beklage at vi forsømte oss. Det vil oppstå nye analysemetoder. I den tids ånd var det gjenstandene – oldsakene – som var kildematerialet. Men i artikkelen om yngre jernalder to år senere har han en klar oppfordring om å samle inn brente bein, blant annet fordi det kan være oldsaker blant dem, slik tilfellet var på Veien (deler av en kam), foruten at det i Sverige var påvist bein av forskjellige dyreslag (1877).

En viktig observasjon er at Rygh er oppmerksom på *tetningskitt*, som er spor etter organiske kar, som han samler inn (1875). Ofte fins dette i forbindelse med groper som jeg har tolket som flatmarksgraver (jf. kap. 4.1 og Gustafson 2002).

En interessant observasjon er pilspissen i haug 9/1870 (C5163–65), som han mener må dateres til yngre jernalder. Den lå atskilt fra de andre sakene høyere oppe i haugen på skrå med odden ned, og han tenker at «den er tilfeldig bortskutt i den senere tid og boret seg inn i haugen». Pilen R535 har fal og er trolig fra 600-tall (jf. Hougen 1932, s. 62 og fig. 6, jaktfunn fra Størkestad med liknende pilspisser og en skjoldtornspenne). Graven inneholdt en fibula med spadeformet fot fra 400/450–tidlig 500-tall og er altså litt eldre. Rygh kan ha rett i sin tolkning, men kanskje det ikke var et tilfeldig skudd? Er det spor etter et ritual?

Det er gravskikken som opptar ham, og spesielt kullforekomster. Observasjonene nedenfor er hentet fra utgravningen i 1870; haugnumrene er altså fra denne utgravningen om ikke annet er nevnt. Han har få kommentarer til utgravningen i 1875; han bemerker at utbyttet ikke var stort, og at den har størst interesse ved at den bekrefter slutningene fra utgravningen i 1870 (1876:201).

Om kull

Han observerer kull i alle hauger bortsett fra nr. 53, 55, 64 og 66, men i 53 var det dog brente bein:

GRAVER utgravd av Oluf Rygh på Veien, Ringrike. Funnkombinasjoner

Kategorisering av gravene med grunnlag i gravgods. Bare graver med daterbare gjenstander, noen med litt usikkerhet? Gruppene markert med skygge.

Cnr.	Haug nr. Grav nr.	Dat.	våpen		belte utst.	redskap	kramkniv	sigd	synål	spinnehjul	kam	smykke	nøkkel	leirkar	beslag	annet
			spyd lanse	skjold												
5208-10	1870/48	B1-2	2	x												
7518-20, 08	1875/9 /II	B1-2	2	x	x											
5174-76	1870/19	B2	1	x	x											
5151-52	1870/1	C1		x										skår		
5179-81	1870/24/I	C1-2	1	x												
5211-12	1870/50/II	C2-3		x		2										hestet.
5153-54	1870/2	D (2)	2	x								korsf. f				
5168-70	1870/13	Mero			x	x								skår		
5193-96	1870/30	B1-2				x	x	x	x							
7507,9,10	1875/5	B2					x			x		fibula				
5190-91	1870/27	B2					x					fibula				
-	1870/41	B?						x								
5205-6	1870/44	B?					x	x								nål
7511-12	1875/7	B?					x								x	
7506	1875/4	B1-2								x						?
7535	1875/9/V	B1-2								x						
7513,14,36	1875/10	B1-2								x				skår		slagg
5197-98	1870/32	B-C1								x						torn
5217	1870/57	B-C1								x						?
5189	1875/26	B-C1								x						
7537	1875/11	C?								x				skår		
5185-88	1870/25/III	C2-3				x			x?			hårnål		hankekar		
5185	1870/25/IV	C2-3										hårnål				
5156-59,62	1870/6/III	C3				x						2lenkenål beinnål		hankekar	x	jern klump
5220-21	1870/62	C3-D										hektesp.		skår,spannf.		
5163-64	1870/9	D1							x			spadef.fib				
5177-79	1870/22	e.ja.											x		x	
5199-01	1870/35	e.ja.											2		2	
5173	1870/17	C1												bolleform		hank
5204	1870/39/II	C1-2												hankekar		
5222	1870/65	C2												flere h. kar		
5182	1870/24/II	C2-D												l. kokekar		
5183	1870/25/I	C2-D												l. kokekar		kleber
5184	1870/25/II	C2												hankekar		
5202-3	1870/37	C2-D												l. kokekar		
		C2												hankekar		
5213	1870/50/I	C2-3												hankekar		hank
5167	1870/12	C3												skår,spannf		hestet.
5215	1870/51	D1												skår,spannf		slagg

Kategorier: våpen – redskap – kam – smykke - leirkar

Fig. 4.22. Skjema som viser kategorisering av gravfunnene

Fig. 4.22. Diagram showing categorization of grave findings (artefacts)

«Nedlegningen af Kul og Aske viser sig altså at have været noget meget væsentlig ved Haugbygningen; denne Bestanddel af Monumentet maa man følgelig ogsaa have tillagt en ganske særegen betydning. De forskjellige Maader, hvorpaa Kul og Aske fandtes nedlagte, fortjener derfor en nøiere Betragtning». (1871:121)

Han dokumenterer og beskriver kullforekomstene i alle haugene. Oftest lå kullaget på bunnen av haugen, på den naturlige overflate, ofte en kretsrund form, i noen hauger over hele haugens bunn (nr. 1, 2, 3, 6 og 50).

I én haug var det to kullag i forskjellige høyder, ett på bunnen, ett to fot høyere. Vanligvis var kullagets omfang mindre enn haugens. Noen hadde kullag av annen form, f.eks. langstrakte (nr. 15, 45, 49 og 60). Ofte var det flere samlinger kull i samme haug. Lagenes tykkelser var meget forskjellige, fra mindre enn en tomme til en fot, men kullet kunne også forekomme i hoper/dynger på bunnen av haugen (nr. 7, 8, 20, 22, 23, 25, 27–30 og 57). Kull kunne være nedlagt i «traktformete» eller «pungformete» hull i bunnen (nr. 10, 11, 15, 26, 36, 47, 57, 60 og 63; dette tolkes av meg som flatmarksgraver, kokegroper eller ildsteder, jf. kap. 4.1).

Rygh konkluderer med at *haugene ikke er bygget på likbålets tomt*. Da burde det vært mer kull, svarende til den mengde ved som trengtes for å brenne et lik. I noen var det ubetydelig med kull (nr. 33, 56 og 59), dessuten hadde kullforekomstene for liten utstrekning. Rygh antar derfor at det for en slik stor begravningsplass brukt over lang tid må ha vært en egen bål plass, og at alle likene ble brent på samme sted.

Om han ikke samlet inn kull, har han ikke oversett betydningen av dette. Han tenker seg *ritualer i tilknytning til kullet*: Etter at bålet var utbrent, samlet man opp ikke bare rester av beina og hva ilden hadde levnet av eiendeler som var lagt med liket på bålet, men også en del kull og aske, som ble brakt til begravningsstedet, hvor det ble strødd ut i et horisontalt lag, dynget opp i en haug eller fylt i hull. «Det lader ogsaa til, at man har knust de større Kul ... for at faa Massen mer ensartet, thi overalt var Kullene fint smuldrede ... neppe nogensteds et helt stykke Kul af en Valnøds Størrelse» (1871:122 f.). Den umake og omhu som var anvendt ved kullets nedlegning, bestyrker den slutning at det har vært lagt *særdeles vekt på denne bestanddel av gravhaugen*. «Det lader sig gjette, at man har givet den en religiøs-symbolisk betydning, en viende, beskyttende eller rensende kraft.» (1871:123).

Han mener at de forskjellige former som kull- og askesamlingene hadde, må ha hatt sin mening og hensikt, og at det heller ikke var tilfeldig at det i samme haug kunne være flere kullsamlinger, selv om det ikke var tegn til flere begravelser. I en fotnote foreslår han

at man kan tenke seg at flere av den avdødes frender har båret hver sin del av kull og aske til haugen og lagt dem ned på forskjellige steder i denne (1871:123). Han har omfattende kommentarer til kullets betydning i sin artikkel om yngre jernalder, som er skrevet etter utgravningen på Veien. Der er han tydelig inspirert av resultatene fra denne undersøkelsen (1877:164 ff.).

Rygh uttrykker håp om at man med tiden vil kunne se klarere i denne for gravskikken og dens betydning viktige sak, når det ved fremtidige undersøkelser blir lagt nøye merke til hvordan kull og aske forekommer. Man kan spørre seg om så er skjedd.

Om brente bein og gravgjemmer

Brente bein forekommer ikke fullt så ofte som kull og aske; i 18 av 66 hauger var det ingen spor av bein, men han tviler ikke på at disse også er gravminner, som de andre haugene. De har samme form og oppbygning og består av samme masse, derfor kan ikke beina være fortært. Han våger en gjetning: at liket er så grundig brent at det kun er støv tilbake. Mengden brente bein er påfallende liten og dessuten meget forskjellig i de ulike hauger. Han beklager at han forsømt å måle de største samlinger; ofte var det kun en håndfull eller to, i atskillige bare enkelte beinsplinter (for eksempel nr. 6 II, 11, 13 og 15). I en fotnote bemerker han at det umulig kan være utvalgte bein som er nedlagt, og resten kastet, da gravskikken viser umiskjennelig pietet mot den avdøde.

Vanligvis lå beina i en samlet «hop», uten noe fremmed stoff blandet mellom dem. «De maa være blevne omhyggelig samlede og rensede, før de nedlagdes. Kull og aske fandtes ofte omkring, over eller under dem, men ikke egentlig blandede med dem» (1871:125). Det ser derfor ut til at det er rensede bein i gravhaugene, men det er usikkert om dette gjelder alle, også for gravene jeg har tolket som flatmarksgraver, mens det i flatmarksgravene utenfor gravhaugene forekom både rensede og urensede bein, jf. kapittel 4.1.

I noen hauger lå beina i et gravkammer av steinheller (nr. 1, 2 og 25/II), i et leirkar hvelvet over (3/I) eller i et stående leirkar (6/III, 24/II og III). Skjoldbule hvelvet over beina forekommer i fire graver (nr. 19, 24/I, 48 og 50/I). Et steinlag over beina forekommer i tre graver (37, 41 og 44) og et kretsformet lag av stein over beina i to graver (50 og 51). Dessuten nevner han en større stein (22) og at beina lå under en flat stein med en eggformet stein over (35).

Familiegravsteder?

Særlig oppmerksomhet vier han hauger hvor det tydelig er flere begravelser, som kanskje kan tolkes som familiebegavelser. Av 66 hauger har 7 flere begravelser – fra

utgravningen i 1870 er det 2 begravelser i nr. 3 og 39, 3 begravelser i nr. 24 og 45, 4 begravelser i nr. 6 og 25 og 5 begravelser i nr. 50. Dessuten er det flere begravelser i haug 9 og 10/1875, som han ikke kommenterer. Han refererer til eksempler på at yngre jernalders folk har lagt sine døde i eldre jernalders hauger (Rygh 1869:176; han nevner «Kongshaugen», hvor det ble funnet en spenne fra vikingtid, som han riktignok mener er en tilfeldig sammenblanding av funn).

Stratigrafiske observasjoner viser at noen graver må være samtidige; i haug 39 lå begge begravelser på bunnen med 2 fots avstand, og i haug 50 var det 4 begravelser på bunnen med 2–4 fots avstand (og en grav høyt oppe, som altså må være yngre). Hans forklaring er et de kanskje døde samtidig av sott eller i krig (1871:126 f.).

Skjorbrente stein

Ildskjørnede stein oppfattes som spor etter likbrannen (nr. 10, 14, 15 ofl.). Når det står at disse lå i en grop med kull, tolker jeg observasjonene som kokegropser som er dekket av gravhaugene og er eldre enn disse.

Oldsakene

«Udbyttet av Oldsager i disse Hauger var hverken meget rigt eller særdeles mærkeligt», kommenterer Rygh (1871:127). Kun noe over halvdel, 37 hauger, inneholdt oldsaker, jf. kapittel 4.2.3. I regelen lå oldsakene sammen med beina; alle «benhoper» måtte derfor omhyggelig gjennomføres.

Leirkar er de vanligste funn; i mange av haugene var det bare skår, hvor det var helt klart at det *ikke var nedlagt et helt kar* – det var «aabenbart at Urneskaarene vare indlagte samtidig med begravelsen og i en bestemt Hensigt. Men i hvilken Hensigt?» (op.cit.:128). Hele kar var benyttet som gravurner, men like ofte kunne de stå ved siden av beina (25 II, III og 50 I); i nr. 37 sto et kar på hodet ved siden av beinsamlingen.

Han ramser videre opp ulike gjenstandskategorier, som våpen og smykker (til disse regner han også kammer), foruten redskaper, beslag og annet uten særlige kommentarer. Det er interessant at han bemerker funn som hestetenner og «myrmalm» (trolig slag), som han antar ikke er en tilfeldig innblanding, men er lagt i graven med hensikt .

Gravenes variasjon, analyse

Kontinuitet fra førromersk jernalder er synlig først og fremst ved branngravskikken; kullet er ikke i lagt i grop, men kan betegnes som brannflak av forskjellig størrelse. Beina er knust og «renset», kanskje vasket. Brente bein og kull ble fraktet til gravstedet. Som nevnt i kapittel 4.2.3 hadde 19 hauger samme innhold som

flatmarksgravene, *kull og brente bein*, og 6 bare *brente bein*. Av 39 hauger med gjenstander hadde 6 bare *leirkarskår*, også karakteristisk for flatmarksgravene.

Som Rygh skriver, er det stor variasjon i gravenes innhold, særlig når det gjelder kull og bein, mengde og beliggenhet. Variasjon i gravgjemmene er vist i tabellen nedenfor. Bare i 15 graver har restene av den døde, de brente bein, en form for gravgjemme; for øvrig ligger de i en «hop» eller «samling» av varierende størrelse, og noen ganger er det bare smuler. I tabellen er det også tatt med seks graver hvor beina (og ev. gjenstander) er dekket av stein, ikke egentlig «gravgjemme», men en markering. Som det fremgår i kapittel 4.1, er flere av gravene jeg har tolket som flatmarksgraver under haugene, en grop dekket av en stein. Disse er ikke omtalt her.

De små kistegravene hadde hauger av middels størrelse. Haug 1/1870 målte 10,2 m i diameter og inneholdt våpen (skjoldbule) som er datert til C1. Haug 2/1870 målte 9,3 m i diameter og inneholdt våpen (skjoldbule og to lanser) og en korsformet spenne som er datert til D2. Haug 25 målte 10,4 m i diameter, var 1,1 m høy og inneholdt flere graver; grav II var en hellekiste fylt med brente bein, og et leirkar fylt med sand sto utenfor ved en sidehelle. Leirkaret er datert til C2–3. Slike små kister som inneholdt en urne med brente bein, er kjent ellers i Norge, for eksempel i det nærliggende landskapet Hadeland. Her var mange kjelegraver med våpen, hvor bronsekjelene var satt ned i et lite kammer av steinheller, ofte med en helle som lokk (Grieg 1926:32 f.). Også på Toten er en slik gravform kjent (Herteig 1955:77). Vi merker oss også at den kjente våpengraven fra Jevnaker hadde et lite steinkammer. Funnstedet er ukjent og funnene redusert, men nok til å vise en høystatuskriger fra 200-tallet, jf. kapittel 4.2.1 om våpengravene. Det synes å være en tendens at hellekister er mannsgraver.

Et eksempel på en liknende gravform i romersk område er en soldatbegravelse ved Rhin-grensen (Mainz), hvor et leirkar med brente bein var plassert i en «kiste» konstruert av taktegl (Rasmussen 2003:161). Derfra å slutte at våpengraver i hellekister skulle romme soldater som hadde tilknytning til den romerske armé, krever en egen analyse, jf. graven med bronsekar, brente bein og ormehoderinger i hellekiste (kap. 4.2.2 og Oestigaard 1999).

Flere graver i én haug

Noen hauger bygges over eldre flatmarksgraver, som må ha vært synlige ved at de var dekket av en stein. Som nevnt i kapittel 4.1 er det mulig at et par graver tolket som flatmarksgraver under en haug har *sammenheng* med haugen. Der det er flere samlinger bein på

Tabell 4.2.4.1. Gravgjemmer

Form	Datering	Gjenstand	Kjønn (antatt)	Haugnr. og gravnr.	Andre opplysninger
Hellekiste	C1	Våpen	M	1/1870	
"	D1	"	M	2/1870	
"	C2	Leirkar		25/1870 II	
Skjoldbule	B2	Våpen	M	19/1870	
"	C1-2	"	M	24/1870 I	
"	B1-2	"	M	48/1870	
"	C2-3	"	M	50/1870 II	
"	B1-2	"	M	9/1875 iid	
Leirkar	C3	Smykker (lenkenål)	K	6/1870 III	
"	C2-D			24/1870 II	
"	E.ja.			24/1870 III	
Leirkar på hodet	C2-3			3/1870 I	
Trekar	?			50/1870 III	
"	B		K (bein)	9/1875 II c	
Dekket av stein	?			50/1870 V	Lag m. små stein
"	D1	Leirkarskår		51/1870	Lag m. små stein
"	E.ja	Nøkkel, beslag	K	22/1870	Store kampestein
	C2-D	2 leirkar m. sand		37/1870	3 lag stein
"	E.ja	Nøkkel, beslag	K	35/1870	Bruddstein med eggformet stein over
"	B	Sigd	K	41/1870	Bruddstein og kampestein
Liten åpning mellom steinene	B	Sigd, krumkniv, nål	K	44/1870	Bruddstein og kampestein

Gravgjemmene består av små hellekister, leirkar og trekar (tetningskitt); dessuten kan skjoldbule tjene som gravgjemme for de brente bein unntatt der våpnene er lagt ned i en hellekiste.

bunnen av en haug, er det usikkert om det dreier seg om flere graver, slik Rygh har tolket det. Men noen hauger har tydelig stratigrafi, med graver i grop, graver på bunn og graver i haugfyllen. Et eksempel er haug 9/1875 (se kap. 4.1, fig. 4.2). Her var det to groper som hver hadde to graver. Begge groper hadde én grav med organisk kar og én med leirkarskår. På bunnen av haugen var det brente bein og en kam under en stein og en samling bein med leirkarskår, og i haugfyllen var det to graver, en med våpen og et organisk kar med brente bein. Muligens er det i denne haugen åtte graver. Her er både menn og kvinner begravd ifølge den osteologiske analysen (Lahtiperä 1980; se vedlegg a til kap. 4.1). C14-datering av trekarkitt fra en flatmarksgrav (førromersk jernalder) og fra karet i den sekundære grav i haugfyllen (eldre romertid) viser at det er liten tidsforskjell. Haugbyggerne har

sannsynligvis vært klar over at det var eldre graver der de bygget haug (Gustafson 2002). Dette er et av flere eksempler på flere graver i en haug, som Rygh foreslår som familiegraver.

Tabellen nedenfor viser at de fleste hauger som inneholdt flere graver, har funn fra yngre romertid, men det er flere graver som ikke har daterbare funn. Både gjenstander og beinanalyser tyder på at menn og kvinner kan være gravlagt i samme haug. Det er nærliggende å anta at det var en personlig forbindelse mellom den som haugen ble bygget for, og den som siden ble lagt i den, særlig når det er nærhet i tid. Kanskje kan DNA-analyser i fremtiden påvise slektskapsforhold. Det er mange mulige tolkninger (for eksempel Skre 1998:212 f.), men dette tema ligger utenfor rammen av denne avhandlingen.

Tabell 4.2.4.2. Hauger med flere graver

Haugnr.	Antall graver	Stratigrafi	Antall flatmarksgraver	Gjenstander (daterbare)	Datering
3/1870	2			Leirkar	C2/3
6/1870	4			Leirkar, smykker	C3
24/1870	3			Våpen Leirkar	C1/2 C2
25/1870	4	x		Leirkar, hårnål	C2/3
39/1870	2			Hårnål	C1/2
45/1870			1		
50/1870	5	x	1	Leirkar Våpen	C2/3 C2/3
9/1875	8	x	4	Våpen (sekundær grav) Trekarkitt (sekundær grav) Trekarkitt (i grop, flatm.grav) Her er flere flatmarksgraver	B1/2 AD40–205 BC360–125
10/1875	2	x	1	Kam	B1/2

Tabellen viser det *antall* graver Rygh har tolket. Det er markert med x hvor det er *stratigrafiske* forhold med graver i ulike nivåer, og hvor jeg har tolket grop under bunn som *flatmarksgrav*. Av *gjenstander* er bare nevnt de som er daterbare, og datering av disse.

Gravfunnene og haugenes form og størrelse

Langhaugene

De fleste haugene er runde, det er bare seks langhauger. Disse synes å ligge to og to sammen, men i forskjellige deler av gravfeltet. De har forskjellig lengde, fra 18 m til 11 m. Det som karakteriserer disse haugene, er mangelen på gravgaver. Bare én av haugene inneholdt gjenstander, en kam og litt smeltet bronse. Brente bein fra denne haugen er bestemt som tilhørende en voksen person. To hauger inneholdt brente bein, og alle haugene unntatt én inneholdt kull.

Langhauger inneholder ofte kvinnegraver (Løken 1987; Gustafson 1993; Tzigaridas 1998). Det er indikasjoner på at kammer ligger i kvinnegraver på Veien,

jf. kapittel 4.2 og funnkombinasjonsskjemaet. Det er derfor en mulig bekreftelse på at langhauger på Veien er kvinnebegravelser.

Størrelse

Blant gravene som Rygh grov ut, er det liten variasjon når det gjelder gravenes høyde, mens diameteren har en litt større variasjon.

Tabellen i vedlegg b til dette kapitlet viser gravhaugene utgravd av Rygh sortert etter *diameter* og hvordan funn og dateringer fordeler seg på størrelse. De seks største rundhaugene, som måler ca. 14–18 m i diameter, hadde lite innhold, bare én gjenstand, en kam (B1–2). Våpengravene måler ca. 9–13 m i diameter. Redskapsgravene har omtrent samme variasjon, 9,4–12 m. Nøkler ble funnet i hauger med svært ulik dimensjon, 12 m og 6,4 m, likeså kammer, i hauger på 6,5–14 m. Det ser derfor ikke ut til å være noen sammenheng mellom gjenstandskategori og haugdiameter. Også tomme hauger og hauger med bare kull sprer seg over hele størrelsesregisteret.

Tabell 4.2.4.3. Langhauger

Haugnr.	Lengde, m	Bredde	Høyde, m	Gjenstander, datering	Brente bein	Kull	Annet
21/1875	18,2	12	1,6	-	-	x	
47/1870	16	5	0,8	-	-	x	3 groper m. kull under haugen
46/1870	13	6,9	0,8	-	-	x	
3/1875	12,8	6,9	0,78	-	x		Kokegrop og grop m. kull under haug
4/1875	11,6	7,5	1,4	Kam, B1–2, smeltet bronse	x	x	Voksen, 25–30 år
20/1875	11	6,6	1,0	-	-	x	

Tabellen i vedlegg c til kapitlet viser haugene sortert etter *høyde*. Det er ikke helt sammenfall mellom høyde og diameter, men tendensen er den samme, funnkategoriene og innholdet for øvrig sprer seg.

De «rike» gravene

De tre gravhaugene som ble undersøkt av amatører før Ryghs utgravninger, har ikke detaljerte beskrivelser av innholdet. De er datert til yngre romertid og overgangen til folkevandringstid (kap. 4.2.2).

Den eldste, fra yngre romertid, var en kistegrav med bronsekar, men uten våpen. Her lå to gullringer over de brente beina. Graven med skålvekten fra ca. 400 kan være en branngrav, men her er det også indikasjoner på en ubrent grav. Den rikeste graven fra omtrent samme tid stammer fra den største gravhaugen, «Kongshaugen», og skilte seg fra alle de øvrige gravene ved at den var ubrent. Her var rester av treverk, noe som kan antyde at dette var en kammergrav, som den rike graven fra Sætrang, også en skjeltgrav, men

litt eldre (Slomann 1959). Tendensen når det gjelder de «rike» gravene, er klar, de stammer fra store hauger (se kap. 4.3 om gravfeltet). Den rikeste graven skiller seg fra de øvrige ved at den er en ubrent grav.

Avslutning

Gravskikken viser stor variasjon, men ingen klare mønstre, slik jeg mener å kunne påvise når det gjelder gjenstandene i gravene (se kategoriskjemaet, kap. 4.2.3). Gravskikkvariasjoner er fremstilt i tabell i vedlegg d til dette kapittel.

Det synes ikke å være noen sammenheng mellom haugenes dimensjoner og innhold når det gjelder gravene Rygh grov ut. Derimot er det en klar sammenheng mellom spesielt store hauger og rikt gravgods.

Det er en tendens til at langhauger er knyttet til kvinner, og at graver med små hellekister er mannsbegravelser.

Det er et slående tradisjonsbrudd når den rikest utstyrte graven i den største gravhaugen er ubrent (Kongshaugen) etter nær 1500 år med branngravskikk.

4.3. GRAVFELTET

Man finder saaledes ogsaa her den Erfaring bekræftet, at vore hedenske Forfædre gjerne lagde sine Græve paa iøinefaldende Punkter, hvor der var god Udsigt, og hvor Gravene selv kunde sees langt fra.

Rygh 1870:96

Kartet fra 1847 viser 144 hauger, Rygh oppdaget 7 hauger, så til sammen var 151 hauger kjent, jf. kapittel 3.2. Mye var endret fra kartet ble tegnet, til Rygh ankom til området i 1870. Han bemerker at det var oppført et meieri omtrent ved B på kartet og et skolehus ved C, og at veivesenet hadde anlagt et grustak ved D (jf. husmann Eriksen, som i 1862 fant en bronsekjele med ormehoderinger, kap. 4.2.2). Området merket E på kartet har vært benyttet som ekserserplass, så her kan hauger være fjernet. Dessuten kan noen hauger være dyrket vekk (1871).

I innberetningen fra 1870 (1871:97 f.) bemerker Rygh at det på få unntagelser nær ikke var mulig å identifisere haugene ut fra kartet fra 1847. Det ble ikke tegnet noe nytt kart, men Rygh kommer med enkelte bemerkninger om kartet. I 1875 gir han flere holdepunkter.

Jeg gjør her et forsøk på å identifisere haugene, delvis for å få informasjon om den horisontale stratigrafi ved daterende funn og å påvise eventuelle mønstre ved å identifisere haugene med de rike funnene, de store haugene, langhaugene og haugene med gjenstander. Hensikten er også å finne ut hvor det har ligget «flatmarksgraver» og «kokegroper», som bygger på mine tolkninger av Ryghs opplysninger (jf. kap. 4.1).

Som forklart i kapittel 3.2 er haugene på en kartvariant fra 1847 merket med bokstaver, men på grunn av haugenes antall er det benyttet flere alfabeter, som har et tall i tillegg. På kartet på figur 4.23 har jeg skrevet tall i sirkel for å vise hvor de ulike hauggruppene ligger: Lengst mot N ligger hauger med alfabet uten tall, ved sirkel 1 ligger hauger med alfabet og 1-tall, ved sirkel 2 alfabet med 2-tall, ved sirkel 3 alfabet med 3-tall og ved sirkel 4 alfabet med 4-tall. Alfabet med 5-tall utgjør fem overpløyde hauger i åker og to utgravde ved og på Bråten-tunet.

På kartet har jeg påført Ryghs gravhaugnummer som det har vært mulig å identifisere, med årstall bak. Av plasshensyn har haugene fra 1870 bare /70 og fra 1875 bare /75.

Gravhaugene som ble gravd ut forut for Ryghs undersøkelser, er påført med årstall: «Jomfruhaugen» ca. 1770, «Kongshaugen» 1824, haugen med skålvekten 1825, bronsekjel med gullringer 1862. Funn av gullsolidusen kan påføres ganske nøyaktig ved veikrysset sør for Kongshaugen på grunnlag av en kartskisse i museumsarkivet. Dessuten er åkerområder som ble flateavdekket i 1992–2000 sør for gravfeltet og i 1996 øst for gravfeltet, påført årstall.

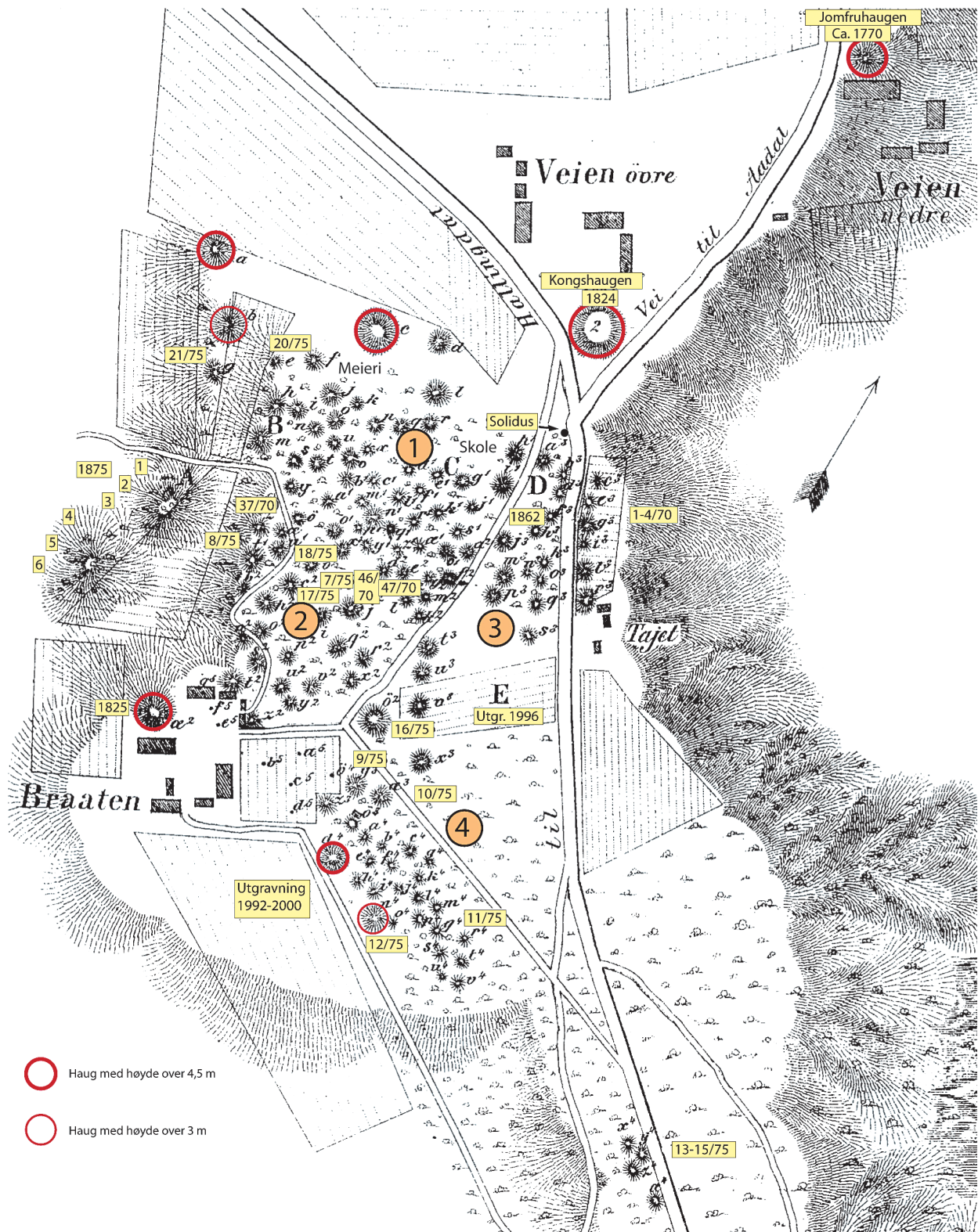


Fig. 4.23. Utsnitt av kartet fra 1847 påført gravhaugnummer fra Ryghs utgravninger og markering av store hauger

Fig. 4.23. Section of the map of 1847 with grave mound numbers from the excavations by Oluf Rygh, and marking of large mounds

Store hauger og «rike» funn

«Kongshaugen» (2) og «Jomfruhaugen» (1) var blant de største haugene og er avmerket på kartet fra 1847, men var ved Ryghs besøk jevnet med jorden (Rygh 1871:99). Nær tunet på Veien nedre lå «Jomfruhaugen» med en høyde angitt til 18 fot (5,6 m), mens «Kongshaugen» ved tunet på Veien øvre hadde en høyde på 8 fot (2,5 m), med den bemerkning at $\frac{3}{4}$ av høyden var bortgravd (den ble gravd ut i 1824). Det kan bety at haugen antas å ha vært omkring 7,5 m høy. I tillegg til disse to er det seks hauger med en høyde på over 4,5 m og to med en høyde på over 3 m. Disse åtte haugene som merker seg ut som spesielt store, fra 3 til 7,5 m høye, kan vi ut fra listen identifisere på kartet.

Som Rygh bemerker, ligger de store haugene i utkanten av feltet og kranser dette fra N til S; ingen ligger i «bak-kant», i øst. Han tenker seg at dette var «æresplasser». De er utvilsomt maktsymboler, men beliggenheten kan også ha kronologiske årsaker. På det tidspunkt haugene ble bygget, var det en stor flate med småhauger tett i tett, og de store haugene fra yngre romertid/folkevandringstid ble plassert utenfor.

«Jomfruhaugen» skal være gravd ut på slutten av 1700-tallet; det er sagn om rike funn, men det er ukjent hva som ble funnet (Rygh 1871:99). De rike funnene fra «Kongshaugen» ble gravd ut i 1824 og er fra tidlig folkevandringstid (D1). Funnet med skålvekten og annet fra 1825, datert til ca. 400 e.Kr. (D1), stammer fra en haug merket æ2 på kartet. I sin innberetning (1871:98) skriver Rygh at dette funnet stammer fra den store haug like ved husene på Bråten merket a2 på kartet. Han må ha ment æ2, som er en stor haug ved husene (høyde 15 fot = 4,7 m), mens a2 ligger øst på feltet langt fra husene og er ca. 1 m høy. Funnet er altså gjort i en stor haug i gravfeltets sørvestre ytterkant. Det tredje rike funnet, med østlandskjele og ormehoderinger av gull fra yngre romertid (C), ble gjort av husmann Eriksen i 1862 ved grustekt, trolig i feltet markert D på kartet, i østre ytterkant av feltet. Dette funnet har med andre ord ikke en spesielt markert beliggenhet. Ved utgravningen i 1992 i åkeren øst for Bråten-tunet ble det funnet en pilspiss av jern av typen R540, som dateres til folkevandringstid. Funnet ble gjort nær gravhaugen merket d4, som er en av de store haugene, med en høyde på 15 fot (= 4,7 m); det er bemerket på kartet at den var utgravd i midten. Haugen hadde et stort krater. Det er mulig at pilen stammer fra haugen, og derved daterer den til folkevandringstid.

De rikeste funnene kan altså identifiseres på kartet; disse er også blant de yngste, fra yngre romertid / tidlig folkevandringstid. To av dem er fra store hauger. De ligger i utkanten av gravfeltet. Det samme gjelder de øvrige større hauger, med en høyde på over 3 m. Det

er grunn til å anta at de store haugene er fra samme tidsrom. Når de ligger i utkanten av feltet, kan det ha sammenheng med at selve flaten var opptatt. Dessuten er de her godt synlige maktsymboler.

Rygh 1870

Som nevnt i kapittel 3.2 består dokumentasjonen fra Ryghs utgravninger av en dagbok, en håndskrevet museums katalog og en trykt innberetning (tilvekst). De har alle litt forskjellige opplysninger og supplerer hverandre. Noe forvirrende er det at han opererer med *forskjellig haugnummer* i disse kildene. Haugnumrene i dagboken er overstrøket, og haugene er gitt nye nummer, som er de som benyttes i museums katalogen og i den trykte tilveksten (jf. tabell 4.3.1 nedenfor).

I tilveksten er det få holdepunkter for haugenes beliggenhet. Sikkert identifiserte er haug 1–4, som er fire av de seks markert lengst øst på kartet øst for «hovedveien» og nord for plassen Tajet. Haug 1 er den sørligste. De tilhører gruppe 3 på det trykte kartet, markert c, e, g, i, l og r. To av haugene var fjernet før Rygh kom. Etter utgravningen ble haugene fjernet etter grunneiers ønske.

I dagboken er det flere opplysninger enn i innberetningen. Ingen av haugene er identifisert ved kartnummer, men det fins opplysninger om beliggenhet, som riktignok er svært upresise.

I den trykte innberetningen opplyser han at han på enkelte unntagelser nær ikke kan identifisere haugene på kartet og derfor gir haugene nummer «etter den orden hvori haugene blev undersøgte, idetheletaget fra Nord mot Syd i gravfeltet» (1871:100). Dette kan ikke stemme siden det i dagboken fremgår at haugene han grov første arbeidsdag, lørdag 6. august, nr. 1–8, er rettet til nr. 26–31, 25 og 24 i den trykte innberetning. Mandag 8. august grov han nr. 9–16, rettet til nr. 32 og 17–23, tirsdag 9. august nr. 17 (rettet til nr. 16) og så videre; deretter er det ikke oppgitt dato. Den trykte innberetningens haug nr. 1–4 ved Tajet har opprinnelig nr. 44–47 i dagboken og kan dermed ikke være de første han grov. Alle haugene til og med nr. 47 har endret nummer.

Fra haug nr. 25 i tillegg til nr. 15 og nr. 17 er det beskrivelser av beliggenhet. Men disse er det ikke lett å tyde. Holdepunkter er Ysteriet, det vil si Meieriet, som er ved B i nordre ytterkant, skolehuset, som er nær C i nordre ytterkant, sandtaket SØ for skolehuset, som er ved D, også i ytterkanten av gravfeltet, og haugene ved husmannsplassen Tajet, som er identifisert. Disse angivelser er i den nordre del av gravfeltet. Derimot er det uklart hvor «veien til Ysteriet» ligger, om den er tegnet på kartet eller er en nybygget vei, hvor «hjørnet av veiene til Ysteriet og

Tabell 4.3.1. Gravhauger gravd i 1870 med O. Ryghs informasjon om beliggenhet

I tabellen er Ryghs to nummersystemer oppført. Her er Ryghs beliggenhetsangivelse samt datering og andre opplysninger som ansees som interessante, om det var en langhaug, om det var flatmarksgrav eller kokegrop under haugen, eventuelle funn. Usikker tolkning av håndskriften er angitt ved?. De haugene som er identifisert og påført kartet fra 1847, er markert med X.

1870 Nr. i trykt innberetning og museumskatalog	1870 Nr. i dagbok	Beliggenhet: informasjon fra dagbok (nummer i parentes er haugnr. fra trykt innberetning)	Div. opplysninger: datering, langhaug, flatmarksgrav, kokegrop o.a.
21	15	Like ved ysteriet	
16	17	N for nr. 14	
10	23	Like ved Privetet (?)	Kokegrop
8	25	Tett foran skolehuset	
7	26	SØ for skolehuset	
6	27	SØ for skolehuset	C3
5	28	Sandtak SØ for skolehuset	
33	29	Skogkant like ved veien fra skolehuset	
34	30	Ø for 29 (33)	
35	31	Nedenfor 30 (34) ved veien til Ysteriet	E.ja.
36	32	Nærmere Bråten ved samme vei	
37 X	33	På venstre siden av veien til Ysteriet	C2–D1
38	34	På samme side av veien nærmere Ysteriet	
39	35	Nær 34 (38)	C1–2
40	36	Nærmere Bråten	
41	37	På østre side av veien til Ysteriet	E.ja.
43	39	Nær ved «potetesageren» til Bråten	
44	40	På hjørnet av veiene til Tajet og Ysteriet	B
45	40	Bak 39 (43)	Flatmarksgrav
1 X	44	Den sydligste haug på Tajet	C1, våpen
2 X	45	Haug nr. 2 fra S på Tajet	D2, våpen
3 X	46	Haug nr. 3 på Tajet	
4 X	47	Haug nr. 4 på Tajet	
46	42	Innenfor 40 (44)	Langhaug
47	43	N for 31	Langhaug
48 (videre	48	Eneste haug østenfor skogsveien Ø for Veien	B2, våpen
49 samme nr.)	49	V for skogsveien, en av de nordvestligste	
50	50	Tett ved 49	C2–3, våpen
51	51	Ø for 40?	D
52	52	S for 51	
53	53	Ved siden av 52	
54	54	Ved siden av 53	
55	55	S for 54	
56	56	Litt lengre Ø	
57	57	Mellom 55 og 56	
58	58	Tett ved 56	Kokegrop
59	59	S for 58	
60	60	N for 59	
61	61	Ø for 60	
62	62	Like ved 61	
63	63	Ø for 62	
64	64	S for 63	
65	65	Lengre N ?	
66	66	Langt S på østre side av veien	

Tabell 4.3.2. Gravhauger gravd i 1875 med O. Ryghs informasjon om beliggenhet

Alle haugene fra undersøkelsen i 1875 unntatt nr. 19 (som ligger ved D på kartet) er identifisert og omtrentlig markert på kartet.

1875 Nr. i trykt innberetning	1875 Nr. i museums-katalog	Beliggenhet opplyst i trykt innberetning	Div. opplysninger: datering, langhaug, flatmarksgrav, kokegrop o.a.
1		Rygg vest i gravfeltet, lengst N	
2	3	”	Flatmarksgrav
3		”	Langhaug
4	5	”	Langhaug, B1–2
5	6	”	B2
6		”	Kokegrop
7	8	Inne i gravflokken noe N for husene på Bråten, tett ved nr. 46/1870	
8		Et stykke NV for husene på Bråten i gravfeltets utkant, S for 37/1870	Flatmarksgrav
9	11	I kanten av dyrket mark, Ø for Bråtens hus, formentlig y3 på kartet	B1–2, våpen. Flatmarksgraver
10	10	Rett Ø for 9, æ3 på kartet	B1–2. Flatmarksgrav
11	12	Et stykke Ø for nr. 9 og 10, inne i skogen, antagelig q4	C
12		Vest for nr. 11, o4	
13		x4	
14		z4	
15		æ4	
16		Inne på dyrket mark på Broten, uten tvil ø2	Kalkovn
17	20	Vest for nr. 7 i gravfeltets nordlige del	
18		Lenger mot NV i den nordlige del av gravflokken, øst for 37/1870, på den andre siden av «Skovveien»	
19		Ved skolehusets uthus, D på kartet	
20		På Veiens grunn, i gravfeltets nordøstligste del, uten tvil e på kartet (egentlig i NV)	Langhaug
21		Like ved nr. 20, g på kartet	Langhaug

Tajet» er, og hvor «skogsveien Ø for Veien» er. De siste gravene han grov, fra nr. 51, er beskrevet i forhold til hverandre, men jeg har ikke kunnet identifisere noe «fastpunkt». Disse ligger sannsynligvis i den søndre del av gravfeltet. Den siste haugen han grov, nr. 66, var en enkeltliggende haug utenfor kartets ramme, mot øst, like ved hovedveien.

Når den systematiske Oluf Rygh er så upresis og nærmest rotete, må det ha sammenheng med at dokumentasjon av haugenes beliggenhet ikke ble ansett som viktig. Hans interesse var knyttet til gravskikk, og hans beskrivelse av innholdet i gravene er ganske detaljert.

Rygh 1875

De undersøkte haugene fra 1875 har en egen nummerering. Også her har han to sett nummer; i museums-katalogen er nye haugnummer skrevet i parentes, som er de nummer som er benyttet i den trykte innberetningen. I den trykte innberetningen er det flere opplysninger som kan identifisere haugene

på kartet. De første seks haugene er de omtalte nyregistrerte på ryggen vest for gravfeltet som ikke var kartfestet i 1847. Dette er haug 1–6, fra N mot S. Den sjuende haugen lå i åkeren og var overpløyd; den ble ikke undersøkt og har ikke fått nummer.

Konklusjon

Svært få (5) av gravene undersøkt i 1870 er identifisert, mens jeg har kunnet markere omtrent alle (20) fra 1875 på kartet.

Noen av *våpengravene* kan identifiseres. To av gravene fra eldre romertid kan plasseres: Haug 9/1875 (y3) ligger Ø for Bråtentunet, midt i feltet, og haug 48/1870 er den eneste Ø for skogsveien Ø for Veien. Funn fra yngre romertid er fra haug 50/1870, som ligger tett ved nr. 49, en av de nordvestligste haugene, og haug 1/1870, som ligger ved husmannsplassen Tajet i østre ytterkant. Fra folkevandringstid er det et funn også i østre ytterkant, haug 2/1870 ved Tajet. To av våpengravene, en fra eldre romertid (19/1870) og en fra yngre romertid

(24/1870), har ingen geografiske holdepunkter. Ut fra numrene kan disse ha ligget nær skolehuset, altså i N. Det kunne tenkes at våpengravene lå samlet, men det gjør de ikke, de *sprer seg* i både tid og rom.

Langhaugene (6) kan identifiseres; de ligger spredt, tilsynelatende to og to, delvis i utkanten i V og N, mens to ligger inne i feltet.

Kokegropene under haugene (ifølge min tolkning), ligger mot åkeren i V (3 og 6/1875), i N (10 og 11/1875) og i S (58/1870).

Det mest interessante resultatet av et noe omstendelig detektivarbeid er indikasjonen på omfanget av *flatmarksgravfeltet som har ligget i området før hauggravfeltet etableres*. Flatmarksgraver som ifølge min tolkning er påvist under gravhauger, sprer seg og utfyller kartet fra undersøkelsene i 1992–2000, hvor det ble påvist flatmarksgraver både sør og nord for gravfeltet, slik at det kan se ut til at store deler av gravhaugområdet har vært ett stort flatmarksgravfelt, jf. kapittel 4.1. og kartet her.

De *daterte gravene* i haugene som Rygh grov ut, og som noenlunde kan plasseres, sprer seg over hele feltet – det ser ut til at *hele området er tatt i bruk som gravfelt på samme tid*. Kanskje betyr det at de enkelte slekter etablerte seg på hver sin del av flaten i det hellige området?

Om det har vært en plan for plasseringen av flatmarksgravene og av hauggravene, er umulig å si. En viss «horisontal stratigrafi» er det allikevel ved at de *store* haugene ligger i *ytterkant*, og hvor det foreligger funn, er de av de *yngste* i gravfeltet og har de rikeste funnene. Som nevnt er det derfor mulig at de øvrige store haugene er fra samme tidsrom, fra slutten av romertid / begynnelsen av folkevandringstid. Beliggenheten kan ha sammenheng med at selve flaten på dette tidspunkt var opptatt, og samtidig er haugene ved sin plassering godt synlige maktsymboler. De få funnene fra vikingtid, som trolig stammer fra graver, er gjort ved pløying. Dette viser at disse må ha ligget i ytterkant eller utenfor hauggravfeltet, og underbygger den antydede horisontale stratigrafi.

Gravfeltet slik det er synlig i dag, er altså fra romertid og folkevandringstid. Rygh grov i alle deler av feltet, og bare ett funn fremkom fra yngre jernalder, graven fra merovingertid. Jeg tar det forbehold at de store haugene i ytterkant ikke er undersøkt; dessuten var mange av haugene uten daterende funn.

Gravhaugene i 1847 og i 2000

Til dette kapitlet er det utarbeidet lister og diagrammer over gravhaugene i vedlegg a–g.

Rygh skriver at de undersøkte haugene ble gjenkastet så vidt mulig til sin opprinnelige form. Bare nr. 1–4/1870 ble fjernet etter grunneiers ønske.

Jeg vil sammenlikne haugenes dimensjoner i 1847, i 1870/75 og i dag for å finne ut i hvilken grad gravfeltet er endret. På dagens gravfelt er det kartlagt vel 110 hauger. De fleste er små hauger for en stor del restaurert av Rygh, mens de gjenværende store er slik de var på 1800-tallet, selv om de fleste er berørt av inngrep. Som allerede nevnt ovenfor er det vanskelig å finne ut hvilke hauger Rygh grov ut med utgangspunkt i 1847-kartet. Det gjelder også dagens kart. Noen få av haugene Rygh grov ut, kan muligens identifiseres i marken, men jeg har ikke gjort store anstrengelser for å avklare dette. En ettergraving ut fra klare problemstillinger kunne være interessant. Det ville for eksempel være mulig å finne beinmateriale og kull, med det informasjonspotensial vi nå er kjent med.

På kartet fra 1847 er bare høydemål angitt. For utgravningen i 1870 angir Oluf Rygh bare omkretsen i den trykte innberetningen, mens høyden for de fleste haugene er angitt i dagboken og i museums katalogen. Fra utgravningen i 1875 er diameter og høyde angitt i den trykte innberetningen.

For å kunne sammenlikne gravfeltet på 1800-tallet med dagens gravfelt må vi sammenlikne høyden på haugene på kartet fra 1847 med haugene på dagens kart. Det kan antas at det er en sammenheng mellom høyde og diameter. Diagrammet over gravhaugene fra 1847-kartet sortert etter høyde viser at de fleste haugene er under 1,5 m høye, jevnt synkende til litt under 1 m. Ti hauger er over 2 m høye, og to hauger over 3 m. Spesielt store er seks hauger som er over 4,5 m høye, i tillegg til de to store haugene ved tunene på de to Veien-gårdene, Kongshaugen og Jomfruhaugen. Disse åtte haugene med en høyde på over 4,5 m ligger som nevnt alle i ytterkant av gravfeltet.

Diagrammet over dagens hauger viser at de aller fleste haugene er under 1 m høye, jevnt synkende til 0,5 m. Bare tre hauger er over 2 m høye; den høyeste er 4,5 m. Det viser at fem hauger som er over 4,5 m høye, i tillegg til de to store haugene ved Veien-gårdenes tun er fjernet, uten at vi har noen informasjon om funn.

Diagrammet over haugene gravd av Rygh viser at de har en høyde jevnt fordelt mellom 1,6 m og 0,6 m. De fleste er under 1 m, og han valgte som nevnt å grave de minste haugene. I diagrammet over dagens hauger «mangler» haugene med en høyde på mellom 1 og 2 m fra 1847.

Tendensen er altså en viss «innsynkning», men det kan også ha sammenheng med unøyaktig måling.

Hovedmønsteret er allikevel det samme, mange relativt små hauger med jevn høyde, tett i tett, og noen få som skiller seg ut ved sin størrelse, som ligger i utkanten av feltet. Gravfeltet i dag gir altså det samme visuelle bilde som for 150 år siden.

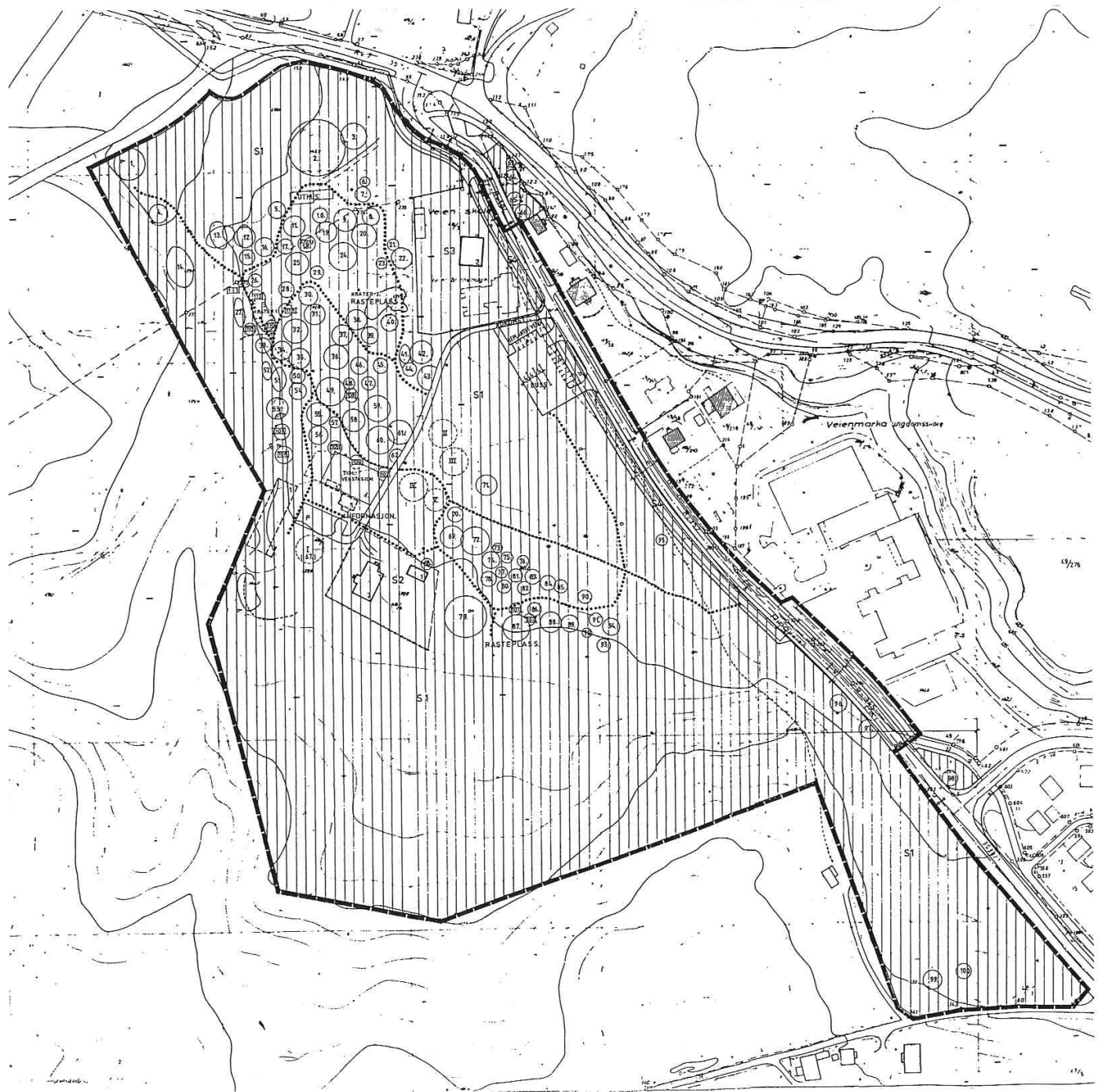


Fig. 4.24. Dagens kart over gravhauger med nummer
Fig. 4.24. Map of grave mounds of today



a) Overpløyd gravhaug i åker øst for Bråten. Fotgrøften vises tydelig



b) De aller fleste gravhaugene er lave hauger som ligger tett i tett



c) og d) De store haugene ligger i utkanten av gravfeltet



Fig. 4.25. a–d. Foto av gravhauger

a) Overpløyd gravhaug i åker øst for Bråten, fotgrøften vises tydelig i kornåkeren

b) De aller fleste gravhaugene er lave hauger som ligger tett i tett

c) d) De store haugene ligger i utkanten av gravfeltet

(Foto KHM)

Fig. 4.25. Photos of grave mounds